

**Департамент гуманітарної політики
Вінницької обласної військової адміністрації
Управління культури та креативних індустрій
Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека
імені Валентина Отамановського**

**Особистість Володимира Свідзінського
в контексті формування
національної культурної ідентичності**

(до 140-річчя від дня народження українського поета, перекладача доби
«Розстріляного відродження»)

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції

8 жовтня 2025 року

Вінниця

2026

Відповідальна за випуск Г. М. Слотюк,
директор ВОУНБ ім. В. Отамановського

Редакційна колегія: Г. М. Слотюк (голова редкол.), О. Ю. Антонюк (упоряд.),
Н. В. Березюк, Л. Б. Борисенко, А. Ю. Гумінська, О. І. Кізян, С. В. Лавренюк,
О. В. Стояльникова, П. І. Цимбалюк

Рецензенти:

А. П. Віннічук, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

С. Д. Гальчак, доктор історичних наук, академік Української академії історичних наук, професор кафедри журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, голова Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, заслужений працівник культури України

Особистість Володимира Свідзінського в контексті формування національної культурної ідентичності (до 140-річчя від дня народження українського поета, перекладача доби «Розстріляного відродження») : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 8 жовт. 2025 р., м. Вінниця / Департамент гуманітар. політики Вінниц. обл. військ. адмін., Упр. культури та креат. індустрій, ВОУНБ ім. В. Отамановського ; редкол.: Г. М. Слотюк (голова) [та ін.], упоряд. О. Ю. Антонюк ; відп. за вип. Г. М. Слотюк. – Вінниця, 2026. – 78 с.

У збірнику вміщено матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Особистість Володимира Свідзінського в контексті формування національної культурної ідентичності», приуроченої до 140-річчя від дня народження українського поета, перекладача доби «Розстріляного відродження», яка відбулася 8 жовтня 2025 р. в онлайн-форматі. Розглянуто основні аспекти творчості Свідзінського, його вплив на розвиток української літератури та культури, роль у формуванні національної ідентичності в умовах «Розстріляного відродження». Окремі статті присвячені його поезії, перекладам, а також культурному контексту епохи. Видання стане цінним джерелом для дослідження творчості Свідзінського та історії української культури ХХ століття.

У збірнику збережено стилістику представлених статей. Автори відповідають за зміст опублікованих матеріалів, повноту висвітлення досліджуваних питань, системність викладу, достовірність наведених фактів, посилань на джерела, написання власних імен, географічних назв, дат тощо.

ЗМІСТ

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ	4
<i>Дернова О. М.</i>	4
<i>Віннічук А. П.</i>	5
<i>Коновальчук О. М.</i>	6
Яковенко Т. В. СВІТЛО ЛЮБОВІ «...засвітився сам од себе» (Володимир Свідзінський) (вірш)	7
Статті й повідомлення	8
Завальнюк К. В. Володимир Свідзінський – один з основоположників архівної справи на Поділлі	8
Соловей Е. С. Особливості фольклоризмів у поезиці Володимира Свідзінського	14
Токмань Г. Л. Лірика Володимира Свідзінського в діалозі з екзистенціальною філософією	24
Пуніна О. В. Володимир Свідзінський і кримінальна справа Василя Стуса № 47	30
Сметана І. І. Семантика та функції словообразу <i>ліс</i> у поетичній мові В. Свідзінського	35
Антонюк О. Ю. Віддзеркалення постаті Володимира Свідзінського у показчику «Література про Вінницьку область» (1967–2002): бібліографічно-літературознавчий аспект	40
Кізян О. І. Володимир Свідзінський: життя і творчість у дзеркалі бібліографії (презентація біобібліографічного показника «Поетичний світ Володимира Свідзінського»).....	46
Гальчак С. Д. Із когорти лицарів слова, волі і духу	52
Трембіцький А. М. Володимир Свідзінський – поет нездоланного духу	58
Просалова В. А. Володимир Свідзінський і Павло Тичина: два поети – дві долі.....	67
Моторна Н. І. Повага до святості слова Володимира Свідзінського: вшанування пам'яті митця	74

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Шановні колеги!

Щиро вітаю всіх учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції. Сьогодні ми зібралися на подію, що має важливе значення не лише для нашого регіону, а й для всієї України. Цей захід є чудовою нагодою ще раз згадати наших славетних земляків – видатних постатей, які своїм життям і творчістю утверджували українську ідентичність, неповторність і самобутність нашого народу.

Сьогодні, коли Україна виборює свою незалежність і державність, особливо важливо звертатися до спадщини цих людей, вивчати їхній життєвий шлях і творчий доробок. Саме на прикладі таких постатей формується національно-патріотичне виховання молодого покоління – наших майбутніх громадян і державотворців.

Особливої уваги заслуговує постать Володимира Свідзінського – видатного українського поета, перекладача, інтелектуала. Його творчість і особистість є невід’ємною частиною не лише культурної спадщини Вінниччини, а й усієї України. Життєвий шлях митця – це приклад духовної незламності, вірності своїм переконанням навіть ціною власного життя. Подібно до того, як сьогодні найкращі сини й дочки України віддають життя за нашу країну, Свідзінський став символом стійкості українського духу. Його слово – глибоке, багатозарове, сповнене філософської мудрості – продовжує надихати нас і формувати нашу національну свідомість.

Місія сучасної культури – зберігати, осмислювати й розвивати цю духовну спадщину. Саме на цьому ґрунтується сучасна державна культурна політика, яка в умовах повномасштабної війни набуває особливого значення. Наше завдання – виводити спадщину видатних діячів у широкий науковий і суспільний дискурс, робити її живою частиною сьогодення.

Висловлюю щирю подяку колективу Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Валентина Отамановського за багаторічну працю, відданість традиціям і активну популяризацію імен видатних земляків. Завдяки вашій ініціативі проводяться численні наукові заходи, круглі столи, конференції, що сприяють утвердженню національної пам’яті та культурної єдності нашого суспільства.

Бажаю всім учасникам конференції плідної роботи, цікавих дискусій, нових наукових відкриттів. Хай сьогоднішня зустріч стане поштовхом до подальших досліджень української духовної спадщини та залишить у наших серцях глибоке відчуття гордості за наших земляків – письменників, мислителів, державотворців.

Ми, вінничани, можемо з упевненістю сказати: наша земля багата на таланти, і нам є ким пишатися, кого вшановувати, кого наслідувати. Нехай ця конференція стане ще одним кроком на шляху утвердження української культури, національної гідності та історичної пам’яті.

*Ольга Миколаївна Дернова,
начальник Управління культури та креативних індустрій
Департаменту гуманітарної політики Вінницької обласної військової
адміністрації*

Шановне товариство!

Дозвольте і мені від імені професорсько-викладацького складу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха нашого університету, а також від колективу кафедри української літератури, щиро привітати вас із початком роботи конференції, присвяченої одному з найяскравіших поетів доби Розстріляного відродження – Володимиру Свідзінському.

Його життєвий і творчий шлях – це приклад трагічної долі митця, чия спадщина була свідомо й цинічно сфальсифікована радянською владою. Тому повернення імені Свідзінського в український літературний процес стало довгим, складним, але надзвичайно важливим шляхом до відновлення історичної справедливості.

Володимир Свідзінський народився й сформувався як особистість на щедрій Подільській землі – у місцях, які ми сьогодні називаємо маяками української духовності: Маянів, Гнівань, Тиврів, Гайсинщина, Ямпільщина, Летичівщина, Літинщина. Саме тут гартувався його характер, розвивався поетичний хист, народжувався той особливий, глибокий і водночас надзвичайно ніжний стиль, який вирізняє Свідзінського серед інших поетів його доби.

Про нього Микола Бажан сказав лаконічно, але точно: «це – поет тонкий», а Василь Стус, глибоко відчувши естетику його поезії, писав: «... його вірші сповнені якоїсь таємничої внутрішньої самодостатності. Вони існують так, як існує дерево, камінь, вода. Читаючи Свідзінського, можна відчути, що ці вірші житимуть і без читача, бо стали частиною речового світу».

Його поезія – це світ внутрішньої гармонії, самозаглиблення, довіри до слова, щоденникових одкровенень людини, яка свідомо відсторонилася від світу, але зуміла його осмислити на новому рівні.

Дослідниця Елеонора Соловей відносить митця до категорії «невпізаного гостя» – людини, яка своєю присутністю порушує спокій, ставить під сумнів звичні істини, дивиться на речі і говорить про них по-новому. І, як це часто буває, сучасники його не розуміли, не чули, а то й карали – аби вже потім нащадки з гіркотою усвідомили велич цього поета.

На мою думку, Володимиру Свідзінському пощастило з дослідниками: хоч їх не так багато, однак праці, присвячені його творчості, вирізняються високою науковою якістю та глибиною. Приємно зазначити, що кафедра української літератури Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського долучається до цієї розмови – сьогодні ми також скажемо своє слово про Володимира Свідзінського, продовжуючи наукову традицію дослідження його спадщини.

На завершення щиро дякую організаторам конференції за запрошення, за можливість долучитися до цього важливого заходу.

Бажаю всім учасникам плідної роботи, змістовних дискусій, нових відкриттів, натхнення та взаєморозуміння.

Нехай сьогоднішній день буде мирним, спокійним і теплим для всіх нас!

*Алла Петрівна Віннічук,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української літератури Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*

Шановні колеги, учасники конференції!

Рада вітати всіх учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Особистість Володимира Свідзінського в контексті формування національної культурної ідентичності», присвяченої 140-річчю від дня народження видатного українського поета, перекладача, інтелектуала – Володимира Свідзінського.

Сьогоднішня конференція – це платформа для осмислення багатогранної постаті митця, чия творчість і життєвий шлях стали прикладом духовної стійкості, внутрішньої свободи та глибокого національного самовідчуття.

Володимир Свідзінський – постать рідкісної поетичної глибини і духовної шляхетності. Його поезія – це світ тиші й внутрішньої гармонії, де слово сягає рівня молитви. У його віршах – філософія буття, краса української мови, тонке відчуття природи й світу. Як перекладач, він відкривав українцям шедеври світової літератури, а як поет – формував власний естетичний всесвіт, де поєдналися висока культура думки, моральна стійкість і вірність національній традиції.

Його життя трагічно обірвалося в часи репресій, але його слово залишилося – чистим, сильним, справжнім.

***Ольга Миколаївна Коновальчук,**
заступник директора з основної діяльності
ВОУНБ ім. В. Отамановського*

СВІТЛО ЛЮБОВІ

*«...засвітився сам од себе»
(Володимир Свідзинський)*

Усе – з небес:

і зливи, і сніги,

І люта смерть, що нині прилітає
З боліт мокшанських проклятих.

Снаги

Чи вистачить? Уже душа до краю
Наповнилася болем і не знає,
Де взяти сонця.

Видно, час прийшов

Самим себе засвічувати, тобто
Світитися самим від себе,

щоб

Світити іншим, сподіватись, що
Твоє тепло чиясь розтопить горе,
Проріже лезом віри лютий морок.
А ти згориш.

Про що тут говорити:

На те воно і свічка, щоб горіти,
Світити до молитви і до віри,
Відлякувати злодія і звіра,
Бо там, де світло, там щезає тьма.
Засвічуйтесь!
Світімося!

Нема

Поетам долі іншої.

Нагода

Свята й велична – разом із народом
Боротися з імперією зла,
І вірити у торжество тепла,
І сонця, і любові, й правди Бога.
Усі шляхи ведуть до перемоги.
Засвічуйтесь, бо доля нам така.
Ясніймо!

Не згасаймо!

І обійми

Для інших розкриваймо!

І не біймося,

Що в когось слово негучне, негрізне,
Свічки – вони ж також бувають різні,
А суть одна: тепло, живий вогонь,
Вогонь життя і віри...

Тетяна Василівна Яковенко,
*поетеса та літературознавець,
кандидат філологічних наук, відмінник освіти України,
заслужений працівник культури України*

Статті й повідомлення

УДК 821.161.2.09'06(092)Свідзинський

Володимир Свідзинський – один з основоположників архівної справи на Поділлі

Завальнюк Костянтин Вікторович,
кандидат історичних наук, архівіст I категорії
відділу інформації ДАВіО
м. Вінниця, Україна

У статті розповідається про літературну, наукову, архівну та громадську діяльність визначного українського поета та перекладача В. Ю. Свідзинського (1885–1941). Значна увага приділяється його внеску у становлення та розвиток архівної справи на Поділлі, зокрема, на Кам'янецьчині.

Ключові слова: В. Ю. Свідзинський, Поділля, Кам'янець-Подільський, архів, література.

The article describes the literary, scientific, archival and public activities of the prominent Ukrainian poet and translator V. Yu. Svidzynsky (1885–1941). Significant attention is paid to his contribution to the formation and development of archival work in Podillia, in particular, in the Kamianets-Podilskyi region.

Keywords: V. Yu. Svidzynsky, Podillia, Kamianets-Podilskyi, archive, literature.

Однією із найяскравіших і найталановитіших постатей в українській літературі першої половини ХХ ст. був Володимир Юхимович (Євтимович) Свідзинський, життя і творча діяльність якого були найтіснішим чином пов'язані з Поділлям.

Різні аспекти біографії визначного поета-лірика, а також його літературної та громадської діяльності, висвітлювалися в різний час у працях Л. В. Баженова [1], К. В. Завальнюка, Т. В. Стецюк [5, 6], В. М. Клименка [9], В. І. Мельника [10], А. М. Подолинного [8], О. Л. Рибалка [11] та інших авторів. У той же час, роль і місце В. Ю. Свідзинського у розбудові архівної галузі на Кам'янецьчині розглядалися лише у загальному контексті. Тому-то автор зазначеного дослідження поставив собі за мету дослідити детальніше маловідомі сторінки біографії В. Ю. Свідзинського, зокрема, його діяльність як одного з організаторів архівної справи на Поділлі, насамперед, на Кам'янецьчині.

Народився В. Ю. Свідзинський в с. Маянів Вінницького повіту Подільської губернії (нині – Вінницького району Вінницької області) 26 вересня (8 жовтня за н. ст.) 1885 року в багатодітній сім'ї місцевого священника Юхима (Євтима) Оксентійовича Свідзинського та його дружини Наталії Прохорівни (крім Володимира, в подружжя ще були сини Георгій, Вадим, Олег, Павло та дочка Олена) [13, с. 14, 22]. Жила сім'я хоч і бідно, але дружно та згуртовано. Згодом, вже будучи визнаним майстром слова, Володимир з

любов'ю та теплотою згадував це невеличке, мальовниче подільське сільце, з якого він вийшов у світ («Охайно позамітано двори», 1938 рік) [14, с. 120].

У 1894 році хлопець починає навчатись у Тиврівському духовному училищі, яке успішно закінчує в 1899 році. Потім – навчання в Кам'янець-Подільській духовній семінарії, зі стін якої свого часу вийшли незабутні С. В. Руданський, А. П. Свидницький та М. Д. Леонтович. Проте хлопцеві духовна кар'єра не судилася: в 1904 році через хворобу він звільняється з 4-го курсу семінарії. Приблизно через три роки Володимир подає документи на Вищі комерційні курси в Києві (згодом – Київський комерційний інститут). Тут його наставниками були такі відомі українські громадські та культурні діячі, як О. Русов, О. Корчак-Чепурківський, М. Довнар-Запольський, К. Воблий та інші. Там же, у Києві, Володимир Свідзинський знайомиться із Павлом Тичиною. Це знайомство з часом переростає у тривалу творчу дружбу.

В січні 1913 року Володимир Свідзинський завершує навчання в Києві і повертається додому до батька, в село Бабчинці Ямпільського повіту. Невдовзі, за запрошенням Подільської губернської земської управи, він обстежує народні промисли Подільської губернії. Результатом цієї роботи стала фундаментальна праця подільських етнографів «Кустарні промисли Поділля», видана в Києві у 1916 році. Один із розділів цієї книги, присвячений ткацькому промислу, був написаний Володимиром Свідзинським на основі власних етнографічних спостережень в 16 населених пунктах Подільської губернії. У цьому зв'язку відомий дослідник творчого та життєвого шляху поета О. Рибалко зазначав, що вміщений у книзі нарис В. Свідзинського «Ткацький промисел» є «економічним і етнографічним описом кустарного ткацького виробництва. Автор докладно розповідає про поширення й характер, історію цього промислу на Поділлі, дає його економічну характеристику, зокрема спиняється на питаннях праці, капіталу, збуту виробів тощо. Найбільший розділ нарису присвячений техніці виробництва, причому особливу увагу дослідник звертає на українську народну термінологію ткацтва, рясно наводячи лексичний матеріал, записаний з уст подільських ремісників і селян» [11, с. 145].

Надалі в пошуках заробітку юнак переїздить до Житомира, де влаштовується на роботу у Волинській контрольній палаті, яка відала збором різних недоїмок та платежів. З 23 березня 1916 року ми вже зустрічаємо Володимира Свідзинського в діючій армії помічником контролера VII класу при штабі 7-ї армії Південно-Західного фронту (з осені 1917 по весну 1918 року штаб цієї армії знаходився в Бару) [11, с. 145].

З розвалом царської Росії та виникненням на її уламках незалежної Української держави Володимир Свідзинський звільняється з діючої армії (березень 1918 року) і повертається до попереднього місця роботи. З жовтня 1918 року він опиняється у Кам'янці-Подільському, одному з епіцентрів тогочасного українського суспільно-політичного та культурного життя, де влаштовується на роботу редактором у видавничому відділі Подільської губернської народної управи. Забігаючи наперед, потрібно відзначити, що кам'янецький період в житті поета був одним із найплідніших. В Кам'янці він зустрічає свою долю, – вчительку Зінаїду Йосипівну Сулковську, яка в 1921 році подарувала йому доньку Мирославу (на жаль, подружнє життя поета

надалі складається не зовсім вдало, і тому дружина переїздить до Вінниці. Там же, 12 липня 1933 року вона помирає) [16, с. 127–128].

Надзвичайно плідно та активно в цей час поет працює на науковій ниві. З усією певністю можна сказати, що Володимир Свідзинський був одним із фундаторів та організаторів архівної справи на Кам'янецьчині (працював з січня 1921 року архіваріусом Кам'янецького університету, очолював з листопада того ж року повітовий комітет охорони пам'яток старовини, мистецтва і природи, а з 11 грудня 1922 року працював у новоствореному повітовому архівному управлінні, де з 10 січня 1923 року виконував функції секретаря) [3, арк. 145 зв.].

Більше того, 9 серпня 1923 р. Володимира Свідзинського призначають на посаду завідувача Кам'янець-Подільським повітовим архівним управлінням (перебував на ній до 29 серпня 1925 р.) [3, арк. 141]. Про те, в яких умовах довелося працювати новому керівнику, свідчить пояснювальна записка до кошторису від 23 лютого 1923 р.: «Архуправління з свого боку знаходить, що незабезпеченість від знищення в Кам'янці архівних матеріалів велика, бо інтелігентних сил тут мало, професура ІНО (Інституту народної освіти. – Авт.), яка раніше цікавилася архівними ділами, часто з небезпекою для свого життя, тепер виїзжає звітлія (виїхав проф. Клепатський, Сташевський і має виїхати проф. Клименко). Так що архиви, які й тепер нищать, потім ще в гіршому стані будуть.

Що до концентрації архівів, то вона конче потрібна, бо ті установи, в помешканнях яких знаходяться зараз архиви, не тільки не охороняють їх, а навпаки. Виконком склав дрова в архіві казенної Палати, який міститься в півпідвалі його будинку, відібрав ключ від архуправління і при цій дров'яній операції звичайно частина архівних матеріалів зникла, книжки пороскидані і т. д. Архів З'їзду Миркових Суддів знаходиться в будинку, дах якого згорів, без всякої урядової охорони; архив губ. зем. Управи повітземвідділ намагається викинути, бо в частині помешкання устроїв ссипку зерна; архив Консistorії в будинку, занятому міліцією, розкрадається» [3, арк. 42–42 зв.]. Крім цього, ще у 1921 р. під час обшуків у приміщенні архіву були знищені справи Головноуповноваженого уряду УНР, архів повітпродкому 1919 р.; у 1922 р. знищені під час утилізації архівного матеріалу комісією повітвиконкому справи лікарняного, в'язничного, паспортного і, частково, ветеринарного, коробкового збору та газетного відділів [3, арк. 69 зв.]. І, нарешті, з приміщення міліції, де зберігались розібрані справи архіву Консistorії, 28 вересня 1923 р. невідомими зловмисниками було викрадено 200 пудів архівних документів [3, арк. 132–133]. Так що традиції вандалізму та нищення історичної пам'яті свого народу на нашій землі мають глибоке коріння.

Однак і в цих важких умовах Володимиру Свідзинському фактично самотужки (крім нього, у штаті архіву з 11 вересня 1923 р. рахувався лише сторож Іван Тимофійович Кавецький) вдалося зробити чимало для збереження та примноження національної архівної спадщини [3, арк. 145–145 зв.]. Зокрема, у звіті про виконану роботу за вересень 1923 р. він зазначав: «Протягом місяця мною виконані слідуючі роботи:

- 1) Приведено до порядку частину архіву Селянського банку, яка була роскидана в безладдю по підлозі.

- 2) Розпочато на вимагання Кам'янецького І.Н.О. і з наказу Відділу Керування перевезення т. званого «Університетського» архиву, себто архиву Дворянського Зібрання і Жандармського Управління до будинку Центр. архиву. Перевізні засоби дано Відділом Керування.
- 3) Виконувалася поточна канцелярська робота» [3, арк. 142–142 зв.].

Отже, не буде перебільшенням сказати, що саме завдяки таким людям, як Володимир Свідзинський, вдалося упорядкувати і зберегти для нащадків значну джерельну базу, яка досить постраждала в ті буремні роки. Завдяки йому також було введено в обіг цілий ряд нових, безцінних в науковому відношенні джерел. Зокрема, це стосується зареєстрованих ним 337 метрик з високохудожніми заставками, малюнками, орнаментами тощо. Це також і значна фольклорна спадщина (до наших днів дійшла праця «Народні українські пісні про останню світову війну», видрукувана в часописі «Освіта» за № 3 в 1919 році).

З січня 1923 року по липень 1925 року Свідзинський також був аспірантом науково-дослідної кафедри історії та економіки Поділля при Кам'янецькому інституті народної освіти. Будучи аспірантом, підготував ряд ґрунтовних історичних розвідок («Економічна еволюція господарства селян тарнорудського маєтку», «Боротьба подільських селян з польськими легіонерами в 1918 році», «Події на селах подільських у 1917–1918 роках» та багато інших) [11, с. 146].

Однак, сягнувши певних висот у науковій діяльності, Володимир усвідомлює, що основне його покликання, справа всього життя – поезія. Писати він почав ще з малих літ і, як свідчить його брат Вадим (1888–1978), навіть друкувався в журналі «Нива» [2].

Проте перший досконалий вірш («Давно, давно тебе я жду») був надрукований лише в 1912 році в альманасі «Українська хата» [17, с. 186]. Всього ж за життя поета виходило три збірки його творів: «Ліричні поезії» (Кам'янець-Подільський, 1922 рік), «Вересень» (1927 рік) та «Поезії» (1940 рік) [8, с. 301]. Варто також відзначити, що чимало творів В. Свідзинського було розпорошено на сторінках різних періодичних видань періоду Української революції. Кілька таких творів представлено в книзі К. Завальнюка і Т. Стецюк «Як на вільне, на радісне свято...» (Вінниця, 2007), яка є антологією української поезії доби національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. [6, с. 309–312]. Серед представлених у книзі поезій В. Свідзинського зустрічаємо і невідомий раніше твір «Допомога», опублікований 26 лютого 1920 р. під псевдонімом В. Свіденко в кам'янець-подільській газеті «Наш шлях». У цьому сатиричному фейлетоні автор дошкульно висміює численних псевдо-патріотів, пристосуванців та лицемірів, для яких Україна виступає лише як засіб для вдоволення власних егоїстичних інтересів, для отримання у важкий воєнний час «крім добових ще й допомоги» [12].

У світлі вищесказаного стає зрозумілим, чому після загибелі поета у 1941 р. його твори були покриті мороком забуття. На нашу думку, причиною неуваги видавців до творчої спадщини поета тривалий час було те, що він ніколи не був співцем політики, яку проводили московські більшовики та їх поплічники в Україні. Тому-то поет за життя піддавався гострій критиці за аполітичність, архаїчність, відхід від правди життя тощо. Відтак, не забарився й арешт. 27

вересня 1941 року Володимир Юхимович був заарештований органами НКВС у Харкові, де проживав з дочкою Мирославою по вулиці Лютівській, 29 [4, арк. 6–6 зв.]. У пред'явленій йому постанові на арешт зазначалось, що «Свідзинський В. Е. в прошлом служил при Петлюре в министерстве прессы, резко-антисоветски настроен против мероприятий партии и правительства. Систематически ведет антисоветскую агитацию, восхваляя германскую армию и ожидая ее прихода» [4, арк. 1а].

Ці ж самі збиті звинувачення невдовзі пролунали і на слідстві, яке вів сержант Нечаєв. Вочевидь, це слідство було недовгим, а його результати задалегідь визначені, оскільки у кримінальній справі на В. Ю. Свідзинського був присутній лише один протокол допиту від 2 жовтня 1941 р. Про його характер яскраво свідчить зміст запитань слідчого та відповідей в'язня:

«Вопрос. Где и в качестве кого вы служили при Петлюре?

Ответ. В издательском отделе в качестве литературного редактора в г. Каменец-Подольске, издавались там только учебники и местный журнал «Экономическая жизнь Подолии».

Вопрос. Следствие располагает данными о том, что вы вели антисоветские разговоры по поводу войны Германии и СССР, восхваляли германскую армию и ожидали ее прихода. Расскажите следствию о проводимой вами антисоветской деятельности?

Ответ. Это не верно, немцев я ненавижу и таких разговоров не вел. Об этом может подтвердить критик Гельдфанбель Григорий Михайлович.

Протокол с моих слов записан верно, мной прочитан» [4, арк. 7–8].

У цій же справі нічого не сказано про обставини загибелі талановитого поета. Лише у коротенькій довідці центральної картотеки Спецвідділу НКВС СРСР від 4 травня 1942 р. вражаюче байдуже проступила інформація про те, що «следовавший из тюрьмы г. Харькова в тюрьму г. Иркутска 18/X41 сгорел в с. Кутырки Уразовского района Курской области» (нині – Белгородської. – Авт.) [4, арк. 10 зв.]. Однак, як саме загинув поет і від чого згорів, у справі нічого не сказано.

Довгий час про обставини загибелі Володимира Свідзинського панувала офіційна версія, за якою ешелон із в'язнями, що прямував на схід, дорогою зазнав бомбардування німецької авіації. В одному із вагонів, охоплених полум'ям, якраз нібито і перебував Володимир Свідзинський, один із найтонших поетів-ліриків нашої доби... Час зупинився для нього 18 жовтня 1941 року...

Проте обставини загибелі поета виглядали зовсім інакше, про що була змушена мовчати підцензурна радянська преса. Одним із перших про них заговорив відомий україніст з Канади Яр Славутич у документальній книзі «Розстріляна муза» (Детройт, 1955). У цьому вражаючому мартиролозі Яр Славутич писав: «Схоплений енкаведистами, поет у великому гурті українців під арештом відходив на схід. Поблизу Харкова, спинившись на нічліг, охоронці колони загнали заарештованих у якусь велику будівлю, а вранці, щоб позбутися тягару і швидше втекти від німців, що наступали вже на п'яти, облили бензином наповнену людьми дерев'яну будівлю і запалили. Так 1941 р. загинув, спалений живцем, один із найбільш обдарованих представників високого мистецтва української поезії» [15, с. 74].

Розповідь Яра Славутича згодом була доповнена свідченнями однієї із біженок, харків'янки Марії Борисівни Манц, які у 1990 році записала її дочка М. Постоева: «Прийшли у село Непокрите (нині – с. Шестакове Чугуївського району Харківської області. – Авт.) і побачили там жахливу картину: згорівший величезний корівник і гори скалічених вогнем трупів, ще палало. Селяни розповідали, що корівник підпалили з чотирьох боків, він був зачинений, і нікому не дали вийти; тих, кому вдавалося вибратися пристрілювали. Почали розтягати гаками трупи, щоб закопати. Були ще живі, страшенно обпалені. Конвоїри намагалися добити прикладами, але люди не дали, жінки кричали: «Живий, живий, облиште!» ... Були ми там днів з п'ять. Потім прибув ще етап (теж інтелігенція). Німці наступали, і нас повели далі. Обпалених кинули, селяни розібрали їх по свої домівках. Мабуть, усі повмирали. Навіщо спалили людей? Щоб позбавитися, щоб менше було тягнути, годувати» [7, с. 55].

Серед тих, хто загинув у пекельному вогні, був і Володимир Свідзинський.

До речі, про це ж писав і сучасний дослідник В. Петров, посилаючись на статтю О. Веретенченка («Наші дні», 1943, № 11): «В. Свідзинський спалений живцем більшовиками у клуні з десятками інших людей під час евакуації». Разом із ним тоді ж загинули поети О. Сорока та О. Введенський [7, с. 54].

Здається неймовірним, але поет передбачив свою смерть ще у 20-х роках. В одному з віршів він писав:

В полум'ї був спервовіку
І в полум'я знову вернуся...
І як те вугілля в горні
В бурхливім горінні зникає,
Так розімчать, розметають
Сонячні вихори в пасма блискучі
Спалене тіло моє [14, с. 65–66].

Ці ж мотиви, пронизані моторошною містиккою та фатальністю, проступають і в наступній поезії:

Під голубою водою
Живу я, живу...
Золотоокий рибак надо мною
Закидає сіть огневу.
Крізь принадливі очка – знаю –
Не раз, не два я промкнув,
В благовінню садів погуляю,
А колись таки попадусь.

Спопеліє, застигне смутно
Жовтава зоря в імлі,
Ніч надійде нечутно.
І не знайде мене на землі [14, с. 68].

Все ж, фізична смерть та забуття невідвладні над нетлінними цінностями. Тому-то Володимир Свідзинський з його небуденними, кришталево чистими творами та самовідданим служінням своєму народу назавжди залишиться у пам'яті вдячних нащадків.

Джерела та література

1. Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст. Кам'янець-Подільський, 1993. 480 с.
2. Безверхній С. «У тихому і зеленому Шпикові». Комсом. плем'я. 1970. 23 черв.
3. Державний архів Вінницької області. Ф. Р-650. Оп. 1. Спр. 20.
4. Державний архів Харківської області. Ф. 6542. Оп. 1. Спр. 4790.
5. Завальнюк К. В., Стецюк Т. В. Поет, учений, патріот Володимир Свідзинський (1885–1941). Подільська старовина : наук. зб. Вип. IV. Вінниця, 2008. С. 296–307.
6. Завальнюк К. В., Стецюк Т. В. «Як на вільне, на радісне свято...». Ч. 1. Українська поезія доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.). Вінниця, 2007. 492 с.
7. Зборовець І. Обставини загибелі поета В. Свідзинського. Краєзнавство. 1995. № 1–4. С. 53–55.
8. З-над Божої ріки. Літературний біобібліографічний словник Вінниччини / Упоряд. і заг. ред. А. М. Подолинного. Вінниця, 2001. 408 с.
9. Клименко В. Великдень В. Свідзинського. Україна молода. 2004. 7 жовт. С. 13.
10. Мельник В. «Друг, що загинув передчасно». Україна молода. 2003. 2 верес. С. 12.
11. Рибалко О. Знайдено в архівах: Шкіц до життєпису В. Свідзинського. Вітчизна. 1989. № 1. С. 144–147.
12. Свіденко В. Допомога. Наш шлях. 1920. № 38. 26 лют.
13. Свідзинський А. «Я виноград відновлення у ніч несучу...»: Володимир Свідзинський – творець прекрасного. Київ, 2003. 183 с.
14. Свідзинський В. Ю. Поезії. Київ, 1986. 349 с.
15. Славутич Яр. Розстріляна муза. Твори в 5-ти т. Київ, 1998. Т. 3. 494 с.
16. Степанов Ф. «В очах зірниці світової...». Вітчизна. 1992. № 10. С. 126–129.
17. «Українська хата»: Поезії 1909–1914 / упоряд., вступна ст., біогр. довідки, прим. В. О. Шевчука. Київ, 1990. 264 с.

УДК: 821.161.2.09'06(092)Свідзинський:398

Особливості фольклоризмів у поезиці Володимира Свідзинського

Соловей Елеонора Степанівна,

доктор філологічних наук

м. Київ, Україна

У доповіді йдеться про таку особливість поезії В. Свідзинського як її глибинний зв'язок із фольклором. У системі поетики цього автора народно-поетична свідомість існує і проявляється не як стилізація, а як органічна властивість. Деякі джерела такого зв'язку з фольклором допомагає виявити архів поета, проте найбільше важить самий тип поетичної свідомості, що

вводить фольклору образність у систему модерної поетики надзвичайно органічно.

Ключові слова: фольклор, поезія, замовляння, магія, ремінісценція.

The report discusses such a feature of V. Svidzinsky's poetry as its deep connection with folklore. In the system of poetics of this author, folk-poetic consciousness exists and manifests itself not as stylization, but as an organic property. Some sources of such a connection with folklore helps to identify the poet's archive, but the most important is the type of poetic consciousness itself, which introduces folklore imagery into the system of modern poetics extremely organically.

Keywords: folklore, poetry, folklore spells, magic, reminiscence.

Винятково природні міфологічні перетворення відбуваються в поезії Володимира Свідзінського без жодного зусилля.

Вийду я в поле, стану, послухаю,
Що мені скаже замерзле озерце.
Озерце скаже: «Десь сливи цвітуть,
І море плеще в зеленій острів,
І біля дому молода жінка
Мотає міток жемчужних ниток.
А я, озерце, на те не заздрю.
Я тут, у полі, мов гусь біленька,
Що сіла-впала перепочити,
Очерет надо мною шумить, шумить,
Перестане... і знов шумить!»
«Холод іде, залізо несе...» [4, с. 274].

Доба модернізму цілком не випадково виявила активне зацікавлення первісною свідомістю: до цього схилило прагнення радикального, парадигматичного оновлення не лише художніх засобів, а й світорозуміння, самої картини світу, що могло, зокрема, мислитися і як «зняття нашарувань» пізнішого досвіду й традицій, як повернення до фольклорної поетики з її довершеною простотою, до «первісної» наївної чистоти закріпленого у фольклорі світобачення.

Де інший поет послуговується відомими фольклорними символами – цей творить свої, *тієї ж природи*. Або збагачує ті, що вже існують, цілим спектром нових значень; це не переосмислення, а новотворення на тій же основі. Потужна активізація генетичної пам'яті, безумовно, має тут місце, проте не слід недооцінювати й реальне знання фольклорної стихії, природно набуте ще в дитинстві, а в зрілому віці свідомо поглиблюване. Народознавчі розвідки поета [5, с. 331–404] дають уявлення про фаховий та системний характер цих знань.

Існує про це й ще одне прецікаве свідчення; воно збереглося таким же дивом, як рукописи Свідзінського, і разом із ними. Це саморобна книжка, переписана поетом від руки: у темно коричневій обкладинці-футлярі стос окремих аркушів, пронумерованих (129), списаних дрібним і чітким почерком. Формат книжки – як листівка: частина цих сторінок і є зворотами чорно-білих листівок. Інші – звороти книжкових ілюстрацій з якихось наборів, машинописів

із правками Свідзінського; на першій відтворено титул оригіналу: «Сборник малороссийских заклинаний. Составил П. Ефименко. Издание Общества Истории и Древностей российских при Московском Университете. Москва. 1874 г.». Про сам цей факт я вже не раз писала, проте він заслуговує на докладніший розгляд.

Отже, це книжка, яка вже на той час була раритетом. Імовірно, що довідався поет про неї, коли в Кам'янецькому університеті слухав курс Леоніда Білецького «Українська народна поезія». Найбільш вірогідний шлях, котрим вона потрапила до Свідзінського вже в Харкові, – через Всеволода Дашкевича (1907–1988), згодом відомого етнографа, а тоді ще зовсім молодого дослідника. У Кам'янці Свідзінський приятелював із його дідом, Андрієм Воронцем, автором букваря «Ярина́». Тож Всеволод (Воля), родина якого теж переїхала в середині 20-х років до Харкова, виростав у поета на очах і, на втіху Свідзінському, перетворювався на «молоде світило»: двадцятирічним він уже друкує в «Червоному шляху» огляд розвитку етнології в Україні, рецензує поважні народознавчі видання. Попри вікову різницю поет мав у особі Волі Дашкевича такого ж спільника-однодумця, як давніше в Кам'янці в особі художника Володимира Гагенмейстера.

Органічна українська національна традиція в її естетичних виявах була для обох не просто захопленням, а скарбом: берегти його в часи страхітливого культурного нігілізму уявлялося високим обов'язком. До революції Свідзінський не лише написав свої розвідки про ткацтво та килимарство на Поділлі, про новітній пісенний фольклор із часу світової війни [5, с. 331–400]: разом із Гагенмейстером він досліджував графічне оформлення уніатських метрик, захоплено вітав ті коштовні видання художньо-промислової профшколи, які прагнули порятувати від зникнення візерунки подільських паперових витинанок, настінних розписів, вишивок низзю. Одне слово, це була його стихія, його світ, тепер zagrożений, у кращому разі ігнорований.

Збірник Петра Єфименка донині зберігає наукову цінність: він є першим окремим зібранням творів цього фольклорного жанру, укладеним на основі записів як самого автора, так і збирачів-аматорів, а також матеріалу, ретельно вибраного з друкованих джерел: періодики, етнографічних збірок. Уклав П. Єфименко цю книжку на засланні, в Архангельській губернії, де розгорнув велику народознавчу роботу.

Для Свідзінського це видання було особливою втіхою. Магія прадавніх ритуалів та замовлянь свідчила про далекі віки, коли для людини природно було шукати замирення з одними хтонічними, небезпечними силами, намагались ухилитися від інших, здолати треті. «Українські шептання і замовляння», як назвав їх П. Єфименко у публікації «Черниговских губернских ведомостей» (1859, № 25, 49), – твори надзвичайно поетичні. Поліваріантність фольклору у замовляннях ніби скасовується особливою значимістю слова, здатного *чинити вплив*: воно має бути мовлене саме так, без довільності та імпровізації. Така фіксованість вислову спричинює особливий лаконізм та довершеність, а ще – «застиглість» у цих витворах давно забутих чи зниклих міфологічних уявлень. Саме тому «цей шар найпотаємніший. Захований у надрах фольклору біля самого його серця, біля самих джерел» [2, с. 7]. І саме в цьому архаїчному шарі культури зберігається у первісному вигляді опозиція

«людина – не-людина»: уявлення про персоніфіковані зовнішні сили, про антиподів людини, з якими вона неминуче стикається у своїй життєвій практиці. Ці уявлення несуть потужний міфологічний заряд, перетворюваний з часом на міфопоетичний; проте зберігається особлива значимість самої опозиції: антиподи людини ніби перебирають властивості, котрі вона відкидає, відторгає від себе. Так сутність людського дістає початкову визначеність, відкриває первісне осердя свого семантичного ядра. У цьому зв'язку, безперечно, в міфопоетичній системі Свідзінського ще чекають на спеціальну увагу образи «звірів», «клятого», «огненного змія» та змієборства тощо.

Безпосередні ремінісценції замовлянь у поезії Свідзінського, що часто здійснюються саме за цією пам'яткою, збіркою Петра Єфименка. Та найважливішим висновком зіставного аналізу постає сама подібність світовідчування, гранична включеність у життя природи, віддзеркаленої в первісній, наївній свідомості як система світобудови. Тим-то до давньої словесної магії близькі своїм духом і численні твори поета, які тих безпосередніх ремінісценцій не містять. І отже, це є ієрархічно найвища форма взаємин літератури з фольклором, коли відтворюється *самий тип породжуючої свідомості*.

Притулила брови до вікна,
Подивилась тьмяними очима.
Затремтіло світло. Серед сна
У колиці кинулась дитина.
Одійди, завійся в вихор білий,
Сніговою розліттю гойдай.
Десь у прірву, попід скельні брили,
Ядовиту голову сховай.

Або вергнись на північні гори,
Настромися на кінчастий шпиль
Та й повіки невидючим зором
Видивляйся в заметіль [4, с. 144].

Цей вірш 1928 року має назву «Заклинання»; збірник П. Єфименка Свідзінський, судячи з почерку, переписав таки пізніше... А що були й інші, невідомі нам джерела цього *поетичного знання* світу магічно-ритуального дійства як знання «генетичного» – виразно може посвідчити приклад уже з пізньої творчості автора:

...А дощ зашумів та й одбіг!
Ой одбіг, наче в прірву ліг,
Помчав далеко, на інші оселі,
Як сокіл майнув – і не глянув!

Чи там його краще вітають?
Чи там йому одчиняють
Різьблені вікна, золоті брами,
Підносять угору руки з вінками –
Підносять руки, хороше славлять,
Високі крісла на луках ставлять?

...Одна капелька забриніла,
Та й ту ж мить догоріла...
«Як на півдні темніло грозою!..»[4, с. 319].

У збірці П. Єфименка представлено, зокрема, вірці «метеорологічних» замовлянь: як накликання, так і відвернення дощу; у наведеному вірші натомість бачимо спробу суто поетичної реконструкції самого *ритуалу*: словесні магічні формули у прадавні часи його тільки супроводжували. Тому, фіксуючи оті безпосередні ремінісценції, варто пам'ятати, що вони можуть також бути лише складником цієї одноприродної з фольклором поетичної реальності – як, скажімо, у дивовижному першому творі циклу «Зрада»:

Їду-поїду на бистрім коні
Крізь попіл ночі, крізь полум'я днів,
Тільки пісня бринить за сідлом,
А слідом –
Одинадцять друзів моїх,
Одинадцять місяців молодих... [4, с.184].

Все те, від чого замовляння має звільнити, вилікувати, що треба «відшептати, відігнати» (№ 76), відсилається в ньому якомога далі, у «неможливий простір» антисвіту. У переліку тих обширів, «де глас чоловічий не заходить» (№ 78) майже завжди згадуються болота – як той локус, де кублиться нечисть, де їй і місце. «Підіте уроки на сороки, на луга, на очерета, на болота, за моря!» (№ 77); «...Ідіть собі на мха, на сухі очерета і на болота, і на болота і на ниці лози, де півні не співають і півнячий голос не заходить...» (№ 61). Оті «ниці лози» (що повторюються і в інших трьох замовляннях, з інших джерел, з різних регіонів) – хоч їх і нема в поезіях Свідзінського, та уявляється, що вони мали дуже імпонувати поетові і що, малюючи в циклі «Балади» заросле болото, він бачив саме їх.

...По зарослім болоті
Клятий іде,
На короткій оброті
Золотого коня веде...

Навіть найбільш поширені в замовляннях та й взагалі у фольклорі стійкі словосполучення, як-от «біле тіло», «жовта кість», входять до цієї поезії напрочуд органічно, ніби розчиняються в ній, ніколи не стаючи суто зовнішньою оздобою, як то властиво стилізації. Тож дивно, що В. Державин у статті «Три роки літературного життя на еміграції» (1948 р.) називає такі поезії Свідзінського «своєрідними стилізаціями під фольклорну поезію» [1, с. 342].

...А як нехворощ польова
Обкололася мерзлою млою,
Я завівся в сніжний дим
І за сіткою колихкою
Уздрів потаєнний дім.
Проживало там три сестри,
Три жадених жури.
Там я милий був гість –

Біле ж тіло,
Кров червона,
Жовта кість.
Ізв'ялили, спи́ли...

«Десь ти з чарами став до бою...», 1931 р., цикл «Зрада», VII [4, с. 191].

Цікаво, що графічний відступ тут позірно ніби сигналізує про вихід із сфери фольклорних поетизмів, але насправді слово «ізв'ялили» теж до них належить. Для порівняння – заговор від урока, записаний П. Єфименком у Мелітополі (№ 76): «Тут вам не сидіти, *жовтої кости* не ломити, *червоної крові не в'ялити*, коло серця не нудити». Схожими словами-формулами у Лесі Українки в «Лісовій пісні» Дядько Лев проганяє мару. Збірка П. Єфименка є і в списку літератури до статті Александра Блока 1906 року «Поэзия заговоров и заклинаний»; в тому списку також Б. Грінченко, П. Чубинський, О. Потебня...

Видається, що в одному з цих замовлянь криється захований, мов дуб у жолуді, задум вірша «Сарай», чи не найбільш похмурого в цілій поетовій творчості, на загал усе-таки просвітленій та гармонійній. Написаний в останнє поетове літо, він сповнений смертельної туги та лихого передчуття.

Аби стемніла літня ніч,
То й починає клятий сич:
– Гей, дубе, дубе, князю дубе!
Да годі вже тобі в діброві
Стояти на горі дніпровій,
Та викривляти гілля грубе,
Та шумко вітер поборяти!..

«Клятий сич» віщує дубові загибель від «древогубів», докладно оповідає, як то все буде, погрожує:

...Ударять в серце долотом,
І голову проб'ють гвіздками,
І стягнуть гаком у ребрі,
І на смердючому дворі,
Над отвором глухої ями,
Тебе розіпнуть, як труну.
Тоді забудеш про весну!.. [4, с. 342]

Тут принагідно варто сказати, що дуб у цьому творі – наче той самий, що й у поезії «Ніде дневі розширяться» – там цар дерев, сповнений гідності, зустрічає осінь «гордо і незаймано», не віддає своє листя «вітрам-зайдисвітам», лише весною вільно скине

...на плечі юним проліскам,
Рясту синьому, баранчикам [4, с. 326].

«Баранчики» – яскраво-жовті первоцвіти; себто впаде дубове листя на *синьо-жовтий* квітковий килим. Це визивне поєднання кольорів не раз зустрічається у Свідзінського.

Перечитуючи збірку замовлянь, як, очевидно, не раз перечитував її поет, можна припустити, що «проросло» це все з одного звороту в ній: з оцього

замовляння «Од урока», записаного П. Єфименком у Харкові (№ 78): «Дубе, дубе нелине, я тебе з'їм з гіллям зо всім! Гам, гам, гам!».

Магія замовляння стала для поета і природною «формою» висловлення найсокровеннішого: своїх засад, свого кредо, навіть не лише творчого; можливо, була в цьому й наївна самозахисна спроба бодай так дещо закамуювати дуже зухвалий і єретичний, як на час написання, зміст:

Ти, уст моїх слово вірне,
Перейди за темряву, що вгорі,
Над сонним, пониклим світом
Доторкнися до слуху зорі.

І скажи: «Зірнице, ти – сонце.
І я од світла іду.
Моє світло – ім'я йому розум –
Сіяє в земному саду.

Він прямий і високий – розум:
У нього прекрасне чоло.
Йому покірні камінь і води,
Залізо, вогонь, зело.

А сам він не може коритись.
Нічий не обійме колін.
Він прямий і високий – розум, –
Як ясін здимається він».
1934 [4, с. 265].

Часом у поетичній свідомості більш складно опосередковуються образні знаки, що увійшли до неї з цього «поля», бо за самою своєю природою вони у системі модерної поезії надаються до складних трансформацій. Вже мовилося тут про «ниці лози», а ще трапляється в замовляннях «зелена лоза», себто вербова гілка. Замовляння «Від гадюки» (№ 56): «Ой чи не в того лукомор'я зелена лоза! Зелену лозу вітер сушить, вітер сушить, листи розносить...». Вербовою ж таки гілкою, освяченою на Вербну неділю, вигонили вперше після зими худобу на пасовисько (№ 152). «Вербова віта» – наскрізний образ однієї з найбільш загадкових, щільно зашифрованих поезій циклу «Зрада»:

Уже вечір, вечірній вітер.
За безлистим деревом саду,
Як дві нерідних сестри,
Вербова віта цвіте
І жовта свіча горить.
Вербова віта цвіте –
На весну, на юний шум,
А навіщо ця жовта свіча?.. [4, с. 192].

Маємо у випадку Свідзінського достоту унікальне злиття індивідуально-авторської й фольклорної поетики, ту виняткову міру органічності, що не потребує жодного наслідування чи стилізації і творить модерну поезію,

живлячись від глибин первісного відкриття й осягнення світу, котрі наснажували поезію народну. Той особливий *поспіль* значущий, а тому *поспіль* віщий діалог людини зі світом, що реліктово зберігся в замовляннях, виявився здатним промовляти до людини самотньої й розгубленої не в нетрях «першосвіту», а в лабіринті розвиненої цивілізації, соціальних катаклізмів, тоталітарної держави. Фольклорна архаїка засвідчувала позицію людини *сам-на-сам зі світом*: поетові в становищі «внутрішнього емігранта» чи письменника «екстериторіального» це давало силу виходити одинцем на «мертве поле» й «умиряти» печаль. Вже цитоване попереду «Вийду я в поле, стану, послухаю...» як певна позиція, постава варіюється і в інших поезіях. І в цій стоїчній поставі було щось невлотно подібне то до молитви, то до чаклування: ніч, місяць, поле або пагорб чи інше підвищення; тільки у звертанні до місяця не наказова імперативність, а смиренне прохання, медитативна плинність висловлювання, відмінна від «яріння» замовлянь. Це той особливо знаковий та програмовий твір, що містить поетове кредо і його підставові цінності.

Холодна тиша. Місяцю надламаний,
Зо мною будь і осяти печаль мою.
Вона, як сніг на вітах, умирилася,
Вона, як сніг на вітах, і осиплеться.
Три радості у мене неодіймані:
Самотність, труд, мовчання. Туги злобної
Немає більше. Місяцю надламаний,
Я виноград відновлення у ніч несучу.
На мертвим полі стану помолитися,
І будуть зорі біля мене падати.
1932 [4, с. 213].

Звернімо увагу на прикінцеву фразу: «Туги злобної Немає більше...» – як митець, що створив свою власну «концепцію буття», поет не лише стверджує власні цінності, а й оскаржує та заперечує те, що не узгоджується з його світорозумінням. При цьому часто робить це на взірць фольклорних заперечних конструкцій. Проте якщо «Не вий вітре буйнесенький...» з першої збірки ще є саме неприхованою стилізацією народної пісні, то згодом такі конструкції дедалі стають напрочуд органічною часткою індивідуальної модерної поезики:

Не мріє іволга співати
В садах коралів, під водою,
А кропу золотистий лан –
Зробитись опанчею сонця.
Не мріє осінь у діброві
Заздрити цвічену черемху,
І я не мрію, що колись
Ти знов повернешся до мене.
3.V 1933 [4, с. 228].

І якщо в поезію сучасну, не порушуючи її ладу, автор уводить весь прасвіт словесної магії, то вже, зрозуміло, найприроднішим чином існує він у казках Свідзінського як атрибут життя казкових героїв. У «Чудесній тростці»

самі ті «завдання» царівни, які на угоду їй виконав герой, без утручання магичних сил виконати неможливо. Тобто це саме та ланка, що єднає жанр казки із замовляннями як творами давнішими. Тож не дивно, що герої казки «практикують» магію: лиха царівна, щойно заволодівши чарівною тросткою, – «промовила люте слово»:

«Заклинаю да й проклинаю,
Нехай зійдуть із блиску-світу
І двірок, і сад коло нього,
А мій чоловік осоружний
Хай загине повільною смертю,
Замурований в стовп камінний!»... [4, с. 417].

У казці «Кий» дія чарівних стільчика, баранчика, кия теж вивільняється силою магичних слів. Казка і казковість у поетичному світі Свідзінського явища не спорадичні, а засадничо-визначальні: казки як «міфи в мініатюрі» (К. Леві-Стросс) є ланкою найтіснішого й очевидного контакту літератури з міфологією. Наукова реконструкція тлумачить казку як розрив зв'язку з ритуальним життям племені, скасування обмежень: допущення «невтаємничених» до кола слухачів, певне послаблення віри в достеменність оповіді («нестрога достовірність»). Свідзінський напрочуд вільно володіє особливостями казкового вимислу, особливою логікою казки як «немотивованої реальності»: зображення казкового чуда як даності й сама інтонація оповіді про неймовірне як про безсумнівне, нарешті здатність бачити казкове навіть крізь буденність і прозу сумного й потворного побуту – питомі риси його поезії. В його поетичному світі казка тим більше закономірна, що твориться достоту з матеріалу близького і впізнаваного. І диво тут існує для всіх: для персонажів, як і для читачів.

Проте якщо фантастично-дидактичні казки «Сопілка», «Чудесна тростка», «Кий» міцно вкорінені в українському фольклорі, то екзотична («зулуська») «Нанана Боселе» та «східна легенда» «Сонцева помста» перебувають із ними у непростому й неочевидному зв'язку. Зовсім недавно Антоніна Тимченко знайшла джерело сюжету казки «Нанана Боселе» [7, с. 186–191].

Року 1937 союзна Академія наук у серії Інституту мови та мислення імені Н. Я. Марра видала книжку «Казки зулу» [6, 248 с.]. Серед чотирьох десятків казок – і та, що зветься «Нанана Боселе». Подивуємося з самого факту, що поет у його життєвих обставинах знаходив можливість пильно слідкувати за такими новинками. Можливо, в цьому допомагав йому приятель Юрко Никифорок (Юрко Мережаний), котрий працював у Книжковій палаті і мав змогу що називається першим брати до рук нові книжки [3, с. 29–43]. Чим же привабило поета це видання і зокрема ця казка? Мабуть найперше тим, що це – казка. Ще напевно екзотичністю, віддаленістю. Оптимістичністю. І мабуть також отим справді «казковим» образом великої кількості людей, що «понивали» у череві хижого слона з одним іклом: либонь то був досить прозорий натяк на ГУЛАГ... Вперше надрукована у журналі «Піонерія», № 1 за 1940 рік.

Натомість і досі залишається нез'ясованим походження сюжету казки «Сонцева помста», котра має авторський підзаголовок «Східна легенда». Як

багато творів поета, «Сонцева помста» збереглася чудом, уперше опублікована в мюнхенському виданні поета «Медобір» (1975). Там у статті Олекси Веретенченка та у примітках Богдана Кравцева зазначено, що машинопис поеми призначався для радіопередачі, яка не відбулася.

...Якщо навіть «денне» життя з його прозою, з настирним бажанням сучасників поета «сказку сделать былью» не лишає місця для казки – все одно вона, нічне створіння, криється то там, то тут.

...Гашу над столом моїм
Полум'я зблідлий листок,
А з ним
І розцвіти милої казки.
«Із-за жовтого клена...» [4, с. 197].

Дошкульна несумісність життєвої «прози» та казки – у «забуванні» казки, вона ж-бо не знаходить місця у цій реальності:

...Прочитав я казку
Та й забув.
Жаль мені хлопчика,
Що щасливий був.
«Оточили небо...», 22. VII 1929 [4, с. 165].

Тож навіть перебуваючи в цій стихії так органічно, поет сам із себе часом гірко глузує, сам себе спиняє: «...Ти йдеш не в казку – додому. А казки... казки нема» («Я іду здовж ручаю...», 1931 р.). Казку «гасять» життєві незлагоди й непоправні втрати:

...І забув я творити казку.
Так гостро дивлюсь,
А бачу тільки видиме,
Тільки можливе, ладо моє.
«Коли ти була зо мною...» (Цикл «Пам'яті З. С-ської», II.) [4, с. 287].

І все ж навіть у найгірші часи (а втім – коли вони були кращі?) порівняно світлі миті здавалися достеменною обіцянкою чуда:

...І вечір був, і радісна утома,
І муркання дрімливого кота,
І біля грубки золота солома,
А у печі пожежа золота.

І ум втрачав свою звичайну владу
Над дійсністю, і видава чудні,
Як літні хмари із-за зелен-саду,
Зринаючи, з'являлися мені.
«Передмова до казки», 1938 [4, с. 28].

Безпосередність «первісного» світопізнання розкриває у творчості Свідзінського свій колосальний поетичний та морально-філософський потенціал. Мислительне й фольклорно-міфологічне начала постають у дивовижному злитті. І в такому ж відношенні, позірно близькому до тотожності, перебувають його індивідуально-особистісна свідомість і

свідомість народно-поетична – з тим уточненням, що остання ніби витворюється наново, постає «неготовою» і в процесі цього поновного становлення вивільняє значні експресивні ресурси та не меншу поетично-пізнавальну результативність.

Джерела та література

1. Державин В. Література і літературознавство. Упоряд. та авт. передм. С. Хороб. Івано-Франківськ : Плай, 2005. 492 с.
2. Новикова М. Прасвіт українських замовлянь. Українські замовляння. Упоряд. Михайло Москаленко. Київ : Дніпро, 1993.
3. Про нього докладніше в кн.: Соловей Е. Упізнання святого: Нові маленькі повісті, історії, спогади, силуети. Київ : Дух і літера, 2020. С. 29–43.
4. Свідзінський В. Твори у двох томах. Київ : Критика, 2004. Т. I. Поетичні твори. 582 с.
5. Свідзінський В. Твори у двох томах. Київ : Критика, 2004. Т. II. Переклади. Статті. Листи. 510 с.
6. Сказки зулу. Izinganekwane. – АН СССР. Институт языка и мышления им. Н. Я. Марра. Языки и литература Африки. М.–Л., 1937. 248 с.
7. Тимченко А. Про джерела однієї казки, або Пригоди африканки Нанани Боселе в Україні. Березіль, № 1, 2024.
8. Харківський Літературний музей. Архів В. Свідзінського. ХЛМ, РП-2397.

УДК 821.161.2'06-14.09Свідзінський:141.32

Лірика Володимира Свідзінського в діалозі з екзистенціальною філософією

Токмань Ганна Леонідівна,

доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання, Університет Григорія Сковороди в Переяславі м. Переяслав, Україна

Літературознавець, досліджуючи лірику в її зв'язках з екзистенціалізмом, ставить перед собою завдання збагнути і виокремити філософську думку поета, довести її суголосність екзистенціальній ідеї філософа, схарактеризувати мистецьку специфіку вираження. Дослідник літератури вдумливо прочитує лірику – екзистенційно осягає її філософську сутність. Так само уважно вивчає тексти мислителів екзистенціальної лінії філософування (С. К'єркегора, М. Гайдеггера, М. Бердяєва, К. Ясперса, Ж. П. Сартра, А. Камю, Г. Марселя, Х. Ортеги-і-Гассета, Н. Аббаньяно, С. де Бовуар та ін.). І проводить діалог між образним текстом і філософським.

Ключові слова: поезія, екзистенціальність, міфопоетика, есеї, філософська традиція, метафізична самоцінність, інтертекстуальність.

A literary scholar, exploring lyric poetry in its connection with existentialism, sets out to comprehend and distinguish the poet's philosophical thought, to demonstrate its consonance with the existential ideas of philosophers, and to characterize the artistic specificity of its expression. The researcher reads the lyric attentively – existentially grasping its philosophical essence. He also carefully studies the texts of thinkers of the existential line of philosophizing (S. Kierkegaard, M. Heidegger, M. Berdyaev, K. Jaspers, J. P. Sartre, A. Camus, G. Marcel, J. Ortega y Gasset, N. Abagnano, S. de Beauvoir, etc.). And conducts a dialogue between the figurative text and the philosophical one.

Keywords: poetry, existentiality, mythopoetics, essays, philosophical tradition, metaphysical self-value, intertextuality.

Українська поезія, зокрема першої половини ХХ ст., багата на екзистенційні мотиви, екзистенціальність же художнього розмислу, як його світоглядна основа, властива одиницям, серед яких називаємо Євгена Плужника, Тодося Осьмачку, Володимира Свідзінського. У поезії Володимира Свідзінського ми відчитали суголосність з думками європейських філософів, а саме Мартіна Гайдеггера, Карла Ясперса, Габріеля Марселя. Наведемо приклади проведеного діалогу.

У есеї «Польова дорога» М. Гайдеггер зображує польову дорогу як істоту, яка живе поряд з нами, вона поділяє наше просте щоденне існування і водночас має свою таємницю, свій вплив на людину. Головна ознака існування дороги – це її рух, автор розповідає: як липи дивляться вслід дорозі, як вона повертає біля розп'яття, вітає високий дуб на узліссі. Що єднає подорожнього і того, хто рухається у просторі своєї думки? Їх єднає путь. Автор підносить метафізичну самоцінність польової дороги. Поруч з подорожнім в одному часі й просторі існують люди й природа, які вступають у діалог з ним, проте центральне місце у докільлі філософ відводить дорозі. У його есеї дорога слухає тих, хто існує біля неї, і «наділяє всякого подорожнього тим, що йому має належати».

В. Свідзінський – художник, може, у найближчому до малярства сенсі: він зображує простір, який сприймає в образах, емоціях, думках. Поет іде життям і бачить свій шлях як перебування в просторі – мінливому і неповторному. Суб'єкт його лірики – це подорожній, він простує польовою дорогою і споглядає світ, яким іде. Світ для нього не просто докільля, а частка його життя: *вода провітчаста, темний вітер, дощем побризкані сади живуть разом з людиною.*

Ліричний герой В. Свідзінського відчуває екзистенційну тривогу, втілену в образі мандрів. Прагнення переміститися у просторі – природне для людини – у поета позбавлене визначеної мети. Хто і нащо кличе його в путь? Як потяг до мандрів пов'язано з часовим плином? У вірші «Як темно стало. Десь сонце скрилось...» джерелом поклику є морок, саме він, гість з потойбіччя, загострює потребу рушати в дорогу: «Глуха стежинка у морок кличе» [2, с. 60]. Так життя кличе будь-яку людину йти стежкою до смерті. Потойбіччя алюзійно виникає завдяки асоціативному порівнянню «Між сірих грабів берези білі – / Як похоронні свічі» [2, с. 60]. Дорога, що вабить ліричного героя, пролягла водночас у двох просторах – реальному, серед прекрасної рідної природи, та ірреальному, поміж похоронних свічей. У філософії М. Гайдеггера подібна думка названа «буття-до-смерті». Простір природи у вірші переймається тривогою мандрівника, який здатний спілкуватися з ним. Граби, берези, пущі, конвалії в поезії В. Свідзінського думають і говорять, тим самим реальний простір міфологізується. Елементи міфопоетики створюють ефект дзеркала: поет бачить себе в навколишній природі, відбиття своїх думок і почуттів. Текст завершується запитаннями, що їх пошепки промовляють дерева: «Мандрівче, хто ти? / Невже ти підеш ще далі?» [2, с. 60]. Запитання стосуються суб'єкта і напрямку руху, тож аналізований текст – це не лише казка міфологізованого натур-простору, це позачасовий простір філософської думки, що містить вічні, прокляті питання про сутність людини, загадку її існування-мандрівки.

Якщо вірш «Як темно стало. Десь сонце скрилось...» завершується філософськими запитаннями, то інший, із тієї ж збірки «Вересень», ними розпочинається. У першому творі тривожило, хто мандрівник і на що він зважиться у своїй путі; у другому – мета мандрівки і смуток, з нею пов'язаний.

*Куди пливем? Чого ці води
Так смутно плюскають у темі?
І в висоті ріка срібляста...
Не відаєм нічого ми [2, с. 65].*

Питання, як і раніше, залишаються відкритими, адже по них звучить не відповідь, а визнання неможливості її дати.

Образ мандрівника у поезії В. Свідзінського кореспондує також з філософією Габріеля Марселя, який назвав свою працю «Homo Viator» – людина подорожжя. Автор вважає неможливим «поєднати існування якогось стабільного земного порядку з позицією свідомості, що кваліфікується як мандрівна, тобто фундаментальною ситуацією подорожнього» [1, с. 10–11]. У подібному філософському сенсі малює свого мандрівника й український поет.

Простежено діалог між мотивом трагічного кохання в ліриці В. Свідзінського і філософською теорією Г. Марселя. У долі поета (1885–1941) було багато особистих втрат, які відбилися в образах і мотивах його лірики.

Митець уводив у свій художній світ досвід переживання смерті іншої, дорогої серцю людини. Тяжкою втратою стала смерть Зінаїди Сулковської, першої дружини поета, матері його єдиної дитини, доньки Мирослави. Елеонора Соловей слушно вважає, що пов'язані з цими подіями цикли поезій «Mortalia» і «Пам'яті З.С-ської» «належать до вершинних виявів ліричного хисту поета» [3, с. 466]. Мотив трагічної любові простежено й у низці інших творів автора.

Трагічна неузгодженість людини, яка переживає смерть подруги – кохає, страждає, відчуває себе винною, втілена поетом у творчість, такою ж мірою неузгоджену. Розлад, що відбувається у внутрішньому «Я» суб'єкта віршів В. Свідзінського, має позитивний сенс, бо оприявнює протистояння смерті.

Основу такого протистояння шукали філософи. Г. Марсель також намагався відшукати *онтологічну противагу смерті*. Не знайшовши її ні в самому житті, ні в об'єктивній істині, філософ прийшов до думки про особливе значення любові як позитивного використання свободи. Поляризуючи смерть і свободу, він знаходить основу для мужнього протистояння відчаю перед безоднею. Автор «Досвіду конкретної філософії» пише: «Ця онтологічна противага може полягати лише в позитивному використанні свободи, яка стає поєднанням, тобто любов'ю. І відразу смерть не тільки опускається на терезах, але й долається, трансцендується» [1, с. 113].

Єдність печалі і думки оригінально виражена поетом у четвертому вірші циклу «Пам'яті З. С-ської». Ідеться про почуття героя після втрати коханої. Розпочинається текст вишуканим паралелізмом, у якому інтертекстуально присутня філософська традиція використання образу тіні.

*Тінь на пісок набережний упала,
Не одірвати її від піску;
Не одірвати й від мислі печалі,
Як спогадаю руку тонку [2, с. 241].*

Затінена печаллю думка – це точна самохарактеристика поезії В. Свідзінського, названих вище циклів передовсім. Думка спрямована в минуле, художній хронотоп розгортається, прямує від позачасової тіні на піщаному березі річки у світ спогадів, де кохана, вечір осінній, «і трави надмогильної шовк...» [2, с. 241]. Простір кладовища спонукає до розмислу про цінності, їх ієрархію. Перед лицем смерті увиразнюється вершинна цінність, визначена поетом категорично, в афористичній формі. «Все непотрібне в цьому крузі тліннім, / Дорогоцінна повіки любов» [2, с. 241]. Біблійна інтертекстуальність висловлювання впливає на художній час, він параболізується – аж до міфічного.

Поставивши любов понад руйнівною силою проминання, поет ширяє в уявний час зміненої реальності, мислено переступивши нездоланний закон смерті.

*Як засіяло б усе неугасанно,
Світло спануло б на кожнім стеблі,
Коли б, здолавши закон нездоланий,
Голос твій знов зазвучав на землі [2, с. 241].*

Твір має підкреслено відокремлений фінал – філософське узагальнення. Три рядки фінальної строфи («Падають гори, зникають ріки, / Сходить краса з молодого лица, / Сохне, як травка, дуб великий / Мрія любові не знає кінця» [2, с. 241]. Поет розуміє беззаконність ілюзії, його думка не пускається берега істини про кінечність усього живого й неживого. Проте, царство мрії – це простір, який має право на існування, саме в ньому втішається зранена реальністю душа.

Аналізований мотив у поезії В. Свідзінського є художнім утіленням страждання. Карл Ясперс увів у філософію поняття *гранична ситуація*, зокрема визначив такі: боротьба, смерть, випадок, провина. Він писав: «Спільним усіх граничних ситуацій є те, що вони обумовлюють страждання; спільним є і те, що вони (ситуації) розгортають сили, які входять вкупі з відчуттям радості від існування, смислу, зростання» [5, с. 230]. Страждання ліричного героя В. Свідзінського відкриває йому те, що за порогом: він бачить нові простори – потойбіччя, дороги до нього, простір душі померлої рідної людини, а також різко змінений стражданням від втрати власний екзистенційний простір.

Василь Стус у праці «Зникне розцвітання особистості» твердить, що «єдиною реальністю для поета був його внутрішній світ, виболілий по нічних безсоннях. Природньо, що в цей світ не раз входили тіні потойбічні» [4, с. 13]. Саме цей психологічно реальний простір страждання бачимо у віршах збірки «Медобір», де мотив смерті тісно пов'язано з образом місяця. Вірш «Надщербний місяць...» завершує збірку «Медобір», його емоційною домінантою є смертний смуток, невтишимий біль.

Простір поезії «Надщербний місяць...» складний, багаторівневий: наземне природне довкілля; особистісні простори – «теремки» – русалчин і ліричного героя; підземний простір мертвих. Зв'язок між цими просторами емоційно-екзистенційний: їх єднає смуток і покинутість. Чиї голоси художньо присутні у вірші? Мовлення русалочки дано в переказі: «Під льодом русалочка тужить,/ Що колись володіла царством / І мала свій теремок» [2, с. 284]. Ліричний герой вступає в діалог зі смутною бранкою осені, звертається до неї, запитує про причини її смутку, солідаризується з її горем і втішає. Третій учасник розмови – та, що в глибокій землі – незримо присутня, проте її мовлення – тиша.

*І в мене нема теремка,
І мій теремок упав.
А та, що владала в нім,*

*Тиха в глибокій землі,
Да тиха ж, як місяць в імлі [2, с. 284].*

Лінійний час людського існування обривається назавжди – і цьому немає ради.

*А до подруги моєї
Ніхто ніколи не прийде,
І не встане вона,
Не верне в наземні сади,
Не буде вдруге цвісти.
Да смутно ж мені іти [2, с. 284].*

Горе втрати тієї, котру любив, руйнує не лише спосіб життя, а й потаємне, творче і любляче «Я» людини, втілене в символічний образ теремка.

Отже, в результаті екзистенціально-діалогічного прочитання поезії В. Свідзінського доходимо висновку про її суголосність з положеннями теорій філософів-екзистенціалістів: тлумачення людини як подорожнього М. Гайдеггера і Г. Марселя; змови любові перед лицем смерті дорогої людини Г. Марселя; граничних ситуацій К. Ясперса. Художнє вираження думки в українського поета оригінальне й високохудожнє, віршам притаманні фольклорна й біблійна інтертекстуальність, психологізм, міфологізація, символічність, вишукана метафорика й версифікація.

Список використаних джерел

1. Марсель Г. *Homo viator*. Пер. з фр. Київ: КМ Academia, Пульсари, 1999. 320 с.
2. Свідзінський В. Твори: у 2 т. / Підготувала Е. Соловей. Київ: Критика, 2004. Т.1. Поетичні твори. 584 с.
3. Соловей Е. «Роботи і дні» поета. *Свідзінський В. Твори: у 2 т.* Київ: Критика, 2004. Т. 1. *Поетичні твори*. С. 447–516.
4. Стус В. Зникоме розцвітання особистості. *Слово і час*. 1991. № 5. С. 4–14.
5. Ясперс К. Психологія світоглядів / пер. з нім. О. Кислюк, Р. Осадчук. Київ: Юніверс, 2009. 464 с.

Володимир Свідзінський і кримінальна справа Василя Стуса № 47

Пуніна Ольга Василівна,
кандидат філологічних наук, доцентка Донецького національного
університету імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

У статті представлена історія перетворення есею Василя Стуса «Зникоме розцвітання», присвяченого психології творчості Володимира Свідзінського, на «антирадянський і наклепницький» документ, що є частиною першої кримінальної справи літератора.

Ключові слова: *рукопис, есе, рецензія, стаття звинувачення, протокол.*

The article presents the history of the transformation of Vasyl Stus's essay «Fading Bloom», dedicated to the psychology of Volodymyr Svidzinsky's work, into an «anti-Soviet and slanderous» document, which is part of the writer's first criminal case.

Keywords: *manuscript, essay, review, article of accusation, protocol.*

13 січня 1972 року проти Василя Стуса була порушена кримінальна справа за ознаками злочину, передбаченого статтею 187 КК УРСР¹ [7]. Упродовж подальших восьми місяців формувалася багатотомна кримінальна справа № 47 з матеріалами, які дали змогу приговорити поета вже за ст. 62 ч. І на п'ятирічний термін позбавлення волі у виправно-трудовій колонії з засланням на три роки за «антирадянську» діяльність [14, с. 112]. Окрім документів, доданих до попереднього слідства, що були вилучені під час обшуків у помешканні Василя Стуса 12 січня і 4 лютого 1972 року, на вирок судової колегії від 7 вересня вплинули матеріали, конфісковані у його друзів і добрих знайомих. Зокрема таким «антирадянським і наклепницьким» документом у кримінальній справі визнано статтю «Зникоме розцвітання», присвячену психології творчості Володимира Свідзінського, яку вилучили під час обшуку 12 січня з квартири Леоніда Селезненка² [14, с. 102] та зробили однією зі статей звинувачення у справі Стуса.

Над есе³ «Зникоме розцвітання», свідченням потреби самопізнання (за слухними роздумами Михайлини Коцюбинської [2, с. 3]), Василь Стус

¹ Поширювання завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад [5].

² У листі від лютого-березня 1974 року Василь Стус звертається з проханням до Валентини Попелюх підготувати малий звіт, що з його доробку забрано під час обшуку в січні 1972 року, зокрема питає про статтю, присвячену Свідзінському [16, с. 72]. У протоколах обшуку квартири від 12 січня, 4 лютого й у протоколах огляду речей від 14–16 січня, 7–8 лютого 1972 року (див. [6]) «Зникоме розцвітання» не фігурує. Отже, можна припустити, коли Василь Стус питає, чи забрана праця, а її нема у відповідних документах кримінальної справи, рукопис своєї статті «Зникоме розцвітання» він удома мав, і його, з якихось причин, не вилучили.

³ Антоніна Тимченко вбачає в цій праці незвичайне поєднання рис літературознавчого дослідження і художнього твору [19, с. 149].

працював наприкінці 60-х, на це вказує його лист до Віри Вовк від 26 листопада 1969 року. В ньому поет повідомляє, що закінчив статтю про Володимира Свідзінського й можливо планує занести її до редакції журналу «Радянське літературознавство» [17, с. 59]. За спогадами його співробітниці по відділу технічної інформації проектно-конструкторського бюро Міністерства промисловості будівельних матеріалів УРСР та доброї товаришки Маргарити Довгань відомо, що саме на робочому місці тривала праця над «Зникомим розцвітанням». В інтерв'ю 1991 року вона згадує: «Я ще йому безмежно вдячна, що він відкрив мені Свідзінського⁴. Це диво-поет. Це такий тонкий лірик. І бачити в ньому ворога? І ще така смерть в нього жахлива. І відкрив його Василь. Він приніс в підвал маленьку таку книжечку, двадцять першого року видання. Він так милувався образом “Зникового розцвітання” і мені розтлумачував, що все наше покоління нашої культури, нашої літератури тридцятих – це “зникоме розцвітання”. І своє есе про нього він теж тут писав і назвав його “Зникоме розцвітання”. Цікаво, що він земляк Василя» [3, с. 182].

Судячи з заяви Василя Стуса до Голови спілки письменників України Юрія Смолича від 2 лютого 1972 року, написаної вже під час першого слідства, літератор мав і більш серйозні плани щодо осмислення доробку одного з улюблених поетів – екзистенціалістська розробка тематики Свідзінського [18, с. 304]. Проте важливому задумові не судилося збутись, як, зрештою, і бажанню Василя Стуса опублікувати рукопис «Зникового розцвітання» на початку 1970-х. Відтак проникливим читачем тексту зі Стусового *часу пошуку гуманізму та гуманістичних орієнтирів*, за Олегом Солов'єм, у якому «він з такою надією вдивляється в поетикальні й етичні координати майже непоміченої сучасниками творчості В. Свідзінського» [13, с. 68], стає лише найближче коло його однодумців, серед яких і був Леонід Селезненко, один із найближчих Стусових приятелів⁵. Із моменту ж арешту – куратори його кримінального провадження.

Так, уже в квітні слідчий відділу КДБ при РМ УРСР старший лейтенант Логінов долучає до кримінальної справи № 47 рецензію на статтю «Зникоме розцвітання», підготовлену старшим науковим співробітником Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР, кандидатом філологічних наук, членом СПУ Арсеном Каспруком (датована 17-м квітня). У ній праця Василя Стуса трактується як «типова буржуазно-ідеалістична писанина, чужа радянській критиці й літературознавству» [1]. Автору йдеться про Стусове «ідеалістичне тлумачення поезії загалом і поезії В. Свідзінського зокрема» [1], коли творчість не відображає життєву реальність та не слугує інтересам радянської суспільності, а відходить у коло особистих вражень та уявлень. Також рецензент убачає, що Василь Стус дає й свою політичну оцінку творам Свідзінського, пишучи про його поезію як «еліксир проти гангренозної ери сталінського культизму».

Те, що рецензент Каспрук віднаходить паралелі між Стусовим розумінням творчості й «ідеалістичною буржуазною естетикою» [1], дає

⁴ Про Стусів інтерес до постаті Володимира Свідзінського див. статтю Олега Рарицького [12, с. 40–43].

⁵ У помешканні Селезненка Василь Стус міг працювати, коли такої нагоди не випадало вдома, про це він згадує під час допиту 3 лютого 1972 року [11, арк. 147].

підстави слідчим органам у «Постанові про притягнення як обвинуваченого» від 30 червня 1972 року зауважити: «Приблизно в 1970–1971 роках СТУС написав дві ворожих статті під назвами “Феномен доби” і “Зникоме розцвітання”. <...>

В другій статті при “дослідженні” творчості В. Свідзінського СТУС робить оцінку спадщини поета з буржуазних позицій і поряд з цим зводить наклепницькі вигадки на досягнення радянського народу в соціалістичному і культурному будівництві, порочить радянський державний і суспільний лад» [8, арк. 278–279]. А далі – деталі її появи у кримінальному провадженні: «Статтю “Зникоме розцвітання” СТУС в кінці 1970 чи на початку 1971 року передав для ознайомлення СЕЛЕЗНЕНКУ Л., яка зберігалась у нього до 12 січня 1972 року і була вилучена під час обшуку» [8, арк. 279].

Цією «Постановою» від 30 червня, де серед «додаткових доказів злочинної діяльності⁶ СТУСА» [8, арк. 272] вже фігурує й есе «Зникоме розцвітання», раніше пред’явлене обвинувачення змінено та доповнено, а поета притягнуто як обвинуваченого за ст. 62 ч. I – антирадянська агітація і пропаганда [4]. Ознайомившись із цим документом, Василь Стус власноручно викладає свої зауваги. Зокрема у «Протоколі додаткового допиту обвинуваченого» від 1 липня 1972 р. він пише, що кожна зі статей звинувачення у «Постанові» подається у неправдивій і позбавленій фактичного підтвердження формі, «дає сфальсифіковану слідством інтерпретацію мого літературного доробку» [9, арк. 293].

У «Протоколі додаткового допиту обвинуваченого» від 8 липня 1972 року з’являються його коментарі до «Зникогого розцвітання» як одного з пунктів звинувачення. Василь Стус формулює пояснення доволі категорично, вдаючись до історичного контексту й лаконічної оцінки постаті поета: «Що стосується статті про творчість В. Свідзінського, то в ній не тільки немає наклепів і паплюжень, а й узагалі нема нічого з того, що б цікавило КДБ. Справа в тому, що доля Свідзінського в 30-ті роки багато в чому схожа до долі тих чи інших поетів після 1963 року – його майже не друкували, він, високий інтелігент за освітою і вдачею, не міг знайти собі застосування в часи, коли українська (та й не тільки українська!) інтелігенція мусила або “перебудовуватися”, або йти освоювати Біломор-канал чи Комсомольськ на Амурі. Про це, звичайно, я і писав – іншими словами, як специфіка “гангренозної доби сталінського культизму”. Але, на мою думку, це факт. Такої втрати субстанції інтелігентності й інтелектуалізму, якої російська чи українська культури зазнали в 30-ті роки, вони, здається, не знали раніше і не знали пізніше» [10, арк. 314–314а]. Окрім власне змісту есею Василь Стус роз’яснює, що для виточення авторської позиції і вбереження від неточних тверджень міг давати читати статтю своїм знайомим-літераторам. Водночас додає деталь про незакінчений характер праці, роботу над якою (разом із «Феноменом доби») перервало КДБ.

Судячи з формулювань статей звинувачення у «Вироку» від 7 вересня 1972 року жодна із зауваг Василя Стуса щодо «Зникогого розцвітання» не була розглянута: ті місця у документі, де йдеться про есей, майже дослівно взято з

⁶ Вироблення, збереження і розповсюдження антирадянських і наклепницьких документів.

«Постанови про притягнення як обвинуваченого» від 30 червня (див.: [14, с. 101–102]). А на основі зібраних слідством фактів у «Вироку» як доказ його вини додано: «Написання Стусом антирадянської статті “Зникоме розцвітання”, передача її для ознайомлення Селезненку Л. В. стверджується показами Стуса про те, що він є автором названого документу, показами свідка Селезненка про те, що він одержав від Стуса статтю “Зникоме розцвітання”, протоколом обшуку (т. 4, а. с. 136), з якого видно, що ця стаття вилучена у Селезненка» [14, с. 108].

Цікаво, що в написаній услід судовому засіданню «Касаційній скарзі», яку біограф Дмитро Стус трактує як «принизливу для себе» [18, с. 314], Василь Стус не лише не зрікається думок зі статті «Зникоме розцвітання» та власної інтерпретації цих міркувань під час слідства, а вкотре висловлює нерозуміння того, «яке відношення має ця стаття до кримінального злочину» [18, с. 312]. Воднораз він напрочуд винахідливо пропонує вчитатися Верховному судові УРСР, якому адресована «Касаційна скарга»⁷, в есей та його насправді етичні підвалини. Для цього Василь Стус цитує прикінцеві твердження зі «Зникового розцвітання», що так суголосні з його системою норм і принципів поведінки: «І тут мені йшлося не про ці дві цитати, а про поета, чия доля для нас невідома й досі, чия творчість нам невідома й досі (востаннє його збірка видавалася 1940 року), але чий вірші вчать нас, що “є помилки, кращі за іншу непомильність – вічні помилки добра і краси. Завжди любити, щоб завжди помилятися. Але – завжди любити. І відтак існувати. А існувати – це помилятися”» [18, с. 312].

Цього ж, 1972 року, вже у статусі в'язня мордовського табору, Василь Стус ще раз повернеться до «Вироку» від 7 вересня. І в його «Коментарі на вирок суду» (з остаточною думкою про невизнання своєї вини) коротка згадка про «Зникоме розцвітання» – це згадка не лише про одну зі статей звинувачення. Це вкотре нагадування про гідну для осмислення творчу особистість, яка для дослідника і поета Василя Стуса має особливе значення: «Стаття “Зникоме розцвітання” – має 13 сторінок, композиційно невдала, але дорога мені як і вся творчість Свідзінського. До вироку долучили її через одну фразу. Я писав, що тоді, в 30-их роках справжній інтелігент був абсолютно небажаною особою, отож не дивно, що інтелігенти були винищені майже до пня» [15, с. 436].

Література

1. Каспрук, А. А. Рецензія на статтю Василя Стуса «Зникоме розцвітання». Арк. 337 // Перша судова справа Василя Стуса (1972 р.). Том 1. URL: <https://stus.center/p/persha-sudova-sprava-vasilia-stusa-1972-r-849323> (дата звернення: 12.09.2025).
2. Коцюбинська, М. Перегук душ. Василь Стус про Володимира Свідзінського // Слово і Час. 1991. № 5. С. 3–4.

⁷ Всі аргументи Василя Стуса, наведені в цьому документі, не вплинули на рішення Судової колегії в кримінальних справах Верховного суду УРСР: касаційні скарги залишено без задоволення, а вирок від 7 вересня 1972 року – без змін [14, с. 125].

3. Маргарита Довгань // Нецензурний Стус. Книга у 2-х частинах. Частина 2 / упоряд. Б. Підгірного. Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. С. 168–182.
4. Овсієнко, В. Стаття 62 КК УРСР // Дисидентський рух в Україні. URL: <https://museum.khpg.org/1162803885> (дата звернення: 12.09.2025).
5. Овсієнко, В. Стаття 187-1 КК УРСР // Дисидентський рух в Україні. URL: <https://museum.khpg.org/1162803977> (дата звернення: 12.09.2025).
6. Перша судова справа Василя Стуса (1972 р.). Том 1. 346 арк. URL: <https://stus.center/p/persha-sudova-sprava-vasilia-stusa-1972-r-849323> (дата звернення: 12.09.2025).
7. Постанова про порушення кримінальної справи та прийняття її до свого переведення від 13 січня. Арк. 1 // Перша судова справа Василя Стуса (1972 р.). Том 1. URL: <https://stus.center/p/persha-sudova-sprava-vasilia-stusa-1972-r-849323> (дата звернення: 12.09.2025).
8. Постанова про притягнення як обвинуваченого від 30 червня 1972 р. Арк. 272–282 // Перша судова справа Василя Стуса (1972 р.). Том 1. URL: <https://stus.center/p/persha-sudova-sprava-vasilia-stusa-1972-r-849323> (дата звернення: 12.09.2025).
9. Протокол додаткового допиту обвинуваченого Василя Стуса від 1 липня 1972 р. Арк. 290–294 // Перша судова справа Василя Стуса (1972 р.). Том 1. URL: <https://stus.center/p/persha-sudova-sprava-vasilia-stusa-1972-r-849323> (дата звернення: 12.09.2025).
10. Протокол додаткового допиту обвинуваченого Василя Стуса від 8 липня 1972 р. Арк. 308–320 // Перша судова справа Василя Стуса (1972 р.). Том 1. URL: <https://stus.center/p/persha-sudova-sprava-vasilia-stusa-1972-r-849323> (дата звернення: 12.09.2025).
11. Протокол допиту обвинуваченого Василя Стуса від 3 лютого 1972 р. Арк. 141–149 // Перша судова справа Василя Стуса (1972 р.). Том 1. URL: <https://stus.center/p/persha-sudova-sprava-vasilia-stusa-1972-r-849323> (дата звернення: 12.09.2025).
12. Рарицький, О. Володимир Свідзінський і шістдесятники: контексти осягання проблеми // Слово і Час. 2018. № 10. С. 34–47.
13. Соловей, О. Павло Тичина і Володимир Свідзінський у науковій рецепції Василя Стуса // Стусознавчі зошити: науковий альманах. Зошит другий. Вінниця: Простір Літератури, 2016. С. 66–78.
14. Справа Василя Стуса. Збірка документів з архіву колишнього КДБ УРСР / уклад. В. Кіпіані. Харків: Віват, 2019. 688 с.
15. Стус, В. Твори: у 4 т., 6 кн. / голова ред. кол. М. Коцюбинська. Львів: Просвіта, 1994 – 1999. Т. 4: Повісті та оповідання. Незакінчені твори. Сценарії. Літературна критика. Заяви, публіцистичні листи та звернення. З таборового зошита / упор.: М. Гончарук, С. Гальченко. 1994. 544 с.
16. Стус, В. Твори: у 4 т., 6 кн. / ред. кол. С. Гальченко, М. Гончарук та ін. Львів : Просвіта, 1994–1999. Т. 6 (додатковий). Кн. 1: Листи до рідних / упор. О. Дворко, М. Коцюбинська. 1997. 496 с.
17. Стус, В. Твори: у 4 т., 6 кн. / ред. кол. С. Гальченко, М. Гончарук та ін. Львів: Просвіта, 1994 – 1999. Т. 6 (додатковий). Кн. 2: Листи до друзів та знайомих / упор. О. Дворко, М. Коцюбинська. 1997. 264 с.

18. Стус, Д. Василь Стус: Життя як творчість. Київ: Факт, 2005. 368 с.
19. Тимченко, А. Василь Стус: рецепція творчості Володимира Свідзінського // Молода нація: альманах [спецвипуск]: Василь Стус: Двадцять років після смерті: сучасне сприйняття і переосмислення. 2006. Число 1 (38). С. 142–150.

УДК 811.161.2`37

Семантика та функції словообразу ліс у поетичній мові В. Свідзінського

Сметана Ірина Ігорівна,
*кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та
історії Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна*

У статті здійснено аналіз семантики та художніх функцій словообразу «ліс» у поетичному доробку Володимира Свідзінського. Просторові локуси в його творах розглядаються як невід’ємний компонент формування індивідуального стилю поета та як засіб вираження його світоглядних і філософських настанов. Особливу увагу приділено тому, що лексема «ліс» набуває в поетичному контексті багатозначності: вона одночасно постає реалістичним пейзажним елементом, метафорою плинності часу, символом відчуження та простором межового досвіду, що уособлює перехід між життям і смертю.

У процесі аналізу виявлено, що «ліс» у поезії В. Свідзінського може виступати як тло для інтимних переживань та станів самотності, так і як знак вічності природи, котра контрастує з минущистю людського буття. Стилістична організація текстів, у яких функціонує цей образ, засвідчує активне використання анафори, інверсії, порівнянь, постпозитивних означень і метафор, що підсилюють експресивність та символічність зображуваного.

Таким чином, словообраз «ліс» у поетичній мові В. Свідзінського має універсальний характер, поєднуючи пейзажний, емоційно-експресивний і філософсько-символічний рівні, що дозволяє йому виконувати ключову роль у створенні художнього світу митця.

Ключові слова: *Володимир Свідзінський, ліс, простір, семантика, символіка, екзистенційність.*

The article analyzes the semantics and artistic functions of the word form forest in the poetic work of Volodymyr Svidzinsky. Spatial loci in his works are considered as an integral component of the formation of the poet's individual style and as a means of expressing his worldview and philosophical guidelines. Particular attention is paid to the fact that the lexeme forest acquires ambiguity in the poetic

context: it simultaneously appears as a realistic landscape element, a metaphor for the fluidity of time, a symbol of alienation and a space of borderline experience, which personifies the transition between life and death.

In the process of analysis, it was revealed that the forest in the poetry of V. Svidzinsky can act as a background for intimate experiences and states of loneliness, as well as a sign of the eternity of nature, which contrasts with the transience of human existence. The stylistic organization of the texts in which this image functions testifies to the active use of anaphora, inversion, comparisons, postpositive definitions and metaphors, which enhance the expressiveness and symbolism of the depicted. Thus, the word image forest in the poetic language of V. Svidzinsky has a universal character, combining the landscape, emotionally-expressive and philosophical-symbolic levels, which allows it to play a key role in creating the artist's artistic world.

Keywords: *Volodymyr Svidzinsky, forest, space, semantics, symbolism, existentialism.*

У сучасному мовознавстві актуалізується вивчення просторової організації художнього тексту та способів її мовної репрезентації. Просторові відношення відбивають специфіку світосприйняття митця, визначають характер художнього світу та формують його символіку. Теоретичні засади дослідження просторової семантики розробляли О. Бачишина [1], А. Демченко [2], І. Кононенко [4], Т. Скорбач [8] та ін. Важливим є розгляд природи як універсального середовища, у межах якого відбуваються події, розгортається сюжет і формується поетичний світогляд. Мова в цьому контексті виступає системою, що кодує просторові відношення та відображає взаємодію людини з довкіллям [7, с. 90]. Варто також зацентувати увагу на двох психологічних типах ставлення до простору. Перший визначається байдужістю до просторових реалій, відсутністю зацікавленості в їх осмисленні. Другий, навпаки, пов'язаний із загостреним інтересом до простору, умінням дослухатися до його смислів або ж наділяти його власними значеннями. На нашу думку, представником саме цього другого типу є Володимир Свідзінський, у поетичній системі якого природа виступає ключовим просторовим компонентом, що реалізує різноманітні художні функції.

Мета статті – дослідити семантику та функції словообразу *ліс* у поетичній мові В. Свідзінського.

Земний простір у творчості письменника містить усі реалії, що його характеризують. Особливу увагу зосереджуємо на словообразі *ліс*, який набуває високої частотності в текстах митця. За нашими спостереженнями, у поетичній мові В. Свідзінського активно функціонують назви природних локусів і, відповідно, диких рослин, що їх наповнюють. Автор зображує лісові квіти, які «стають знаком обопільної офіри людини та природи» [3, с. 148].

У поезії В. Свідзінського *ліс* посідає особливе місце як універсальний символ та художній простір, що втілює різні емоційні й філософські стани. Він нерідко постає тлом для відтворення інтимних почуттів, зокрема прагнення закоханих до усамітнення. У вірші «*Назбираю цвіту по залісках*» письменник вводить обставинні поширювачі локальної семантики, які забезпечують переміщення уваги з одного просторового локусу (*по залісках* – природного,

віддаленого від людини) в інший (на вікні – пов'язаний із домівкою). Така семантична динаміка відтворена в рядках: *Назбираю цвіту по залісках, / Покладу на твоєму вікні. / Вже й не знаю, коли ми єдналися, / Щоб оддати наш день весні* [6, с. 136]. Синтаксеми формують опозицію власного й чужого простору, а їх єднальною ланкою виступає лексема *цвіт*, що має позитивну оцінну конотацію.

Ліс як простір, де можна побути наодинці, змальовано і в такому фрагменті: *І я сам ходжу, мов у лісі, / Ніде не жданий, нічий* [6, с. 211]; *Як дика сарна, я блукаю / Один в покинутих лісах* [6, с. 35]. Зображуючи цей стан, поет уводить у текст лексеми з відповідною семантикою, поєднуючи їх із дієсловами руху. У першому прикладі самотність увиразнюється традиційним порівняльним зворотом (*мов у лісі*) та відокремленим означенням з потрійним запереченням (*ніде не жданий, нічий*), що передає відчуття відчуженості. У другому – акцент на ізольованості підсилюється локативом (*в покинутих лісах*).

Динаміка руху в просторі відтворюється уточнювальними обставинами місця, які конкретизують загальне значення: *Ходім туди, у ліс, на гору!* [6, с. 32]. Експресивності надає імперативна форма дієслова. Уведенням у текст безособового речення автор привертає увагу реципієнта до стану природи: *Так свіжо там в південний час* [6, с. 32]. Надалі використовується просте речення, ускладнене однорідними підметами та присудками, перші з яких уточнюють зміст речення, а другі надають оповіді яскравої емоційності: *Нас стрінуть берести і граби / І холодком обіймуть нас* [6, с. 32]. Наведені речення «просякнуті ліризмом, що досягається сукупністю мовних засобів» [5, с. 82]. Таким чином, *ліс* постає не лише як природний локус, а і як метафоричний образ, що означає свободу, силу, витривалість і водночас – прихисток та джерело ресурсів.

У поетичному доробку В. Свідзінського *ліс* виконує також функцію ключового художнього локусу, у межах якого реалізуються семантичні координати «верху» та «низу»: *По лісі шум, розливний шум / Неперестанний... / Гойдаються верхи дубів / Високостанних. / Над ними хмари, як примари, / Пливають без дум, / А долі – срібне щebetання, / Зозулі сум* [6, с. 40]. Така просторова опозиція формує уявлення про велич і вічність природи, водночас підкреслюючи її відстороненість від людини. Атмосфера неперервності та тривалості досягається завдяки постпозитивним означенням *шум неперестанний* і *верхи дубів високостанних*, чия морфемна будова та звукова організація створюють відчуття розлогої тривалості. Метафора *зозулі сум* посилює асоціації з плинністю часу й життєвою минуцністю. Таким чином, *ліс* постає символічним тлом, де розгортаються роздуми над буттям і плинністю людського життя.

Проминальність часу відтворюється через просторові образи й у вірші «Тут день – неначе сон прозорий»: *Як тихий корабель, / Пливають кудись ліси, і гори, / І дикий безлад скель* [6, с. 39]. Автор уводить у позицію підмета лексеми *ліси, гори, безлад скель*, наділяючи їх ознаками руху. Додаткової експресії художньому зображенню надає порівняння з *тихим кораблем*, яке символізує непомітність і невідворотність перебігу часу.

Різні за структурою синтаксичні конструкції дають змогу митцеві створювати панорамний образ довкілля: *Як мирно тут: тобі на руку / Упала*

скакавка плеската. / В воді озерець джерелянки / Кують задуму лісову... [6, с. 160]. Автор поєднує в межах простого речення водний і земний простори (в воді озерець – задуму лісову), передаючи спокійну атмосферу спілкування закоханих. Подібну панорамність демонструє й поезія «На Дністрі», де безсполучникова конструкція (Набрунилися ліси на стрімких покотах; / Дико хмураються скелі; / Розвила весна блакитний прапор, / Обсипала цвітом морелі [6, с. 42]) створює динамічний, масштабний образ земного (ліси – скелі – морелі) й небесного (через розгорнуту метафору розвила весна блакитний прапор) простору. Інверсія підметів (ліси, скелі, весна), використання обставини на покотах з означенням стрімких увиразнюють просторову картину.

У поетичних творах особливої ваги набуває словообраз ліс, що розкривається через контраст із іншими природними образами: Був я в південній землі, де шумлять евкаліпти сріблясті, / Плюскіт морської води тіло моє обіймав, / Морок північних лісів навівав мені смуток солодкий, / Бачив я в синій далі обриси гір снігових, / Та над отчину мою не знайшов я милішого краю: / Небо України одно – радість нетлінна очам [6, с. 102]. У складному реченні з різними видами синтаксичного зв'язку письменник конструє панорамну картину, де земний і водний простори («південна земля», «плюскіт морської води») протиставляються **мороку північних лісів**, який набуває символічної ваги. Лексема ліс із прикметниковим означенням північних та контекстуальною характеристикою морок актуалізує семантику таємничості й водночас створює емоційний настрій солодкого смутку. У цьому контрастному ряду флористичний образ набуває не лише просторової, а й психологічної функції, адже стає виразником внутрішніх станів ліричного суб'єкта. Подальше антитетичне зіставлення з образом України, асоційованим із небом як символом «нетлінної радості», підкреслює універсальність опозиції: північний ліс – простір меланхолії, українське небо – простір духовної повноти й гармонії.

В останньому вірші циклу «Mortalia» В. Свідзінський використовує ландшафтну лексику для відтворення простору пошуку втраченої коханої, символічно представлені образом мертвої голубки. Серед цих локусів особливо вагоме місце належить **лісу**, який постає як межовий простір, де ліричний герой прагне віднайти духовний слід померлої. Двічі повторена синтаксема в лісі набуває анафоричного характеру та виразно структурує строфу: Іду я далі – в ліс уступаю <...> В лісі – каміння, глухе одвіку, / В лісі гупіють лисячі нори, / На скосі яру стоїть голубінка, – / Моєї голубки і тут не видати! [6, с. 236]. Така повторюваність акцентує увагу на семантиці відчуженості й безнадії, адже ліс представлений як простір мовчазного каміння й занепаду. Неповна предикативна конструкція з тире («В лісі – каміння...») інтонаційно підкреслює ізоляцію та статичність цього середовища. У зіставленні з образом голубки, яка не знаходиться навіть у цьому «замкненому» просторі, ліс виконує функцію символу остаточної втрати, утілюючи межу між життям і смертю.

У поезії В. Свідзінського ліс постає також локусом віддаленості та відчуження: Місяць-гребінь – на ліси далекі, / А на мене смуток та непам'ять [6, с. 167]. Образ лісів із означенням далекі функціонує не лише як реалістична деталь пейзажу, а і як метафоричний маркер дистанції між величчю природного світу та внутрішнім станом ліричного суб'єкта. Для зіставлення вічності й

гармонії природи зі смутком і забуттям автор застосовує складносурядну конструкцію. У такому контексті *ліс* постає простором межового досвіду, що акцентує екзистенційний вимір поетичного тексту.

У зображенні міських реалій поет також вдається до природи: *Загудів трамвай – і зник поволі... Як зникає в лісі за кущами / Звір високий...* [6, с. 271]. Така порівняльна конструкція поєднує міський і природний простори, демонструючи органічність світобачення автора.

Особливу роль у формуванні емоційного тла відіграє лексема *тихий*, яку поет часто вплітає до пейзажних описів: *На тихім заліску – там день пливе, як сон...* [6, с. 18]. Автор у простому реченні вживає епітет *тихий* до означуваного слова *залісок*, а для логічної паузи, з метою наголошення на спокійному навколишньому середовищі та відображенні семантичної спорідненості лексем у межах одного речення митець ставить тире. Порівняння *як сон* довершує цілісний образ спокою.

Флористичні образи у творчості В. Свідзінського нерідко марковані семами смутку й печалі: *Дубовий ліс в сумній покорі / Ронив зів'яле покриття* [6, с. 54]. У цьому фрагменті епітет *сумна* (покора) взаємодіє з означенням *зів'яле* (покриття), що символічно відображає підкорення природи часові й асоціюється з людським життям, його скороминущию.

Отже, у поетичному доробку В. Свідзінського *ліс* постає багатофункційним художнім локусом, який виконує як просторово-пейзажну, так і символічно-екзистенційну роль. Він може бути місцем усамітнення, внутрішніх роздумів, тлом інтимних переживань чи символом втрати й відчуження. Лексема *ліс* набуває різних семантичних нашарувань: від метафоричного маркера плинності часу та символу вічності природи до простору межового досвіду, що уособлює межу між життям і смертю. Завдяки різноманітним синтаксичним конструкціям і стилістичним засобам (анафора, інверсія, порівняння, постпозитивні означення, метафори) поет формує панорамні образи довкілля, в яких *ліс* інтегрується як невід'ємний елемент художнього світу. Таким чином, образ *лісу* в поетичній мові В. Свідзінського має універсальний характер, що поєднує реалістичний, емоційно-експресивний і філософсько-символічний рівні зображення.

Список використаних джерел

1. Бачишина О. Б. Мовні засоби вираження просторових відношень в українській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2012. Вип. 24. С. 7–9.

2. Демченко А. В. Художній простір у мовній картині світу Василя Стуса. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : «Лінгвістика»: зб. наук. праць. Херсон : ХДУ, 2008. Вип. 8. С. 221–223.

3. Кісельова Л. О. Логодіця українського модернізму: Тичина, Свідзінський, Осьмачка. *Людина в часі: філософські аспекти української літератури ХХ–ХХІ ст.: колективна монографія*. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2010. С. 114–192.

4. Кононенко І. В. Національно-мовна картина світу : зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов). *Мовознавство*. 1996. № 6. С. 39–46.

5. Муромцева О. З історії української літературної мови. Вибрані праці. Харків, 2008. 229 с.
6. Свідзінський В. Є. Твори: У 2 т. / Вид. підготувала Е. Соловей. Київ : Критика, 2004. (Відкритий архів). Т. 1. Поетичні твори. 584 с.
7. Серебрянська І. М. Етнокультурний концепт «природа» як складова просторового коду. *Філологічні трактати*. 2009. № 1. Т. 1. С. 90–94.
8. Скорбач Т. В. Мовні особливості вираження художнього простору в поезії В. Поліщука – Мовознавча та літературознавча проблеми. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи* : зб. наук. пр. Вип. 5. Харків. 1998. С. 147–151.
9. Сметана І. І. Мовні засоби репрезентації рослинного світу в поезії В. Свідзінського. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 17. С. 192–202.
10. Сметана І., Тимченко А. В притаєних думках : мотивація творчості Володимира Свідзінського : монографія. Харків : О. Савчук, 2021. 380 с.

УДК 821.161.2.09(092)Свідзінський:[016:929

**Відзеркалення постаті Володимира Свідзінського у покажчику
«Література про Вінницьку область» (1967–2002):
бібліографічно-літературознавчий аспект**

Антонюк Оксана Юрївна,

*доктор філософії зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», завідувача відділом краєзнавства ВОУНБ ім. В. Отамановського, член НСКУ
м. Вінниця, Україна*

У статті здійснено комплексний аналіз матеріалів, присвячених Володимиру Юхимовичу Свідзінському – одному з найвизначніших представників української модерної поезії ХХ століття, уродженцю Вінниччини, – що були включені до краєзнавчого бібліографічного покажчика «Література про Вінницьку область» упродовж 1967–2002 рр. Простежено динаміку бібліографічної фіксації спадщини поета, виявлено провідні жанри публікацій, основні періоди активізації інтересу, тематичні акценти та науково-публіцистичні тенденції інтерпретації його постаті. Проаналізовано вплив зміни політико-ідеологічного контексту на представлення постаті Володимира Свідзінського в бібліографічних джерелах, виявлено ключові етапи його «повернення» до культурного простору та оцінено роль бібліографічного покажчика «Література про Вінницьку область» у консолідації наукового знання про митця.

Ключові слова: *Володимир Свідзінський, бібліографія, краєзнавство, літературознавство, Поділля, репресовані письменники.*

The article provides a comprehensive analysis of materials devoted to Volodymyr Yukhymovych Svidzinskyi, one of the most prominent representatives of Ukrainian modern poetry of the 20th century, a native of Vinnytsia region, which were included in the local history bibliographic index «Literature about Vinnytsia region» between 1967 and 2002. The dynamics of bibliographic recording of the poet's legacy are traced, the leading genres of publications, the main periods of increased interest, thematic emphases, and scientific and journalistic trends in the interpretation of his figure are identified. The influence of changes in the political and ideological context on the representation of Volodymyr Svidzinskyi in bibliographic sources is analyzed, the key stages of his «return» to the cultural space are identified, and the role of the bibliographic index «Literature about the Vinnytsia region» in consolidating scientific knowledge about the artist is assessed.

Keywords: *Volodymyr Svidzinskyi, bibliography, local history, literary studies, Podillia, repressed writers.*

Постать Володимира Юхимовича Свідзінського (1885–1941) займає особливе місце в історії української літератури ХХ століття. Поет із трагічною долею, тонкий лірик, новатор і мислитель, він тривалий час залишався «внутрішнім емігрантом» у власному народі, а його ім'я було викреслене з офіційного культурного простору радянської доби. Відродження інтересу до спадщини В. Свідзінського розпочалося ще у 1960-х роках у колах шістдесятників, однак повноцінна рецепція його постаті та творчості стала можливою лише з проголошенням незалежності України.

Особливе значення в контексті національної пам'яті, регіональної культурної ідентичності та літературознавчих студій мають краєзнавчі бібліографічні ресурси, які фіксують процес рецепції культурних постатей у науковому й публіцистичному дискурсі. Регіональний вимір, зокрема пов'язаний із Вінниччиною – батьківщиною митця – знайшов системне відображення у бібліографічному покажчику «Література про Вінницьку область», що видавався з 1957 року з ініціативи М. М. Бех [8, арк. 9; 14]. Метою цього покажчика було всебічне документування культурного, соціального, економічного життя краю, у тому числі – фіксація фактів про визначних земляків. Характерною особливістю покажчика було включення до нього матеріалів з періодичних видань, які вийшли протягом останнього року. У більшості випадків вони висвітлювали життя області в цілому. У цьому покажчику, що охоплює період 1957–2002 рр., простежується поступове повернення імені Володимира Свідзінського до колективної свідомості як регіональної, так і загальноукраїнської. Саме тому об'єктом цього дослідження є відображення постаті поета у зазначеному бібліографічному ресурсі. Метою статті є здійснення бібліографічно-літературознавчого аналізу публікацій про В. Свідзінського, зафіксованих у цьому покажчику, з урахуванням жанрової типології, хронологічної динаміки, тематичних домінант та інтерпретаційних наративів. Дослідження ґрунтується на методах бібліографічного аналізу, історико-літературного компаративізму, хронологічної реконструкції та контекстуального прочитання публікацій. Залучення цього матеріалу дозволяє не лише виявити особливості науково-публіцистичного дискурсу, присвяченого

В. Свідзінському, а й окреслити загальні тенденції функціонування образу поета у культурній пам'яті Вінниччини другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Перші бібліографічні згадки про В. Свідзінського у покажчику зафіксовані в матеріалах друкованих видань 1967–1970 років. Це передусім публіцистичні нариси В. Барабана: «З доріг далеких і близьких» (1967) та «Поет з Маянова» (1968), що увиразнюють життєвий зв'язок поета з Поділлям [1, 3]. Цінними також є розвідки І. Дзюби, зокрема його стаття «...Засвітився сам од себе» у «Літературній Україні», де здійснено глибокий літературознавчий аналіз поезики Свідзінського [9].

У 1968 р. побачила світ одна з небагатьох прижиттєвих публікацій поета – добірка віршів та автобіографічних відомостей «Ти уст моїх слово вірне» [26], що є джерелом унікальної саморефлексії митця.

У контексті рецепції постаті Володимира Свідзінського у вінницькій пресі 1970 року особливу увагу привертають дві публікації вчителя й краєзнавця С. Безверхнього: «У тихому і зеленому Шпикові» [4] та «А слово залишається» [5], що є важливими свідченнями намагання реінтерпретації постаті Свідзінського на локальному рівні, що стало можливим унаслідок певного пом'якшення цензурної політики щодо «репресованих поетів» у межах дозволеної лібералізації 1960–1970-х років. Ці тексти засвідчують перехід від замовчування до обережного актуалізування образу поета, повернення Свідзінського в публічний простір радянської України, при чому на регіональному рівні, закладаючи підґрунтя для подальших досліджень і ширшого прийняття його творчої спадщини.

Переломним моментом став 1984 рік, коли в газеті «Вінницька правда» з'явилася стаття В. Барабана «З доріг Маянівських», присвячена Свідзінському [2]. Це була одна з перших спроб повернути ім'я поета в публічний простір, хоча й у досить обережній формі – автор акцентував на його зв'язку з Вінниччиною, уникаючи оцінок його творчості.

1985 рік, що ознаменував 100-річчя від дня народження Свідзінського, став кульмінаційним у представленні поета в краєзнавчому покажчику. Окрім статей у вінницькій пресі, до бібліографії ввійшли вагомі літературознавчі публікації: О. Пилинської-Чілінгарової [20], А. Чернишова [35], В. Шевчука [37], В. Яременка [39]. Ці публікації заклали канонічне уявлення про Свідзінського як про тонкого лірика та трагічну постать репресованої інтелігенції. Не менш змістовною є рецензія підготовлена поетом, перекладачем, літературним критиком та кінокритиком, сценаристом, археологом Л. Череватенком на книгу «Свідзинський В. Поезії / В. Ю. Свідзинський; [упоряд., вступ. ст. та прим. В. В. Яременка]. Київ, 1986. 349 с. (Бібліотека поета), який був автором єдиної рецензії на це видання [34]. Про життєвий і творчий шлях поета-земляка В. Свідзинського розповів вінницький поет, журналіст В. Лазаренко [12].

У другій половині 1980-х рр. з'являються публікації, що ґрунтуються на архівних знахідках. Зокрема, О. Рибалко опублікувала нові біографічні дані, які доповнили життєпис митця [24].

Після проголошення незалежності України інтерес до творчої спадщини Володимира Свідзінського набуває системного й концептуального характеру:

його постать осмислюється в нових аналітичних парадигмах. Поет знову привертає увагу дослідників, опиняючись у фокусі літературознавчих інтерпретацій, зокрема щодо контексту його трагічного зникнення (1941) та художньої специфіки його поезики. У 1991 р. його ім'я включено до збірки «З порога смерті» як одного з представників інтелігенції, репресованої сталінським режимом, що сприяло формуванню стійкого уявлення про нього як про «забутого класика» української літератури [7 с. 386–388]. У бібліографічному покажчику «Повернуті імена» надруковано біографічну довідку та список літератури про поета [28]. Особливо вагомими є серія досліджень у журналі «Український засів» (1995–1996), зокрема Ю. Смолича [29, 30], І. Зборовця [10] та А. Свідзинського [25], в яких відтворюються обставини арешту і загибелі поета. Деякі подробиці з життєпису висвітлювалися на шпальтах українського літературного часопису «Вітчизна» Ф. Степанов [33], регіональної періодики «Вінницькі відомості» В. Лазаренко [13], «Подолія» [16], «Вінниччина» В. Очеретний [17].

Особливе місце належить дослідженням Елеонори Соловей – авторитетної літературознавиці, яка присвятила своє життя вивченню життя та творчості Володимира Свідзинського, послідовно репрезентує наукову школу інтерпретації поетичного тексту в широкому культурно-історичному, філософському та поетологічному контекстах. Її статті «Неканонічна традиційність: Володимир Свідзинський» [31], де акцентується на питомій естетичній автономності Свідзинського, його «мовчазній опозиційності» до ідеологізованої культури тоталітарного режиму, що дозволяє говорити про поета як про внутрішнього емігранта та «Свобода і несвобода перекладача: В. Свідзинський» [32], у якій дослідниця показує, як перекладацька практика В. Свідзинського стає ще одним виявом його інтелектуальної автономії. Авторка зіставляє стилістичні особливості перекладів Свідзинського з його оригінальною поетичною манерою, акцентуючи на тонкому відчутті поетичного ритму, культурному резонансі обраних текстів (зокрема античних і європейських класиків), а також на здатності до «мовчазного опору» шляхом естетизації дійсності. Зрештою друк зазначених статей став помітним явищем у рецепції творчої спадщини поета в пострадянський період.

Важливою віхою стала праця С. Павличко у «Дискурс модернізму в українській літературі» [18], де В. Свідзинський розглядається як один із ключових представників українського літературного модернізму.

Починаючи з 2000 р., увага до постаті В. Свідзинського переходить у площину національного визнання. Вагомим кроком стало запровадження Всеукраїнської літературної премії його імені [19, 22]. Цьому передувала хвиля ювілейних публікацій до 115-річчя поета, зокрема замітка А. Бортняка «Пам'ять, відроджена з попелу» [6], що репрезентує регіональний вимір пошанування митця.

Помітним явищем у процесі повернення Володимира Свідзинського до українського культурно-літературного простору став вихід збірки «Живуча вода» (2002) [27], яка підсумувала тривалу рецептивну паузу та утвердила присутність поета в національному літературному дискурсі.

Постать Володимира Свідзинського, як засвідчує аналіз бібліографічного покажчика «Література про Вінницьку область», пройшла шлях від поодиноких

згадок до стабільної присутності в культурній пам'яті краю. Понад тридцять публікацій, фіксованих у бібліографії, є свідченням багатогранного інтересу до митця – як з боку дослідників, так і громадськості. Краєзнавчий покажчик відіграв важливу роль у збереженні та популяризації спадщини поета, а також у її актуалізації для сучасного читача.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому аналізі архівних матеріалів, порівнянні з рецепцією інших «забутих» авторів, вивченні впливу творчості Володимира Свідзінського на сучасну поезію.

Список використаних джерел

1. Барабан В. З доріг далеких і близьких : [про В. Ю. Свідзінського]. *Комсом. плем'я*. 1967. 5 берез.
2. Барабан В. З доріг Маянівських : [про нашого земляка В. Свідзінського]. *Вінниц. правда*. 1984. 3 жовт.
3. Барабан В. Поет з Маянова : [літ. творч. В. Ю. Свідзінського]. *Маяк*. 1968. 1 січ.
4. Безверхній С. «У тихому і зеленому Шпикові» : [нові матеріали про В. Свідзінського]. *Комсом. плем'я*. 1970. 23 черв.
5. Безверхній С. А слово залишається : [про творчість В. Свідзінського]. *Вінниц. правда*. 1970. 25 жовт.
6. Боршняк А. Пам'ять, відроджена з попелу : до 115-річчя від дня народж. В. Свідзінського, укр. поета, уродж. Маянів Тиврів. (нині Вінниц.) р-ну. *Вінниччина*. 2000. 4 жовт. С. 2. (Спец. вип. газ. «Хочу все знати»).
7. В. Свідзінський. *З порога смерті* : Письменники України – жертви сталінських репресій. Київ, 1991. С. 386–388.
8. ДАВО, Ф. Р-391, оп. 2, спр. 1050. Пояснююча записка до статистичного звіту про роботу бібліотеки за 1995 рік. 20 арк.
9. Дзюба І. «...Засвітився сам од себе» : [про творчість В. Ю. Свідзінського]. *Літ. Україна*. 1968. 22 жовт.
10. Зборовець І. До питання про обставини загибелі поета. *Укр. засів*. 1995. № 3. С. 20–23.
11. Лазаренко В. Володимир Свідзінський (1885–1941, укр. поет, уродж. с. Маянів Тиврів. (нині Вінниц.) р-ну). *Камертон-ікс*. 1994. 29 верес. С. 7.
12. Лазаренко В. Призабуті інтонації : [про життєв. і творч. шлях поета-земляка В. Свідзінського]. *Комсом. плем'я*. 1987. 19 лют.
13. Лазаренко В. Смерть наздогнала у Харкові: деякі подробиці з життєпису В. Свідзінського. *Вінниц. відомості*. 1998. 22 січ. С. 4.
14. Література про Вінницьку область за ...рік. / уклад.: Н. Мельник, М. Бех, В. Ф. Погуть [та ін.]. Вінниця, 1957–2003.
15. Огородник В. Незабутній Володимир Свідзінський. *Маяк*. 1970. 14 лип.
16. Очеретний В. Зірка першої величини : [про укр. поета В. Ю. Свідзінського]. *Подолія*. 1993. 11 лют.
17. Очеретний В. Це був справді неповторний поет... : [про уродження с. Маянів Тиврів. (нині Вінниц.) р-ну В. Свідзінського]. *Вінниччина*. 1995. 14 жовт.

18. Павличко С. Д. Дискурс модернізму в українській літературі. 2-е вид. перероб. і доп. Київ : Либідь, 1999. 447 с. Зі змісту: [про В. Свідзинського]. С. 129, 194, 312, 375, 403, 414.
19. Перебийніс П. Ліричне сузір'я Свідзинського : [про заснув. Всеукр. літ. премії ім. В. Свідзинського, укр. поета, уродженця с. Маянів Тиврів. (нині Вінниц. р-ну)]. *Демократ. Україна*. 2001. 23 жовт.
20. Пилинська-Чілінгарова О. Що згадалося про поета : [спогади про В. Свідзинського]. *Прапор*. 1985. № 10. С. 172–177 : фот.
21. Погребенник В. Володимир Свідзинський (1885–1941). *Укр. мова та літ.* 1997. № 22. С. 1–3.
22. Положення про Всеукраїнську літературну премію імені Володимира Свідзинського. *Київ*. 2000. № 1/2. С. 19.
23. Постаті Поділля: Володимир Свідзинський. *Південний Буг*. 1992. 11 січ.
24. Рибалко О. Знайдено в архівах : шкіц до життєпису В. Свідзинського. *Вітчизна*. 1989. № 1. С. 144–147.
25. Свідзинський А. «Я виноград відновлення у ніч несущу» : (В. Свідзинський очима нащадка). *Укр. засів*. 1996. № 7/9. С. 5–27.
26. Свідзинський В. Ти уст моїх слово вірне : автобіогр. відомості, вірші поета 1928–1940 років. *Прапор*. 1968. № 1. С. 56–62.
27. Свідзинський В. Ю. Живуча вода. Київ, 2002. 191 с.
28. Свідзинський Володимир Юхимович (Євтимович) : [біогр. довід., список літ.]. *Повернуті імена* : рек. бібліогр. покажч. Київ, 1993. Вип. 2. С. 49–53.
29. Смолич Ю. [Довідка про арешт поета 27 верес. 1941 р.]. *Укр. засів*. 1995. № 3. С. 19.
30. Смолич Ю. Свідзинський заарештований не був. *Укр. засів*. 1995. № 3. С. 18.
31. Соловей Е. Неканонічна традиційність : Володимир Свідзинський. *Сучасність*. 1996. № 2. С. 98–114.
32. Соловей Е. Свобода і несвобода перекладача : В. Свідзинський. *Київська старовина*. 1999. № 5. С. 135–139.
33. Степанов Ф. «В очах зірниць світової...» : [про життя і творчість укр. поета В. Свідзинського]. *Вітчизна*. 1992. № 10. С. 126–129.
34. Череватенко Л. «Як сріберний, одлеглий грім...» : [про творчість поета-земляка В. Свідзинського. До виходу «Поезій»]. *Україна*. 1986. № 36. С. 16–17.
35. Чернишов А. «Поет неповторний, своєрідний, тонкий» : до 100-річчя нашого земляка В. Свідзинського. *Прапор*. 1985. № 10. С. 169–171.
36. Шевчук В. Образ поета : [про В. Свідзинського]. *Шевчук В. Дорога в тисячу років* : роздуми, статті, есе. Київ, 1990. С. 361–371.
37. Шевчук В. Образ поета : до 100-річчя нашого земляка В. Свідзинського. *Вітчизна*. 1985. № 9. С. 181–186.
38. Яременко В. Так починався Володимир Свідзинський : [про першу зб. «Ліричні поезії» (1922). У дод. наводиться її текст]. *Дніпро*. 1996. № 1/2. С. 101–105.
39. Яременко В. Співець нерозлюбленої краси : до 100-річчя нашого земляка В. Свідзинського. *Дніпро*. 1985. № 9. С. 52–53.

Володимир Свідзінський: життя і творчість у дзеркалі бібліографії

(презентація біобібліографічного покажчика «Поетичний світ
Володимира Свідзінського»)

Кізян Ольга Іванівна,
провідний бібліограф відділу наукової
інформації та бібліографії
ВОУНБ ім. В. Отамановського
м. Вінниця, Україна

Розглянуто сучасну найбільш вагому бібліографію, присвячену постаті українського поета і перекладача Володимира Юхимовича Свідзінського, який залишив для прийдешніх поколінь свій неповторний, яскравий і самобутній поетичний набуток і який радянський режим навмисно піддавав довготривалому забуттю, як, до речі, й ім'я спаленого ним поета.

Схарактеризовано мету, процес складання, структуру, наповнення та особливості біобібліографічного покажчика «Поетичний світ Володимира Свідзінського», підготовленого фахівцями Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Валентина Отамановського.

Коротко розкрито дослідницький аспект життя і творчості поета в дотеперішньому та сучасному контекстах.

Ключові слова: бібліографія, біобібліографія, біобібліографічний покажчик, бібліографічний опис, анотація, електронна бібліотека, українська поезія, українська діаспора, літературна критика, радянський тоталітаризм.

The most significant modern bibliography dedicated to the figure of the Ukrainian poet and translator Volodymyr Yukhymovych Svidzinsky, who left for future generations his unique, bright and original poetic legacy and which the Soviet regime deliberately subjected to long-term oblivion, as, incidentally, the name of the poet it burned, is considered.

The purpose, compilation process, structure, content and features of the biobibliographic index "Poetic World of Volodymyr Svidzinsky", prepared by specialists of the Vinnytsia Regional Universal Scientific Library named after Valentyn Otamanovsky, are characterized.

The research aspect of the poet's life and work in the past and present contexts is briefly revealed.

Keywords: bibliography, biobibliography, biobibliographic index, bibliographic description, annotation, electronic library, Ukrainian poetry, Ukrainian diaspora, literary criticism, Soviet totalitarianism.

Шевченко, Франко і Леся – хліб насущний, без якого ніщо, ні людина, ні культура жити не можуть. Але Свідзінський – це найпрекрасніша з квіток, що їх українська людина зростила в своєму саду.

Е. Райс (1909–1981), літературний критик, перекладач, есеїст.

8 жовтня 2025 р. виповнилося 140 років від дня народження Володимира Юхимовича (Євтимовича) Свідзінського (Свідзинського) (1885–1941) – одного з найвизначніших українських поетів ХХ ст. доби «Розстріляного відродження», талановитого перекладача, який народився в селі Маянів, що на Тиврівщині. Цей історичний край Вінниччини є батьківщиною багатьох непересічних особистостей: художника Михайла Гончарука, поетів Кесаря Андрійчука, Володимира Панченка, композитора Кирила Стеценка, мовознавця, академіка Михайла Калиновича, оперного співака Івана Попика. До цієї блискучої плеяди безперечно належить ім'я яскравого і самобутнього поета Володимира Свідзінського. Тут він провів свої дитячі роки, навчався в Тиврівському духовному училищі, в якому працював і творив геніальний композитор М. Д. Леонтович.

Як зазначають сучасні науковці, феномен Свідзінського як поета полягає в його винятковій духовній зосередженості, поетиці мовчання. Він сам визначив своє поетичне кредо – «Три радості у мене неодіймані: Самотність, труд, мовчання...». В. Стус назвав це явище «способом шляхетної герметизації власного духу», коли треба «замкнутися, щоб зберегтися» та «не помилитися у власній суті» за умов утвердження радянського тоталітаризму. Свідзінський не прагнув бути «голосом доби», а залишився вірним собі – і саме ця самобутність, віддаленість від ідеологічних доктрин і гучних поетичних маніфестацій зробили його постать унікальною.

Проте в тогочасній офіційній літературній критиці художню вартість поезії В. Свідзінського, мотивіку його творчості, естетизм, незвичайне світовідчуття та образний світ, багатство і чистоту мови сприйняли досить негативно. Вказували на відсутність в його текстах громадської тематики, зазначали, що творчість, світовідчуття й світогляд Свідзінського поза добою, стверджували, що його «ідеалістичність і пасивність, суб'єктивізм і почуття самотності постали на ґрунті безперспективного буржуазного світорозуміння», звинувачували, що мова його віршів архаїзована.

З цього приводу український поет в еміграції Леонід Полтава в статті «Володимир Свідзінський – жертва червоної диктатури» (Українські вісті. 1956. 15 берез. (№ 20)), характеризуючи збірку Володимира Свідзінського «Поезії» 1940 р., зазначив, що перед нею «розгублено спинилася партійна критика, настільки вміщені в ній вірші не відповідали ні совєтській дійсності, ні вимогам партії та уряду». Дослідник Федір Степанов в одній зі своїх глибоких статей, присвячених біографії і творчому набутку Володимира Юхимовича, влучно відмітив: «...круті обставини, на хвилях яких поет не хотів бути слухняним підголоском авторитарної машини, не дали йому можливості піднятися до вершин відомості». Український поет Василь Боровий у розвідці «...І в полум'я знову вернусь» (Визвольний шлях. 1993. Кн. 2), присвяченій В. Свідзінському, писав: «...його трагічна поезія дисонансувала епосі барабанного славослов'я і риторики, в яку жив поет». Цю думку продовжив і поет Степан Крижанівський у спогадах «Видимість і сутність» (Літ. Україна. 2006. 29 черв. (№ 24)), де він, згадуючи про своє знайомство і розуміння творчої особистості В. Свідзінського, зауважив: «До речі, тоді часто говорили про відставання поета від епохи, а про те, що може й епоха відставати від поета – про таке заїкнути було годі».

Варто наголосити, що це не перший покажчик, присвячений постаті Володимира Свідзінського. Перший з'явився у 2002 р., його підготовлено Харківською державною науковою бібліотекою імені В. Г. Короленка в серії «Повернуті імена». У 2006 р. вийшло друге, суттєво доповнене і виправлене видання біобібліографічного покажчика, що також було підготовлено фахівцями Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, але вже разом з Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України за наукового редагування Елеонори Степанівни Соловей, відомої дослідниці життя і творчої спадщини поета.

Солідну бібліографію про поета зібрав Юрій П'ядик, український літературознавець, мистецтвознавець бібліограф. Вона представлена в 7-му томі його фундаментальної антології-бібліографії «Українська поезія кінця ХІХ – середини ХХ ст.» (Київ, 2020).

Заслужують також на увагу бібліографічні покажчики «Книги і долі», підготовлені Одеською національною бібліотекою.

Перше видання вийшло у 2002 р. за назвою «Книги і долі : митці Розстріляного відродження» (Одеса, 2002), де на сторінках 239–248 вміщено бібліографію про Володимира Свідзінського.

Друге вийшло в 2018 р. за назвою «Книги і долі. “Нікого час не перекреслив...”. (2000–2015 рр.)» (Одеса, 2018). В покажчику вміщена докладна бібліографія присвячена біографії і творчому спадку поета.

Джерелами добору матеріалів для покажчика слугували також видання національної бібліографії, бібліографічні посібники універсального змісту та з питань української літератури, красназавчі каталоги Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Валентина Отамановського (ВОУНБ ім. В. Отамановського), щорічники «Література про Вінницьку область», е-каталоги бібліотек України.

Переважну частину друків у виданні переглянуто de visu. З цією метою було максимально використано можливості бібліотечного фонду ВОУНБ ім. В. Отамановського, а також бібліотечних установ України: національних, обласних, міських, наукових бібліотек вищих навчальних закладів. Значну кількість цифрових копій з газет, журналів 20–30-х рр. ХХ ст. отримано з відділу газетних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Тому до покажчика були внесені певні уточнення до деяких бібліографічних описів, запозичених з інших джерел. Він значно доповнений новими документами, завдяки використанню авторитетних е-бібліотек, таких, наприклад, як «Diasporiana», яка містить повні тексти книг, часописів, що видавалися на теренах зарубіжних країн українською діаспорою.

Слід підкреслити, що саме представники української діаспори першими повернули В. Свідзінського з літературного забуття. На сторінках часописів «Арка», «Визвольний шлях», «Пороги», «Пробоем», «Сучасність», «Українські вісті», «Час» тощо друкувалися його поезії та розвідки про нього.

В ґрунтовному архіві української періодики онлайн «Libragia», де, зокрема, представлено повні тексти газет, що виходили на окупованих територіях України в 1941–1944 рр., віднайдено як вірші В. Свідзінського, так і правдиву інформацію та спогади очевидців про трагічну загибель поета. Було

також використано унікальні контенти з вільної онлайн-бібліотеки україномовної літератури «Чтиво», повнотекстової бази даних Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського «Наукова періодика України», в якій представлено наукові періодичні видання України, цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини «Культура України» Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого, електронного архіву рідкісних видань і рукописів для науки та освіти «eScriptorium» Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

У покажчику з можливою повнотою репрезентовано розвідки вінницьких науковців, літературознавців, журналістів, які в різні часи досліджували чи прагнули хоча б ознайомити широкий загал громадськості Вінниччини з талановитою і трагічною постаттю поета-земляка, викреслену в радянський час з української літератури.

Структура біобібліографічного покажчика складається з чотирьох розділів, які у свою чергу поділяються на підрозділи. Вона власне є типовою як для цього виду бібліографічних видань. Кожний розділ і підрозділ супроводжується цитатами з віршів В. Свідзінського та найбільш влучних висловів дослідників його творчості.

Перший розділ *«Творчий спадок В. Ю. Свідзінського»* складається із чотирьох частин. *«Окремі видання»* – містить інформацію про поетичні твори, що були видані, починаючи з 1922 р., коли побачила світ його перша книга поезій за назвою *«Ліричні поезії»*. *«Поезія в часописах та збірниках»* – представляє публікації віршів поета в збірниках, періодичних виданнях, навчальних посібниках. До вищеназваних розділів увійшли також бібліографічні описи видань з перекладами поезій В. Ю. Свідзінського іноземними мовами. Перекладацька грань таланту поета репрезентована в підрозділі *«Переклади зі світової літератури»*, науковий набуток – у четвертій частині за назвою *«Наукові розвідки В. Свідзінського»*. Крім бібліографічних описів збірок поезій В. Свідзінського, в покажчику розкрито зміст кожної з них з відображенням вміщених віршів та інших матеріалів.

Тогочасні рецензії на поетичні збірки В. Свідзінського вміщено безпосередньо після бібліографічного опису кожного видання. До рецензій додано розгорнуті анотації з метою показати якій жорсткій критиці піддавалася творчість поета в 20–40-х роках ХХ ст. Валер'яном Поліщуком, Іваном Дніпровським, Яковом Савченком.

Другий розділ *«Дослідження життя і творчості В. Свідзінського: дотеперішній і сучасний контексти»* розпочинає підрозділ *«Життєпис, листування поета»*, куди увійшли матеріали, що висвітлюють біографію поета, місця його навчання, роботи, трагічної загибелі, а також листування. Згадки рідних, колег, друзів поета вміщено до підрозділу *«Спогади сучасників»*.

У підрозділі *«Дослідження поетичної творчості митця»* зібраний матеріал систематизовано за такими структурними частинами: *«Книги, монографії, дисертації, навчальні посібники»* та *«Статті в наукових збірниках та часописах»*. Виокремлено підрозділ *«Перекладацька творчість поета»*.

До цього підрозділу увійшли дослідження українських та зарубіжних науковців, які різнобічно розглядали і продовжують вивчати поетичне та перекладацьке надбання великого українця.

Копітку роботу із популяризації творчого набутку, життєвого шляху Володимира Юхимовича в 70–90-ті рр. ХХ ст. в Україні здійснили відомі українські письменники, літературознавці Василь Боровий, Іван Дзюба, Михайлина Коцюбинська, Василь Стус, Андрій Чернишов, Валерій Шевчук, Василь Яременко. До цього ряду належать і розвідки вінницьких краєзнавців і журналістів В. Барабана, С. Безверхнього, В. Лазаренка, В. Огородніка, В. Очеретного.

Детально відображено й дослідження сучасних науковців, які внесли новий акцент до вивчення життя і творчості В. Свідзінського, зокрема В. О. Базилевський, І. В. Барчишина, С. О. Белевцова, О. В. Будзей, К. В. Завальнюк, М. В. Моклиця, І. І. Сметана, В. А. Соколова, О. О. Старова, А. О. Тимченко, Г. Л. Токмань та ін.

У цьому зв'язку заслуговує на пошану багаторічна подвижницька праця найавторитетнішої свідзінськознавиці в Україні Елеонори Степанівни Соловей, завдяки якій і розпочалося сучасне ґрунтовне дослідження творчого спадку В. Ю. Свідзінського.

У покажчику подано вичерпні бібліографічні описи вміщених документів із зазначенням редакторів, місць видання, особливо це стосувалося рідкісних видань 20–30-х рр. 20 ст.

Мета сучасної біобібліографії полягає не лише в тому, щоб інформувати про особистість за допомогою вміщених бібліографічних описів документів, але й розповідати про неї за допомогою існуючих бібліографічних засобів. Тому в покажчику в повній мірі було використано такий важливий інструмент бібліографії як анотації. За їх допомогою показано яку високу оцінку неупереджені дослідники надавали творчості талановитого митця, підкреслюючи, що його поезії вирізняються індивідуальним голосом, унікальним мистецьким стилем, що в його віршах розкрито глибокі філософські теми, такі як єднання людини з природою та пошук духовних істин, у майстерному використанні поетом музикальності та живописності української мови для передачі найтонших відтінків емоцій і переживань, його перекладацький хист.

Тим більше, що дуже часто назви публікацій не розкривають їх глибокого і цікавого змісту. Ось наприклад:

Яременко, В. Над прочитанням нових сторінок життя й творчості Володимира Свідзінського : [з Державного архіву м. Києва наведено біографічні документи зі справи В. Ю. Свідзінського, проаналізовано окремі розвідки про поета, торкається дослідник і питання видання збірок поета та зазначає: «...а щодо Свідзінського, то він, насамперед, поет глибоко національний, поет суто український. Він дав зразки такого поетичного словника, вільного від іноземщини, який ще довго слугуватиме істинно українським поетам за зразок... У нього окреме слово – вивершальний образ, що дає відчутти мову розвинену, досконалу, спроможну відтворити у слові найтонші порухи душі українця, відчутти колорит окремої місцевості – українського простору і часу»] / В. Яременко // Березіль. – 1996. – № 7/8. – С. 12–28.

Чи стаття:

Дятчук, В. Володимир Свідзінський: Маянів. До джерел : екскурс по невідомим сторінках : [крім біографічних відомостей, місць перебування поета, авторка дослідила маловідому сторінку його захоплення – любов до театру. З груд. 1919 по трав. 1920 р. він постійно відвідував спектаклі Державного народного театру під керівництвом М. Садовського, який і заохотив В. Свідзінського до перекладів світової драматичної класики. Перекладом В. Свідзінського «Овечої криниці» Лопе де Вега скористався Гнат Юра, коли 12 січня 1923 р. на сцені театру ім. І. Франка, створеного 1920 р. у Вінниці, відбулася прем'єра за цією драмою, вже за назвою «Фуенте Овехуна». Авторка припускає, що цим перекладом скористався і Проскурівський театр, але на афіші перекладача не було зазначено, як і в спектаклях «Овечої криниці» у Запорізькому театрі ім. М. Заньковецької (1926 р.) та Вінницькому пересувному робітничо-селянському театрі (1934 р.)] / В. Дятчук, Л. Барабан // Вінниц. край : літ.-мистец. журн. / голов. ред. В. Вітковський. – Вінниця, 2014. – № 2. – С. 148–155.

Підлягали анотуванню і статті радянських критиків, які, як зазначив Михайло Слабошпицький: «Його громили, приписуючи йому ідейні збочення, А. Клочья, Т. Масенко, М. Шеремет. Якийсь Г. Скульський на сторінках “Радянської України” навесні 1941 року застерігав: його жахає те, що Свідзінський розтлінно впливає на новобранців літератури, “основна негативна тенденція його творчості (відірваність від сучасності) характерна, хоч і в меншій мірі, для цілого ряду поетів молодшого покоління”. І серед тих, кого треба рятувати від цього поганого впливу Свідзінського, автор передовсім називає Олексу Веретенченка та Василя Борового».

Однак саме Олексі Веретенченку, українському поетові, перекладачеві, журналісту належить першість у збереженні та популяризації творчості його «доброго навчителя» В. Свідзінського. Саме завдяки зусиллям Олекси Веретенченка було збережено рукопис та видано в 1975 р. за кордоном книгу поезій «Медобір». Саме він перший розповів правду про жахливу смерть Володимира Свідзінського. Саме Олекса Веретенченко – автор публікацій віршів В. Свідзінського та низки статей про його творче покликання в українській еміграційній періодиці та газетах, що виходили на окупованих територіях України.

Розділ «*Вшанування пам'яті В. Свідзінського*» знайомить з лауреатами Всеукраїнської літературної премії імені В. Свідзінського, що була започаткована у 2000 р. журналом «Київ», Лігою меценатів та видавництвом «Дніпро», з поезією, прозою, написаними на честь поета, а також піснями, створеними на його вірші, та заходами із вшанування пам'яті поета-земляка на Поділлі.

Останній розділ містить довідкові статті про поета з енциклопедій, довідкових видань, календарів знаменних і пам'ятних дат, е-ресурсів, а також бібліографічні покажчики, присвячені В. Свідзінському, та ті, що містять інформацію про нього.

Довідковий апарат видання складається з іменного покажчика.

Під час підготовки біобібліографічного покажчика ми звернулися до Е. С. Соловей з пропозицією взяти участь у його підготовці. Тож висловлюємо щирі вдячність шановній Елеонорі Степанівні за те, що відгукнулася, що

надавала слушні поради, вказувала на помилки, написала вступне слово до нього та взяла участь у конференції із вшанування пам'яті талановитого, самобутнього і трагічного українського поета, дослідженню якого вона присвятила велику частку свого наукового життя. Значну допомогу в пошуку документів з фонду ВОУНБ ім. В. Отамановського надавали колеги з відділу зберігання та гігієни бібліотечних фондів, відділу рідкісних і цінних видань, відділу краєзнавства, сектору газетної періодики. Фахівці редакційно-видавничого сектору організували оперативне і якісне редагування покажчика.

УДК 070-051:323.281](477.44)"192/193"(092)

Із когорти лицарів слова, волі і духу

Гальчак Сергій Дмитрович,

доктор історичних наук, академік Української академії історичних наук, професор кафедри журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, голова Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, заслужений працівник культури України, почесний краєзнавець України

м. Вінниця, Україна

У публікації йдеться про вінничан – співробітників редакцій друкованих ЗМІ, засновників та видавців часописів, які стали жертвами більшовицького терору в добу Розстріляного Відродження.

Ключові слова: *лицарі слова, волі і духу, Розстріляне Відродження.*

The publication is about Vinnytsia- employees of editorial offices of print media, founders and magazine publishers, who became victims of Bolshevich terror in the day of the Shot revival.

Key words: *knight of word, will and spirit, Shot revival.*

Встановлена після поразки Української революції 1917–1921 рр. монопартійність більшовиків вимагала не тільки підкорення їхнім ідеям усіх громадян, але й активної підтримки. Тому цензура придушувала будь-яку опозиційну думку за принципом: «Немає розголосу, немає і події». Активно відбувалося зрощування цензури і політичної поліції – вже у березні 1923 р. була видана директива, в якій передбачалося за необхідне включати до місцевих управлінь у справах друку представників ДПУ [1, с. 169–170].

Із закриттям національно-патріотичних часописів почалися арешти їхніх співробітників. На журналістів заводилися «чорні списки», які з настанням доби Розстріляного Відродження стали розстрільними.

Офіційно початком масового нищення української інтелігенції вважається травень 1933 р., коли відбувся арешт Михайла Ялового та сталося самогубство Миколи Хвильового.

Кульмінацією ж дій радянського репресивного режиму стали масові розстріли «контрреволюціонерів», вчинені напередодні 20-річчя жовтневого перевороту. Так, 3 листопада 1937 року в урочищі Сандармох (Карелія) за рішенням трійки було страчено велику групу в'язнів Соловецької тюрми. У списку «українських буржуазних націоналістів», розстріляних 3 листопада, були Лесь Курбас, Микола Куліш, Матвій Яворський, Володимир Чеховський, Валер'ян Підмогильний, Павло Филипович, Валер'ян Поліщук, Григорій Елік, Мирослав Ірчан, Марко Вороний, Михайло Козоріс, Олекса Слісаренко, Михайло Яловий та інші. Загалом за один день за рішенням несудових органів було страчено десятки представників української інтелігенції – цвіту української нації [2, с. 107].

На жаль, не відомі точні дані щодо кількості репресованих українських інтелігентів у часи сталінських репресій періоду Розстріляного Відродження. За деякими даними, це число становить 30 000 осіб [3].

Серед розстріляних та репресованих – чимало лицарів слова, волі і духу (співробітників редакцій друкованих ЗМІ, засновників та видавців часописів) – уродженців Вінниччини:

Вікул Сергій Павлович (25.10.1890, Вінниця, Подільська губернія – 03.11.1937, Карелія (нині РФ)) – громадський і політичний діяч, журналіст, видавець. Народився в родині священника. Батько служив у Миколаївській церкві на Старому місті, цікавився краєзнавством. Навчався у Вінницькому реальному училищі, потім на юридичному факультеті Петербурзького університету. Член Української соціал-демократичної «Спілки», згодом УСДРП. В 1916–1917 редагував газету «Наше життя» (орган Петроградського комітету УСДРП). Член Української Центральної Ради. Співпрацював з «Робітничою газетою» (центральною газетою УСДРП). На VI з'їзді УСДРП (10–13.01.1919) увійшов до складу ЦК, зусиллями якого визначився парламентсько-демократичний напрям розвитку держави, без диктатури пролетаріату, проведення господарських реформ та захисту незалежності України, організації влади на принципах коаліційності та широкого демократизму. Був серед ініціаторів розірвання стосунків з Антантою (нарада у Вінниці 07.03.1919). Згодом розійшовся з лінією ЦК УСДРП щодо ставлення до радянської влади, виїхав у вересні 1919 до Німеччини, де розпочав створення так званої української комуністичної групи. Один із редакторів газети «Новый мир». У 1920-х працював заступником зав. пресбюро Наркомату закордонних справ, референтом повпредства УСРР у Польщі, редактором українсько-американського видавництва у Берліні «Космос». Підтримував контакти з комуністичною партією Західної України як член закордонного бюро допомоги і один із редакторів часопису «Наша правда». Повернувся в Україну (1928). Працював членом колегії ЦСУ УСРР, заступником директора Інституту історії партії та Жовтневої революції при ЦК КП(б)У. Перейшов на видавничу роботу (1930). 05.05.1933 заарештований, 25.09 засуджений до 10 років виправно-трудових таборів. Відбував покарання на Соловках. Засуджений до страти (09.10.1937). Розстріляний. Реабілітований (1959) [4, с. 38–39; 5].

Волинець Ананій Гаврилович (01.10.1894, Карбівка Гайсинського повіту Подільської губернії (нині Гайсинський район Вінницької області) – 14.05.1941, Вінниця) – військовий діяч, повстанський отаман. Народився в

селянській сім'ї. Навчався у 2-класному міністерському училищі в Гайсині (до 1908). Згодом працював у домашньому господарстві та помічником діловода Гайсинського лісництва. У 1913–1917 навчався у Верхньодніпровському сільськогосподарському училищі. Член УПСР (1917). Секретар Гайсинського ревкому, з 03.08.1917 – заступник повітового комісара Тимчасового уряду і начальник повітової міліції. Організатор загонів вільного козацтва на Гайсинщині. Учасник протигетьманського повстання. В листопаді 1918 на чолі загону з 250 осіб захопив Гайсин. Під його командуванням загін був переформатований у Гайсинський курінь Національної гвардії, згодом – у 61-й Гайсинський полк Дієвої армії УНР (25.01.1919). Воював у районі Костополю та Сарнів (нині Рівненська область), відступав на південь. У квітні 1919 у районі Ситківців залишки полку об'єдналися із загонами І. Голуба та С. Лисогора в Гайсинсько-Брацлавську бригаду, що звільнила від червоних Брацлав і Немирів. Після розпаду бригади діяв самостійно, захоплював Гайсин (11.05.1919), згодом Ладижин, Теплик, Гранів, Дашів, Китайгород, Хмільник тощо. У липні – вересні на базі загону створив 13-й Гайсинський полк, який брав участь у боях під Христинівкою, визволяв Липовець. Підполковник Дієвої армії УНР (1919). Через розбіжності з начштабу Дієвої армії УНР Ю. Тютюнником залишив полк і за наказом військового міністра В. Сальського відбув на Гайсинщину для повстанської роботи. Весною 1920 допомагав частинам М. Омеляновича-Павленка захопити Брацлав (28.04), Тульчин (02.05) та Вапнярку (02.05). Захопив і утримував Гайсин (15.05). Згодом його загін увійшов до складу Запорізької дивізії. У червні 1920 разом з військом перейшов Збруч, оселився на Волині. Працював у наймах у заможних господарів, наглядачем шляхового будівництва на Рівненщині, був членом правління Волинського селянського банку, контролером електростанції, завідуючим канцелярією будівельного відділу, агрономом тощо. Член Української народної партії. *Працював у редакції щотижневика «Дзвін».* У жовтні 1939 заарештований органами НКВС, однак невдовзі звільнений. Вдруге заарештований 20.01.1940. Суд, що проходив у Вінниці (02.02.1941), засудив його до смертної кари [4, с. 40–41; 6].

Воробйов Іларіон Семенович (1907, Ладижин нині Тульчинського району – 26.10.1937, ?). Проживав у Вінниці. Із селян, освіта середня. Заступник редактора Вінницької обласної газети «Більшовицька правда». Арештований 26.07.1937 р. Звинувачений за ст. 54-8, 11 КК УРСР. За вироком Верховного суду СРСР розстріляний 26.10.1937. Реабілітований 21.03.1961 р. [7, с. 42].

Зборовський Іполит Чеславович (25.08.1875, Яланець, Ольгопільський повіт Подільської губернії (нині Гайсинський район Вінницької області) – 26.08.1937) – громадський діяч, кооператор, археолог, етнограф. Народився в родині поляків-дворян – земельних орендарів. Навчався в гімназії в Ананьєві Херсонської губернії. Після закінчення 6-ти класів важко захворів (став інвалідом) і залишив навчання. Згодом вступив до Одеського художнього училища. Після 3 років навчання упродовж 1900 – 1901 стажувався у Мюнхені (Німеччина) у студії професора Ашбе. Повернувшись у кінці 1901 до батьків у Кринички (Балтський район Одеської області), продовжив самоосвіту, захопився українською етнічною культурою. Протягом 1902–1909 активно

співпрацював з М. Біляшівським, був агентом Київського міського музею та збирав експонати для його численних експозицій. Був обраний членом-кореспондентом Київського товариства старожитностей і мистецтв (1907). У 1904 зрікся дворянського звання, покинув родину і «пішов у народ»: повернувся до Яланця й одружився з батрачкою Ф. Люлькою. Протягом життя займався (з перервами) розвитком кооперативного руху. У 1906 заснував Яланецьке ощадно-позичкове та споживче товариства, а згодом (1909) відкрив сільськогосподарський кооператив. Для кооперативних товариств збудував будинок, на фасаді якого красувалося гасло «Єднаймося, братаймося в товариство чесне»... Обирався членом правління Подільського союзу кредитних товариств (1915), згодом – секретарем правління Всеукраїнського кооперативного «Українбанку» (1918). У вересні 1916 за пропозицією М. Біляшівського виїхав на фронт, де у прифронтовій смузі Буковини і Галичини збирав етнографічні колекції для поповнення київських музеїв. На початку 1917 повернувся до Києва. Очолив друкарню і разом з А. Ніковським відродив українську газету «Нова Рада». На установчих зборах 12.06 його обрали членом-кореспондентом Центрального комітету охорони пам'яток старовини й мистецтва в Україні. У червні почав працювати заввідділом палива Ольгопільського продкому. Брав участь у створенні осередку Української партії соціалістів-революціонерів, організував видання газети «Вільне Слово». У серпні на повітовому з'їзді солдатських і селянських депутатів обраний головою повітової народної управи, у вересні на селянському повітовому з'їзді – членом Української Центральної Ради. За списком від УПСР став членом Українських установчих зборів по Подільській губернії. З встановленням Гетьманату 11.05.1918 заарештований, через три місяці завдяки Д. Марковичу звільнений. Після падіння Гетьманату на початку 1919 повернувся додому, працював секретарем правління Бершадської споживчої спілки. Під час денікінської окупації переховувався в Одесі. Наприкінці 1920 повернувся до Бершаді і знову працював секретарем правління споживспілки до половини 1921. Наприкінці року очолив Бершадський краєзнавчий музей. У 1922–1927 очолював кооператив «Нове життя» та працював секретарем ревізійного відділу Вінницької філії «Укрсільбанку». У 1927–1929 очолював Тульчинський краєзнавчий музей. Восени 1929 заарештований по справі «Спілки визволення України». Засуджений на 3 роки виправно-трудових таборів. Після звільнення працював бухгалтером Тиманівського санаторію. За участь в Українській революції знову арештований 05.08.1937. Розстріляний. Реабілітований. На його пошану в Бершаді відкрито меморіальну дошку (2015). В Яланці та Бершаді його ім'ям названо вулиці [4, с. 88 – 89; 8].

Старицька-Черняхівська Людмила Михайлівна (29.08.1868 р., м. Київ, за іншими даними – с. Карпівка, нині Могилів-Подільського району Вінницької області – осінь 1941 р.) – письменниця. Дочка М. Старицького. Дитячі та підліткові роки разом із родиною провела на Вінниччині. Наприкінці 80-х закінчила приватну гімназію в Києві. Прозаїк, драматург, перекладачка. Допомогала батькові у написанні історичних романів. Авторка поетичних, прозових творів, зокрема повісті «Діамантовий перстень», дія якої відбувається на Поділлі під час польського повстання проти царизму 1830 р., драматичних: «Жага» (1910), «Гетьман Дорошенко» (1911), «Крила» (1913), «Останній сніп»

(1917), «Милость Божа» (1919), «Іван Мазепа» (1929). Член Центральної Ради, працювала в Міністерстві освіти УНР. Двічі (1930 та 1940) репресована, померла у вантажному потязі дорогою на заслання до Акмолінська. Місце поховання невідоме... [2, 192; 11, с. 103].

Химерик Василь Феодосійович (псевд. В. Тодосів; 04.04.1892, Польове, Липовецький повіт Київської губернії (нині с-ще Дашів Гайсинського району Вінницької області) – грудень 1937) – громадсько-політичний діяч, юрист. Походив з багатодітної сім'ї малоземельних селян. Спочатку навчався у Київській духовній семінарії (де викладав його брат), згодом перевівся на юридичний факультет Варшавського університету. Член Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР) (1917), входив до складу її ЦК. Учасник I Всеукраїнського селянського з'їзду як представник Липовецького повіту. Член ЦК Селянської спілки, УЦР. За пропозицією фракції партії УПСР – член комісії з розробки проєкту статуту автономії України (28.06.1917). Від 22.06. – голова Липовецької повітової народної управи. Член Київської губернської народної управи і заступник її голови (08.04.1918), завідував відділами благочиння, юридичним та *друкарнею*. Заарештований разом із С. Петлюрою (27.07). З грудня 1918 по квітень 1919 знову працював у Київській губернській народній управі: завідував відділом притулків та шкільним відділом, а також *друкарнею*. Зі встановленням радянської влади з 1919 працював у *видавництвах* «Основа», «Книгоспілка», «Село-Книга». У 1923 завідував книжковим магазином, з травня 1925 – випускаючий *коректор* у Київському відділенні Державного видавництва України. З 1917 по 1930 надрукував низку дитячих книг, зокрема у Липовці. У 1922 вийшов з УПСР, прийняв сан православного священника автокефальної церкви. У жовтні 1930 заарештований у Києві за контрреволюційну агітацію, в березні звільнений. Вдруге заарештований у травні 1931, засуджений у справі підпільної партизанської організації на три роки виправно-трудоих таборів. Працював у Біломор-Балтійському таборі відразу на кількох посадах при друкарні: старшого коректора, нормувальника, калькулятора і завідувача технічною частиною. За ударну працю звільнений достроково. Опинився на Донбасі. У листопаді 1937 заарештований. Розстріляний в грудні. Реабілітований (1989) [4, с. 233–234; 12; 13, с. 185–191].

Таким же лицарем слова, волі і духу, яскравим представником цвіту української нації є й **Свідзинський Володимир Юхимович**.

Народився він 1885 року в с. Маянів колишнього Тиврівського (тепер Вінницького) району. Закінчив Кам'янець-Подільську духовну семінарію, а також Київський комерційний інститут. Працював у Вінниці економістом. Узяв участь в організованому земством вивченні народних промислів Поділля. У виданій згодом книзі «Кустарные промыслы Подольской губернии» (1916 р.) йому належав нарис про ткацтво. Учасник Першої світової війни. На початку 20-х рр. працював архіваріусом у Кам'янець-Подільському, в *редакціях місцевих газет*. Тут видав першу збірку «Ліричні поезії» (1922 р.). У 1925–1941 рр. мешкав у Харкові, де працював *літературним редактором* журналу «Червоний шлях» (з 1936 року – «Літературний журнал»), а також у Техвидаві. 27 вересня 1941 р. арештований органами НКВС.

У пред'явленій йому постанові на арешт зазначалось, що «Свідзинский В. Е. в прошлом служил при Петлюре в министерстве прессы, резко

антисоветски настроен против мероприятий партии и правительства. Систематически ведет антисоветскую агитацию, восхваляя германскую армию и ожидая ее прихода» [9].

18 жовтня 1941 року разом із іншими невірниками загинув мученицькою смертю в с. Старий Салтиків Харківської області.

Про обставини його загибелі йдеться у документальній книзі відомого українця із Канади Яра Славутича «Розстріляна муза»:

«...Схоплений енкаведистами, [В. Ю. Свідзинський] у великому гурті українців під арештом відходив на схід. Поблизу Харкова, спинившись на нічліг, охоронці колони загнали заарештованих у якусь велику будівлю, а вранці, щоб позбутися тягару і швидше втекти від німців, що наступали на п'яти, облили бензином наповнену людьми дерев'яну будівлю і запалили. Так 1941 року загинув, спалений живцем, один із найбільш обдарованих представників високого мистецтва української поезії».

Реабілітований 1964 р. посмертно [10, с. 7, 112; 9, с. 140–141].

Герої не вмирають!..

Джерела та література

1. Гандзюк В. О. Часописи Поділля в процесі творення державницької ідеології українців (1917–1920 рр.): монографія. Вінниця: Данилюк В. Г., 2009. С. 169–170.

2. Гальчак С. Вінницькі сторінки вітчизняної журналістики доби Української революції (1917–1920 рр.), Розстріляного Відродження. Вінниця: Балюк І. Б., 2020. 216 с.

3. Розстріляне відродження. URL: <https://surl.li/rduerm> (дата звернення: 10.09.2025).

4. Батирева І., Войнаровський А., Грабовська О. [та ін.]. Українська революція (1917 – 1920) в іменах: вінницькі сторінки : біогр. довід. / упоряд. Т. Р. Кароєва. Вінниця: ТВОРИ, 2019. 320 с.

5. Мукомела О. Вікул Сергій Павлович. Українська журналістика в іменах. Львів, 1994. Вип. 1. С. 34–35.

6. Коваль Р. М., Завальнюк К. В. Трагедія отамана Волинця. Київ, 2022. 288 с.

7. Вінниччина журналістська / автор-упорядник В. Лисенко. Вінниця: Горбачук І. П., 2010. 320 с.

8. Рекрут Валерій. Іполит Зборовський (1875–1937). На перехресті двох епох. Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2014. 786 с.

9. Завальнюк К. В., Стецюк Т. В. Червоний смерч над Поділлям. Вінниця: Держ. картогр. ф-ка», 2008. 248 с.

10. Гальчак Сергій. Словом і багнетом: журналісти Вінниччини у Другій світовій війні / 3-є вид., доп., переробл. Вінниця: Балюк І. Б., 2016. 136 с.

11. Подолинний А. М. Тарас Шевченко і Вінниччина: іменний словник. Вінниця: ТД «Едельвейс і К», 2012. 104 с.

12. Республіканські вісті. 1918. 11 грудня.

13. Роговий О. І., Завальнюк К. В. Василь Химерик – соратник Михайла Грушевського. Михайло Грушевський і Вінниччина: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 28–29 вересня 2016 р., м. Вінниця. Вінниця, 2018. С. 185–191.

Володимир Свідзінський – поет нездоланного духу

Трембіцький Анатолій Михайлович,

*доктор історичних наук, головний науковий співробітник відділу
новітньої історії Поділля Центру дослідження історії Поділля Інституту
історії України НАНУ при Кам'янець-Подільському національному
університеті ім. Івана Огієнка
м. Хмельницький, Україна*

*У статті розкрито внесок відомих представників літературної еліти української діаспори Канади і США – українських поетів і літературознавців: Олекси Веретенченка (*1918 – †1993), Григорія Жученка (*1918 – †2011) та Миколи Щербака (*1916 – †2010) у дослідження життєвих шляхів, збереження і видання поетичної спадщини співця уявних речей, людини широкого діапазону, глибокої ерудиції, поета європейської міри і нездоланного духу, подолянина Володимира Свідзінського.*

Ключові слова: *поет, Володимир Свідзінський, Олекса Веретенченко, Григорій Жученко, Микола Щербак, Поділля.*

*The article reveals the contribution of famous representatives of the literary elite of the Ukrainian diaspora in Canada and the USA - Ukrainian poets and literary scholars: Oleksa Veretenchenko (*1918 – †1993), Hryhoriy Zhuchenko (*1918 – †2011) and Mykola Shcherbak (*1916 – †2010) to the study of the life paths, preservation and publication of the poetic heritage of the singer of imaginary things, a man of wide range, deep erudition, a poet of European measure and indomitable spirit, a native of Podolia Volodymyr Svidzinsky.*

Keywords: *poet, Volodymyr Svidzinsky, Oleksa Veretenchenko, Hryhoriy Zhuchenko, Mykola Shcherbak, Podolia.*

В історії української нації є свої духовні орієнтири – вікопомні дати відомих славних її синів, які своїм життям утверджували й продовжують утверджувати героїчний дух, силу і славу української нації, непереможність української самостійницької ідеї. Та в історії української літератури та літературознавства ще велика кількість білих плям, оскільки «гуманна» совєтська влада робила все, щоб українці забували про конкретні визначні особистості – «незручних» поетів, таких як Володимир Свідзінський та ін., які доносили до них багатвікову пам'ять українського народу. Та не забувати «незручних» поетів українцям допомагали представники української літературної еліти української діаспори Канади і США, які вимушено через численні політичні репресії виїхали з України у ХХ ст.

Серед них відомий український поет, перекладач і журналіст Олекса Веретенченко (псевдонім – Олекса Розмай; *1918 – †1993), який чимало зробив для правдивого висвітлення життєвих шляхів і творчої діяльності українського поета і перекладача Володимира Свідзінського, для збереження та опублікування його творчої спадщини. Він у статтях «Незнаний поет» (Прага,

1943) [1] та «Поет і його доля» (Нью-Йорк, 1975) [3, с. 143–150] писав, що Володимир Юхимович Свідзінський народився 8 (за іншими даними – 9 жовтня [1; 3, с. 144]) 1885 р. у с. Маянів на Вінниччині. Дитинство пройшло в с. Мармолинцях на Летичівщині, недалеко від містечка Меджибожа. У 1899 р. закінчив Тиврівське духовне училище, у 1904 р. – 4 класи Подільської духовної семінарії. Згодом навчався в Київському комерційному інституті, по закінченню якого «служив у земстві», а «під час Першої світової війни два роки перебував у Галичині». 3 жовтня 1918 р. працював мовним редактором видавничого відділу Подільської народної управи в Кам'янці-Подільському, де того ж року одружився з народною вчителькою Зінаїдою Йосипівною Сулковською. У жовтні 1925 р. В. Свідзінський переїхав до Харкова, де працював редактором-стилістом у Державному видавництві України, в журналах «Червоний шлях» і «Літературний журнал», газеті «Червона армія». У Харкові сім'я розпалася: дружина, діставши влітку, як педагог, відпустку, з дочкою Мирославою (*1921) виїхала до своїх родичів на Полтавщину (за іншими даними до сестри у Вінницю [4]), де захворіла на тиф і 12 липня 1933 р. померла [1; 4; 6; 7]. «Це в особистому житті. А в соціальному – прірва. Шаліли арешти й розстріли українців... Пригнічення й маразм... Поет пережив цю драму, загоїв рани серця. І ввесь поринув у творчу працю. Відтоді для поета в особистому житті лишилося «три радості» [1; 6]:

...Три радості у мене неодіймані
Самотність, труд, мовчання.

Олекса Веретенченко, у 1943 р. писав: «Самотність, груд, мовчання... Так! Він завжди був самотнім, його життя завжди нагадує мені життя Патрарки і Дайте...» [1]:

Я забуваю: в цій хвилині
Далека ти. Не в цім краю
Твій погляд милий, темно-синій,
Світив на молодість мою.
Вечірнє небо навіває
Незбутніх мрій, дивочних дум...
Я забуваю – все минає,
Як блиск роси, як вітру шум».

27 вересня 1941 р., коли німецькі війська наближалися до Харкова, НКВС арештовував тих представників української інтелігенції, які ухилялися від евакуації, серед них і Володимира Свідзінського, що все життя віддав «для святої поезії, ніколи не втручався в політику» [1]. Поет знав, що приречений на арешт і спочатку переховувався у друзів, але за доносом «добрих людей», за деякими даними здав його агент НКВС «Стріла», 27 вересня 1941 р. був арештований за звинуваченням в антирадянській агітації і його разом із багатьма іншими представниками української інтелігенції під конвоєм погнали на схід. 12 жовтня знавіснілі червоні кати, втікаючи від німецьких військ, загнали усіх в'язнів у покинуту господарську будівлю в с. Непокрите біля Старого Салтова, облили бензином і запалили, усі в'язні згоріли живцем [1; 3, с. 145; 4].

Про події пов'язані з арештом і загибеллю Володимира Свідзінського в 1941 р. український советський письменник Юрій Смолич, що в 1935–1953 рр. таємно, як агент «Стріла», співпрацював з органами НКВС-МДБ-КДБ, через чверть століття згадував: «А діло було так. Коли Харкову почали загрожувати гітлерівські десанти і почалась евакуація міста, ми, письменники, теж почали одержувати евакуаційні талони. Першим ділом ми (я тоді очолював Харківську організацію письменників) з Наталею Забілою (вона тоді заступала секретаря парт-організації) евакуювали письменників іноземних, прибитих до Харкова хвилями війни й відступу. Другою чергою поїхали всі старші віком та хворі. Отоді ми запропонували евакуаційні талони й Володимирі Юхимовичу. Але Володимир Юхимович прийняти талони відмовився, пославшись на сімейні обставини: дружина лежала тяжко хвора, нетранспортабельна, і він залишити її не міг. Тож просив відкласти його евакуацію аж поки дружині полегшає». Про правдивість розповіді Ю. Смолича свідчить те, що «свою дружину Володимир Юхимович утратив десять літ раніше, він мав лише доньку» [3, с. 146].

Перший друкований твір Володимира Свідзінського, вірш «Давно, давно тебе я жду» був вміщений у місячнику «Українська хата» (Київ, 1912), а наступні твори, вірш-пісню «І знов в душі моїй...» і «Пісенька» («Ой, ліщино густолиста...») опублікував студентський журнал «Нова думка» (Кам'янець-Подільський, 1920), а поему «Сон-озеро» – літературно-науковий додаток до газети «Наш шлях» (Кам'янець-Подільський, 1920). А в 1922 р. вийшла перша невеличка на 34 с. збірка його віршів «Ліричні поезії» (Кам'янець-Подільський) [1; 4]. Український поет і літературознавець Валеріян Поліщук під псевдонімом Василь Сонцвіт у позитивній рецензії на цю збірку в травневому випуску часопису «Червоний шлях» (Харків, 1923) навів закінчення одного сонету. Ці «коротенькі шість рядків давали такий яскравий образ пустельного затишку коло спустілого подільського палацу, що не можна було сумніватися, що перед нами уривок з твору, на жаль, незнаного, але дуже цікавого і видатного поета» (уривок сонету п. н. «На Поділлі» увійшов до збірки «Свідзінський Володимир. Вибрані поезії» (Едмонтон, 1961)) [1; 2, с. 11]):

Черет і осока обняли сонний став
І пусто скрізь. Лиш дівчинка порою
В забутий парк забрівши самотою
На галяві серед високих трав.
Коли південь виблискує й палає,
Із бабки срібної вінок собі сплітає.

У 1920-х рр. поет дуже зрідка друкував свої поезії у літературних журналах, зокрема вірш «На забутім хуторі» побачив світ у двотижневику «Нова громада» (Київ, 1926), у жовтні того ж року кілька поезій подав місячник «Червоний шлях». Поета довгий час майже не помічали в Советській Україні, його мало знали навіть у літературних колах, а тим більш він був незнаний на Західних теренах України та «на еміграції, куди його збірки не діставалися» [1].

На його другу поетичну збірку «Вересень» (Харків, 1927), через яку проходить туга за дружиною відгукнувся український поет і літературний критик Яків Савченко, який у статті «З поточної художньої літератури» в часопису «Життя і революція» (Київ, 1928) подав два вірші зі збірки, у яких

«вважає велика зосередженість чуття і вислову та стоїчний песимізм автора» [1]:

Ми в ніч ввійшли. Зоря погасла нам.
Наш світлий день замовк і одійшов.
Над нами смерть склонилася. А там
На сході нашому, зоря сіяє знов.
Нехай вона зоріє молодим,
Як нам колись. А ти – добича тьми.
О брате мій, в останнє спом'янім,
Як золотились ми.

А в іншому вірші «такий самий настрій і та ж сама досконалість вислову» [1; 2, с. 17]:

Не метає огнів блискавиця
В замисленім співі моїм,
Ані бою смертельна криця
Не гримить і не іскрить у нім.
Я плеканець полів сумовитих
І тиші грабових гаїв.
Я над озером днів пережитих
Віти серця глибоко склонив.

Проте Микола Щербина вважав невірним твердження рецензента «Вересня» Я. Савченка про те, що лірика В. Свідзінського – це лірика «передчуваної старости». «Бо ні в той час, коли Савченко писав рецензію, ні в «Медоборі», як і в житті та в праці поета, – старости не відчувалось ніколи». Досліджуючи творчість В. Свідзінського періоду після виходу збірки «Вересень», М. Щербина вказував на те, що треба мати на увазі «складні психологічні перипетії в житті поета, про які знають лише найближчі його приятелі, власне, одиниці». Бо про них «поет не любив згадувати ні в розмові, ані у творчості, про ковзку любовну історію, тим більш розповідати наймолодшому поколінню». Інтимна лірика поета «тим і характеристична, що досліджувати її можна тільки з погляду біографічної методи. Тоді стає ясно, чому поет говорить про можливу «згоду», треба гадати, зі своєю померлою дружиною» [7], про що йдеться у вірші «Пам'яті З. С-ської» (1933) [2, с. 34]:

Роздумно, важко ступали коні
Ти лежала високо й спокійно,
Сама непорушна, ти всіх вела.
Суворі люди ішли за тобою,
І діти також тебе провозжали.
Праворуч текло вечірнє сонце,
Ліворуч липи сяяли цвітом.
До звуків музики, тяжких як залізо,
Свій легкий голос іволга приєднала,
І мої сльози падали на дорогу.
Дивне посілля, де жодного дому.
Ніде не видно високих вікон,

А тільки віти шумлять і віють.
Музика змовкла. Завмерло світло.
Тебе піднесли, тебе опустили,
І я цілував твою тиху руку...
Коли перестав мигтїти заступ,
На горбик поклали вінок із клену,
А в узголов'я вінок сосновий.
Зідхнуло сонце. Повіяв подих
Тиші великої.

А також у вірші «Тїнь на пісок набережний упала...» (1936) [3, с. 32; 7]:

Тїнь на пісок набережний упала, –
Не одірвати її від піску;
Не одірвати й від мислі печалі,
Як спогадаю руку тонку;
Руку тонку, і вечір осінній,
І трави намогильної шовк...
Все непотрібне в цїм крузі тліннім,
Дорогоцїнна повїки любов.
Як засїяло б усе негасанно, –
Світло спажнуло б на кожному стеблї, –
Коли б, здолавши закон нездоланний,
Голос твій знов зазвучав на землї.
О, я берїг би кожен твій подих ...
Не відстрахнули б ми радїсть хистку.
Мислї, жадання були б у згодї,
Як два зерна в однім колоску.
.....
Падають гори, зникають рїки,
Сходить краса з молодого лиця,
Сохне, як травка, дуб великий, –
Мрїя любовї не знає кїнця.

Поет визнав свою помилку «необачного захоплення», але «до старої своєї домівки зміг вернутися лише тоді, як не стало його дружини. По з'ясуванні життєписних «таємниць» елементи «містичного» («Баляда» («Падає місто в імлисте море...») (1933)), стають лише нашаруванням фантастичного абстрагування явищ і екзотизування речей, навколо символу – голуба, тобто, автора, який сумує біля «князівни» – своєї колишньої дружини» [3, с. 13; 7]:

Падає місто в імлисте море,
Коливаючись, як корабель.
Зловтішно дивиться поповзень-морок
Слова пустельних скель.
Тонуть у морї башти, мечетї,
Прадавнї брами, рубчастї дома,
І пальм рівностанних високї намети
В туманї никнуть підводної тьми.

В нагірних палатах плаче князівна.
Рука не зриває напружених струн.
Сумує край неї голуб безгнівний,
Друг її вірний, сивим буркун.
От вийшла зорі – а міста немає,
Лиш води рівно лежать, як став.
І тихо плавне, до місяця грає
Померклим сріблом парчевий рукав.

Останнім публічним звітом поета перед сучасниками стала третя збірка «Поезії» (Київ, 1940), видана у Львові стараннями Ю. Яновського і за його редакцією. До збірки, пройнятою самотністю і тугою за померлою дружиною, поет запропонував 108 віршів, у т. ч. цикл поезій «Пам'яті З. С-ської», тобто дружини Зінаїди, до якого увійшли вірші: «Увечері прийду до хати...», «Роздумно, важко ступали коні...», «Коли ти була зо мною, ладо моє...», «Нема тебе на землі...», «І довго шукав я живущої води...», «Тінь на пісок набережний упала...», «Уже туркавки в лісі смутніше гудуть...» [3, с. 24–33], а також декілька поезій зі збірки «Вересень», але 43 вірші були повернені автору [3, с. 146], у т. ч. й вірш «Нема тебе на землі!..» [3, с. 28]:

Нема тебе на землі!
Ніхто ніколи на скаже мені,
Що стрів тебе тут або там,
Що твої руки, розкриті до ліктів,
Одчиняли вікно над садом.
Ніхто ніколи.
Одійшла ти на безвісті темні,
Де бистрий вогонь не в'ється,
І дуб не шумить,
І мати не склоняється над дитиною
Нема тебе на землі...

Ці поезії, як і ще десяток інших, що були широко відомі харківським поетам і залишилися поза збіркою «Поезії», мали скласти наступну четверту збірку – «Медобір» [2, с. 6; 4]. Проте у полум'ї Другої світової війни згоріли майже всі рукописи поета, жодної поезії 1941 р. до нас не дійшло. Лише 96 поезій Володимира Свідзінського вивіз в еміграцію поет Олекса Веретенченко, який у 1943 р. писав: «Як дивний скарб, я зберігаю книгу ненадрукованих поезій мого доброго навчителя». Характеризуючи поезію В. Свідзінського, О. Веретенченко наголошував, що це: «Виключна оригінальність мислення, найдобріша музика українського слова, витончена майстерність віршу, – притаманні лише йому. Чарівна містична баляда і мрійна казка про любов – його улюблені жанри. Це співець уявних речей, поет європейської міри, людина широкого діапазону, глибокої ерудиції» [1]. М. Щербина не згідний з думкою О. Веретенченка про те, що Свідзінський «співець уявних речей», оскільки у Харкові поет «жив край Основи, прославленої ім'ям Квітки-Основ'яненка» і цей закуток він «оспівав у реалістичних тонах» (1936) [7]:

Густіє морок. Крізь вікно одчинене
Дивлюсь один, як понад краєм насипу
Біжать верхи вагонів...

А поза часом його поезія «не може бути тому, – стверджував М. Щербина, – що в ній згадуються події, що відбувались на Україні в певні відрізи часу, як у вірші «Розхиляю колосся, іду...» (1929) [3, с. 487]:

Проста повість. Денікін – синів.
Старого догризли сухоти.
Ну, а люди поволі – садок.
Та й тепер лиш бур'ян коло плоту.

М. Щербина не погоджувався з думкою О. Веретенченка та М. Шеремета, що «Свідзінський – поет «поза простором і часом», а наголошував, що творчість поета «ні поза простором, ані поза часом, бо його поезія вросла своїм корінням в український ґрунт. «Поза простором не може бути тому, що в його поезії орнамент, пейзажність, як і жива природа, – суто українські. Адже подекуди в нього згадується Україна. Яскравим підтвердженням цього є його такі рядки з поезії «Був я в південній землі» [7]:

Та над отчизну мою не знайшов я милішого краю:
Небо України одно – радість нетлінна очам...

Микола Бажан у 1973 р. оцінюючи творчість Володимира Свідзінського, писав: «Це – поет неповторний, своєрідний, тонкий. Я маю насолоду від його поезії і думаю, що невдовзі прийде час і на достойне поцінення його творчості критикою і громадськістю». Але офіційна советська критика негативно ставилася до нього, закидаючи йому перебування «поза часом і простором» і відчуженість його творчості, світовідчуження і світогляду від советської доби [4].

Вивезені в еміграцію поезії Володимира Свідзінського Олекса Веретенченко частково видав у невеличкій збірці «Свідзінський Володимир. Вибрані поезії» (*Едмонтон*, 1961) [2], до якої увійшли 43 твори поета. Вступну статтю до збірки написав український літературознавець, мовознавець, поет і перекладач Григорій Жученко (псевдонім: Яр Славутич) [2, с. 5–10], який писав, що до збірки увійшли ледве половина оригінальних, найкращих, найтиповіших творів поета «з його чотирьох збірок», подані переважно в хронологічному порядку. Але із-за обмеженого розміру книжки, – зауважував Яр Славутич, – до неї не вдалося включити прегарну віршовану казку «Чудесна троска» [2, с. 10].

У 1975 р. за редакцією Олекси Веретенченка вийшла окрема збірка поезій Володимира Свідзінського під авторською назвою «Медобір» (*Нью-Йорк*) [3], до якої увійшли всі 96 творів вивезених ним в еміграцію та додано інші вірші. Упорядкування збірки та примітки виконав український поет, перекладач і літературний критик Богдан Кравців (*1904 – †1975) [3, с. 187–196]. До збірки увійшли статті Олекси Веретенченка «Поет і його доля» [3, с. 143–150]; Емануїла Райса «Володимир Свідзінський» [3, с. 151–164], який писав, що: «Шевченко, Франко і Леся – хліб насущний, без якого ніщо, ні людина, ні

культура, жити не можуть. Але Свідзінський – це найпрекрасніша з квіток, що їх українська людина зростила у своєму саді» [3, с. 152], це «найпотрібніший з українських поетів» [3, с. 153]; Івана Дзюби «...Засвітився сам від себе» (вперше опублікований в «Літературній газеті» (*Київ*, 1968)) [3, с. 165–177].

Яр Славутич у вступній статті до збірки «Медобір» писав, що поет «збагатив нашу літературу перекладами», зокрема з двох античних мов, які опанував ще під час навчання у духовній семінарії. У 1939 р. окремим виданням вийшли у світ його класичні переклади комедій великого давньогрецького поета, «батька комедії», найушавленішого представника давньогрецької комедії, Арістофана – «Хмари», «Оси», «Жаби»; здійснив переклад уривку «Оповідання про п'ять поколінь» із старогрецької поеми Гезіода «Робота й дні»; переклав уривок «Сонців палац» із латинської поеми Овідія «Метаморфоза». Здійснив майстерний переклад зі староукраїнської найвизначнішої пам'ятки Київської України-Руси «Слово о полку Игореве» – «Слово про похід Ігорів, Ігоря, сина Святослава, внука Олега» (*Харків*, 1938). Поет знав світову літературу, а знання національних літератур допомогло йому визначити своє власне поетичне і перекладацьке кредо, хоч зразків їх він ніколи не наслідував [7]. Зробив багато перекладів із: білоруської – Я. Купала; вірменської – народний епос «Давид Сасунський»; грузинської – А. Церетелі, К. Чічінідзе; іспанської – незадовго до початку війни закінчив блискучий переклад віршованої п'єси іспанського поета, драматурга і прозаїка Лопе де Вега «Фуенте Омехуна» («Овече джерело»), але невідомо, чи зберігся цей дивний шедевр; німецької – швейцарського письменника Готфріда Келлера «Русалка»; польської – А. Міцкевича, Б. Пруса; ромської – Вану Хрустальо; російської – В. Вішневського, М. Горького, В. Іванова, М. Лермонтова, Г. Литвака, Н. Некрасова, Г. Петнікова, А. Пушкіна, М. Салтикова-Щедріна, Л. Топчія, І. Тургенєва («Напередодні», «Перше кохання»), Н. Ушакова; французької – А. Барбюса, В. Гюго [1; 2, с. 9–10; 3, с. 144–145; 4].

Важливим джерелом для вітчизняних дослідників життєвих шляхів, діяльності і творчої спадщини подолянина Володимира Свідзінського є спомини українського поета, літературознавця і журналіста Миколи Щербака «Поет нездоланного духу (Пам'яті В. Є. Свідзінського)» опубліковані у декількох номерах українського тижневика «Наше життя» (*Аугсбург*, 1948) [5; 6; 7], де автор писав, що: «Письменників такого складу душі і такого змісту, як Володимир Свідзінський, комуністична влада силоміць змитає з життєвого шляху, а не те, щоб робила їхні імена відомими. Проте, за мало відомим ім'ям криється визначний і оригінальний поет нашої доби. Крізь хаос руйнацій, переслідувань, крізь мільйони смертей, сіяних сучасними канібалами з червоною п'ятикутною, крізь бурю нищення людської гідності й волі – поет Свідзінський проніс свою душу незламану. Він мужньо устояв проти лихого навали дикунства», що нищила «особисту волю і мораль. Він не розтерзав, не розіп'яв себе, не випалив у собі людської душі і серця, людських почувань, як це зробило багато інших письменників, ставши комуністичними підспівачами, вимушеними співцями панівної комуністичної касты і... орденоносцями». Він «зберіг свою душу незаплямовану і, як світоч, доніс її до останніх днів свого життя. В цьому нездоланна сила його духу, духу творця» [5].

Микола Щербак про свою першу зустріч у Харкові восени 1927 р. із Володимиром Свідзінським у редакції «найбільшого й найцікавішого тоді на Україні місячного журналу «Червоний шлях» писав, що «в першій великій кімнаті звернувся до єдиної особи, що сиділа там за середнім столом і щось перечитувала та виправляла». «Незнайомий чоловік років під сорок, жвавий і меткий, чепурно одягнений у чорний шевйотовий костюм та білу сорочку при добре припасованій краватці, разів два-три, між працею, пильно оглянув мене, на мить затримавши погляд на моїй прищепці до краватки – синій метелик на золотавому тлі», «доброзичливо й тепло усміхнувся» і, вставши, простяг мені руку: – Свідзінський, – сказав він і почав докладно розпитувати про Кубань, про моє місце народження, про моїх батьків та українську справу на Кубанщині. Ми розбалакалися і незабаром відчули, що будемо приятелями. До речі, він сказав, що походить з Поділля. Мені сподобалась його щирість; сяюче, схильне до округлості, обличчя, добродушна усмішка і світлі, виразні карі очі, колір яких вигідно підкреслювали чорні, густі брови й такого ж кольору коротке волосся над ширшим угору, трохи високим і ледве опуклим, виразно-вдумливим чолом. З першої зустрічі ми, представники різних кінців української землі – Кубані й Поділля – розійшлися приятелями» [5].

Автор згадав і про те, як В. Свідзінський познайомив його з маленькою збіркою поезій молодого поета Арона Копштейна, а згодом і з самим поетом – «чорнявим, надто смаглявим, з великими чорними й виразними очима, сповненими поетичного надхнення, з одвертою душею і доброю усмішкою». Арон був «щирий і безпосередній, рухливий і допитливий, що вічно копався в книгах, захоплюючись щораз новою й новою для нього духовною поживою, він, як і набагато старший від нього В. Свідзінський, вірив у людину, в людяність, в істоту – вищу від тварин, до стану яких комуністи хочуть довести громадян своєї червоної імперії» [5]. Але, «приятелювання за советських умовин особливе», – зауважував Микола Щербина. «Там не може бути якихось товариств, бо зразу підпадуть під підозріння; агенти НКВС когось із приятелів обвинуватять у чомусь, щоб розпорошити товариство, а потім притягти до відповідальности й інших «за зв'язки з ворогом народу». Тож поширено дивний спосіб подвійних товаришувань – зустрічаються двоє, а ті обоє можуть мати ще якихось приятелів і зустрічатися тільки з ними за принципом один з двома знайомими». Не зважаючи на те, що енкаведистська атмосфера на широких просторах величезного концтабору», що звався Советський Союз, «зробила В. Свідзінського полохливим, як і багатьох діячів з ділянки культури. Йому прищепилась боязкість переслідування, в усіх громадських місцях – у клубі, в театрі, в книгозбірні, на вулиці, в поїзді, розмовляючи з приятелем про звичайні речі, він завжди полохливо бисто озирався, інстинктивно побоюючись енкаведистських «лисиць». Він залюбки допомагав у творчій праці молодим письменникам і поетам (Петро Дорошко, Василь Мисик та ін.), не раз радився з ними «у питаннях стилю, жанрів та мистецьких засобів» [6].

Творчість поета, його «світовідчуження й світогляд цілковито» поза советською добою. Поет В. Свідзінський стояв «поза советською дійсністю, силою нав'язаною Україні та українському народові» і в цьому аспекті треба розглядати його творчість. І хоча період його творчості припав на час панування в Україні советської системи, але й водночас на завжди протестуючу

Україну, що бунтувала й повставала, хоча їй щораз втинала голову советська система. Та Україна раз-у-раз чудодійно зростала знову, бо мала для цього свій природний ґрунт. Володимир Свідзінський «не став підспівачем чужонаціональної й нежиттєвої на Україні (комуністичної) сили, а був виразником справжньої, підневільної й протестуючої України» [7].

У 1968 р. український літературознавець і літературний критик Іван Дзюба писав: «Сучасний поет, сучасний поцінувач поезії може повчитися у В. Свідзінського багато чого – і поваги до слова, і стилістичних тонкощів, і чарів поетичної магії, і шукання скарбниць народної поезики, – але найбільше: сили бути самим собою» [3, с. 177].

Список джерел та літератури

1. Веретенченко О. Незнаний поет. *Наступ: орган націоналістичної думки* (Прага). 1943. Ч. 43. 24 жовтня. С. 4.
2. Свідзінський В. Вибрані поезії / вступ. ст. Яра Славутича. Едмонтон: Вид-во «Славута», 1961. 64 с.
3. Свідзінський В. Медобір / ред. О. Веретенченко, упоряд. і прим. Б. Кравців. Нью-Йорк: Вид-во «Сучасність», 1975. 204 с.
4. Свідзінський Володимир Євтимович. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Свідзінський_Володимир_Євтимович (дата звернення: 10.09.2025).
5. Щербина М. Поет нездоланного духу (Пам'яті В. Є. Свідзінського). *Наше життя: український тижневик* (Аугсбург). 1948. Ч. 11 (154). 7 березня. С. 5.
6. Щербина М. Поет нездоланного духу (Пам'яті В. Є. Свідзінського). *Наше життя: український тижневик* (Аугсбург). 1948. Ч. 12 (155). 14 березня. С. 5.
7. Щербина М. Поет нездоланного духу (Пам'яті В. Є. Свідзінського). *Наше життя: український тижневик* (Аугсбург). 1948. Ч. 13 (156). 21 березня. С. 5.

УДК 821.161.2-1.091(092)

Володимир Свідзінський і Павло Тичина: два поети – дві долі

Просалова Віра Андріївна,
д. філол. н., професор, професор кафедри української мови,
теорії та історії української і світової літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

У студії зосереджено увагу на долях вихідців із священничих родин, які мали можливість здобути духовну освіту та продовжити традиції роду. Однак не всі діти священників обирали духовну стезю. В радянський час, як

підтверджує доля Олекси Гай-Головка, саме походження вже загрозувало життю, могло призвести до арешту як «нетрудового елемента».

На основі зіставлення долі двох поетів – Павла Тичини та Володимира Свідзінського – виявлено, що їхні шляхи не раз перетиналися. Обоє навчалися в духовній семінарії, комерційному інституті, відмовилися від духовної кар'єри, пережили арешт своїх рідних братів, дебютували як поети-експериментатори, працювали в харківському літературно-науковому і громадсько-політичному місячнику «Червоний шлях». Однак їхні життєві та творчі шляхи розійшлися: Володимир Свідзінський залишився вірним собі, що призвело до його трагічної смерті в 1941 році; Павло Тичина обрав шлях компромісів, який призвів до його духовної смерті ще за життя.

Ключові слова: поет, творче покликання, ліричний мотив.

The study focuses on the destinies of those who came from clerical families and had the opportunity to receive a spiritual education and continue the traditions of their families. However, not all children of clergymen chose the spiritual path. In the Soviet era, as it was confirmed by the fate of Oleksa Hai-Holovka, the origin itself could threaten life.

The comparative approach to the fates of two poets, Pavlo Tychyna and Volodymyr Svidzinsky, reveals that their paths crossed more than once. Both studied at a seminary and a commercial institute, refused a spiritual career, experienced the arrest of their brothers, made their debut as experimental poets, and worked for the Kharkiv literary, scientific, and socio-political periodical "Chervonyi Shliakh" ("The Red Path"). However, their lives and creative paths diverged: Volodymyr Svidzinsky remained true to himself, which led to his tragic death; Pavlo Tychyna chose the path of compromise, which led to his spiritual death while still alive.

Keywords: poet, creative calling, lyrical motif.

Творчість – то тільки
гримаса індивідуального болю...
Василь Стус

Чимало відомих українських письменників походило зі священничих родин: Сидір Воробкевич, Петро Гулак-Артемівський, Степан Руданський, Богдан-Ігор Антонич і це далеко не повний перелік. Іван Нечуй-Левицький народився, скажімо, в родині православного священика, Богдан Лепкий – у родині греко-католицького Сильвестра Лепкого, який друкувався під псевдонімом Марко Мурава, Анатолій Свидницький – у родині дядька, Павло Тичина – в родині псаломщика. Тому не дивно, що духовенство в ХІХ та на початку ХХ століть було чи не єдиним освіченим прошарком у селі, мало доступ до книжок, зберігало народні традиції та мову.

Проте сан священника і творча діяльність не були органічно взаємозв'язаними. Нерідко породжували роздвоєння особистості: сан зобов'язував служити Богу і людям, а бажання самовираження потребувало зосередження зусиль, відволікало від основних обов'язків. Так виникало внутрішнє протиріччя, яке вдавалося подолати, або припинивши творчу діяльність, або перетворивши її у служіння Всевишньому. Тому в таких

прозаїків, як, наприклад, Тимофій Бордуляк, інтенсивність творчої праці спадала, а згодом і зовсім припинилася.

У ХХ столітті ситуація в Україні змінилася, адже більшовики вважали релігію «опіумом для народу», вилучали церковні цінності, вдавалися до репресій проти духовенства. Для вихідців із родин священнослужителів уже саме походження загрожувало вироком. Так, син псаломщика, а згодом диякона Олекса Гай-Головко (справжнє прізвище – Головко) був змушений приховувати своє походження, замітати сліди, постійно змінюючи місце проживання, щоб лише здобути освіту. «Року 1931-го О. Гай-Головко закінчив факультет літератури і того ж таки року його було прийнято до аспірантури науково-дослідного інституту «Речевої культури». Однак своїх студій в цьому інституті йому не вдалося закінчити, бо восени 1932 р. адміністрація цієї школи викрила його соціальне походження» [4, с. XI]. За подібне соціальне походження в той час легко можна було потрапити на Соловки чи в Сибір, тому й він мусив міняти не лише місце проживання, а й роботу, адже скрізь зважали на його родовід.

«У цей страхітливий для України час серед ночі сталінські сатрапи схопили й мого батька і дядька Захарія, – згадував Олекса Гай-Головко. – Дядька розстріляли в застінках вінницької тюрми. Батько, замучений численними недугами, заживо осліплений, у тяжких муках загинув у Ворошиловградському концентраці. Його наймолодшого брата Бориса енкаведисти схопили й вислали на Камчатку в так звані штрафні батальйони. Дружина дядька Захарія (рідна сестра моєї матері Параска) після арешту чоловіка збожеволіла і, блукаючи селами, померла під чужим тином. Тринадцятирічний синок Захарія і Параски Володимир залишився круглим сиротою» [1, с. 41–42]. Каральна машина, отже, працювала на всі оберти, не шкодуючи ні дітей, ні дорослих.

Дітей репресованих часто відправляли на «перевиховання» в табори, зазвичай в інші регіони країни, щоб повністю позбавити їх контактів із рідними. На шкільних лінійках чи у пресі їх змушували публічно відрікатися від своїх батьків, але й це не рятувало. Олекса Гай-Головко відтворив цю життєву колізію в автобіографічному романі «Поєдинок з дияволом»:

«Я плакав і в розпуці знову докоряв батькові за те, що висвятився на диякона. Мати в риданні задихалася, а батько чорнів як земля.

– Ти нас не жалієш! – кричав я крізь сльози. – Навіщо ти висвятився на диякона?!

– Я мушу рятувати віру.

– А нас?

– При дияволовій владі я вас уже не врятую...

– То що ж я маю робити?

– Боротися в поєдинку з дияволом.

– Я ж сам нічого не вдію...

– Ти не сам... – уперше сказав батько відкрито. – Тому борися з дияволом за життя усіма засобами» [2].

Священнослужителі в радянський час були оголошені «нетрудовим елементом», позбавлені виборчих прав і стали зручною мішенню для репресій. Але Олексі Гай-Головку, засудженому радянською владою до розстрілу, в роки

Другої світової війни вдалося емігрувати та продовжити творчу діяльність за кордоном.

Цікаво порівняти, крім згаданого Олекси Гай-Головка, долі ще двох найвизначніших українських поетів: Володимира Свідзінського та Павла Тичини. Як вихідці з родин священнослужителів вони здобували духовну освіту: Тичина – у Чернігівському духовному училищі та семінарії, Свідзінський – у Тиврівському духовному училищі та Подільській духовній семінарії, проте від духовної кар'єри обоє відмовилися.

Подібним було й те, що обидва дебютували як поети-експериментатори: Тичина в період національного піднесення, Свідзінський – трагічного зламу. Молодший майже на 6 років від свого колеги по перу Тичина був «підхоплений лагідною повинню українського Березня, національної провесни», як писав Василь Стус. Його «Сонячні кларнети» провістили епоху оновлення, відродження української культури, народження поезії, що органічно поєднувала слово з музикою та живописом.

На тлі пафосної громадянської лірики того бурхливого часу в житті нашої країни «Ліричні поезії» (1922) Володимира Свідзінського здавалися несвоєчасними. Валер'ян Поліщук та Іван Дніпровський відгукнулися про них як про вияв творчості «поета-індивідуаліста», який сповідував філософію єднання з природою, самопізнання. Аполітична позиція автора, який уникав зображення пролетаріату, уславлення партійних керманців, не могла лишитися непоміченою.

Новаторство Свідзінського виявлялося у спробі відійти від традиційних громадянських мотивів, натужного барабанного пафосу, пізнати себе і світ навколо, не піддавшись масовізму представників спілки селянських письменників «Плуг» на чолі з Сергієм Пилипенком, якого шанобливо називали «папашею» за щедрість і доброту. «Це справді дивний поет, а якоюсь мірою для передвоєнної української літератури чи й не унікальний. Йдеться про неймовірну душевну й поетичну стабільність у добу неймовірних громадянських та творчих еволюцій; і йдеться також про те, що він чи не єдиний на ту пору поет, мистецька доля якого позначена безперервною лінією творчого зростання в раз обраному напрямку, хоч це і видно тільки тепер. У всякім разі, верховина його творчості – це не збірка 1922 року «Ліричні поезії» і не збірка 1927 року «Вересень», але збірка 1940 року «Поезії» – і це вже само по собі вельми парадоксально» [3], – підкреслював Іван Дзюба.

Василь Стус уважав Свідзінського «для української поезії поетом майже унікальним», а його позицію – «самопротистоянням, самоспогляданням». Якщо в умовах тоталітарного режиму він для самозбереження обрав шлях герметизації, уникаючи публічної діяльності та зосереджуючись головним чином на перекладах, то Тичина – шлях ідеологічних компромісів, що вів його на Голгофу слави і призводив до зречення від свого покликання.

Олександр Олесь гнівно відреагував на зміну тональності віршів П.Тичини: «І ти продався їм, Тичино,/ І ти пішов до москаля?/ О бідна мати, Україно, / В журбі головонька твоя./ В кривавім морі по коліна / Стоїть без сорому в очах / Поет, колишній наш Тичина, / І прославляє смерть і жах» («І ти продався їм, Тичино...»). Євген Маланюк ще раніше відчув душевний злам поета, написавши, що «від кларнета твого — пофарбована дудка зосталась»

(«Сучасникам»). Отже, помітив те, що ще не було таким очевидним. Цілком можливо, що до цього певною мірою призвів арешт його молодшого брата Євгена, регента Новобасанської автокефальної церкви, якого у квітні 1923 року звинуватили в організації банди проти Радянської влади. Під час обшуку в Євгена Григоровича були вилучені два вірші, автором яких був Павло Григорович і які могли б стати підставою для подальших обвинувачень [детальніше про це див.7]. Доречно згадати, що збірку «Плуг» (1920) Павло Тичина присвятив саме Євгенові, висловивши в ній свої сумніви, терзання («І Бєлий, і Блок,/ і Єсенін, і Ключєв:/ Росіє, Росіє, Росіє моя!/ ...Стоїть сторозтерзаний Київ,/ і двістірозіп'ятий я» («І Бєлий, і Блок...»)) і водночас віру в появу українського Месії. Поет болісно сприймав насилля: «І коли явивсь Господь/ У крові моїх братів, – / Заридала в серці віра/ І вжахнулася душа» («І коли явивсь Господь»). І це були не просто слова, це був щирий вияв вразливої душі.

Подібне, тобто арешт брата, довелося пережити і Володимирові Свідзінському, але пізніше. «Чорний 37-й рік приніс Свідзінському велике лихо: був репресований брат Олег, якого він особливо любив. Олег мав “заплямовану” анкету: мобілізований восени 1916 р. до царської армії, він пройшов військовий вишкіл і дістав чин прапорщика. На додачу мав те тавро сина священника, що тяжіло й над усіма братами» [6, с. 473-474]. Отже, це ще раз підтверджує, що саме походження загрожувало вироком для вихідців із священничих родин.

Василь Яременко висловив припущення про те, що поети могли познайомитися ще під час навчання Свідзінського в Київському комерційному інституті, який, до речі, обоє не закінчили. Життєві шляхи поетів ще раз перетнулися в Харкові: Тичина приїхав сюди в 1923 році, намагаючись уникнути звинувачень у зв'язках із Центральною Радою одного із чільних діячів органів державної безпеки Всеволода Балицького; Свідзінський – трохи пізніше, в 1925. Елеонора Соловей так характеризувала їхню працю у харківському літературно-науковому і громадсько-політичному місячнику «Червоний шлях»: «Ще деталь: ця кімнатка, оскільки тут Тичина багатьом рукописам мусив по уважному прочитанні підписати «смертний вирок», звалася між своїми «трупарня»... Як багато спільного було тоді в двох поетів, колишніх семінаристів і студентів Комерційного інституту, що сиділи в цій кімнатці, один над рукописами, другий над коректурами. А проте, ще ніким не зауважене, либонь і їм самим ще неявне, вже почалося розходження їхніх шляхів та доль, настільки промовисте, що це схоже на притчу. Одному стелилась дорога визнання, успіху, слави, нагород, другому – злиднів, утрат, самоти, цькування...» [6, с. 461]. Попри розходження, було й спільне: насамперед страх за рідних та власне життя. До речі, саме в місячнику «Червоний шлях» деякий час працював відповідальним секретарем уже згадуваний Олекса Гай-Головко.

Важливо, що Тичина цінував поради Володимира Свідзінського, давав читати йому свої твори перед тим, як збирався подавати їх до друку. Очевидно, тонке відчуття слова імпонувало авторові «Сонячних кларнетів».

Тичина мешкав у знаменитому будинку «Слово» до 1934 року, писав на замовлення, активно друкувався; Свідзінський, не пробившись до

літературного олімпу, натомість мусив у Харкові знімати помешкання, все частіше перебиватися випадковими заробітками. Розлучення з дружиною, її смерть у 1933 році призвели до того, що він мусив тепер дбати не лише про себе, а й про доньку Мирославу. «Попри безгрошів'я, хвороби, втому – відпустки були немов яскраві латочки на вбогому рам'ї буднів, навіть якщо доводилося їхати, не діставши відпускних, а то й зарплатні. Але вони спливали швидко і все поверталось “на круги своя”: літературна поденщина, постійно відчутні злидні, надто ж недоїдання, і страх: за доньку, за братів, матір, сестру, за найближчих друзів» [6, с. 471].

Особливо непокоїло запусктиння села, голод, що набув масових масштабів і призводив до вимирання цілих родин.

Село моє, що сталося з тобою?
Померхло ти, зів'яло,
посмутніло.
Лежиш у ярі, і осінній лист
Тебе, як гріб забутий, засипає...
[5, с. 110].

Так поет писав у вірші «Одна Марійка, друга Стефця звалась...», оплакуючи долю пограбованого владою села.

Якщо Тичина налаштував свою музу на потреби часу, то Свідзінський намагався усамітнитися, ізолюватися. «Поет [тобто Свідзінський. – В.П.] свідомо оберігав свою поетичну хижку, він зашторював вікна, аби не чути жалких вітрів великих сталінських п'ятирічок, – підкреслював Василь Стус. – Заляканий новою ерою в розвитку всього прогресивного людства, ерою, що відстрашувала кожного інтелігента і в кожному з них будила почуття власної вини і власного гріха (адже для цієї ери справжній інтелігент був абсолютно небажаною особою; отож і не дивно, що інтелігенти були винищені майже до пня), поет повертався обличчям до природи, спиною – до так званого цивілізованого суспільства» [8].

Один, тобто Тичина, ішов на Голгофу слави, інший торував шлях самітника-індивідуаліста, уникаючи бравадних інтонацій. Обоє очікували на свій Судний день, що мав розставити всі крапки над І. Обравши шлях конформізму, Тичина ще за життя пережив свою духовну смерть. На противагу йому – Свідзінський зумів передбачити свою фізичну смерть у полум'ї вогню:

В полум'ї був спервовіку
І в полум'я знову вернуся...
І як те вугілля в горні
В бурхливім горінні зникає,
Так розімчать, розметають
Сонячні вихори в пасма блискучі
Спалене тіло моє.
[5, с. 108].

Обраний ним шлях не міг лишитися непоміченим. Не рятували навіть такі два вірші-одноденки, як «Жовтень» і «Сталін». З наближенням німецьких

військ до Харкова влада намагалася очиститися від небезпечних елементів. Поет відчував, що за ним стежать, тому деколи залишався на ніч у друзів, знайомих, однак не зміг уберегтися. Заарештований і відправлений із Харкова під вартою, а не спеціальним ешелоном, як писав про це Юрій Смолич, він живцем згорів у сільськогосподарській споруді, підпаленій конвоєм, який їх супроводжував.

Долі Павла Тичини та Володимира Свідзінського – це дві можливі відповіді на тиск тоталітарної системи. Обидві по-своєму трагічні, адже змиритися означало зберегти життя, проте втратити свободу самовираження, а не змиритися, не пристосовуватися – значить приректи себе на вірну смерть, що і сталося зі Свідзінським, надовго вилученим із українського літературного процесу і свідомо замовчуваним у радянський час. Доля Олекси Гай-Головка – то третій варіант відповіді, адже засудженому до розстрілу йому вдалося емігрувати за кордон і розповісти світу про пекло сталінської епохи.

Тичина дебютував яскраво, проте змарнував свій талант, демонструючи рух по нисхідній; Свідзінський – не так гучно, проте постійно вдосконалював свою майстерність. Його творчий шлях підтвердив непохитну вірність собі і своєму покликанню.

Список літератури

1. Гай-Головка О. Смертельною дорогою. Події нашого часу. Тернопіль : Джура, 2001. Т. 3. 224 с.
2. Гай-Головка О. Поєдинок з дияволом. Вінніпег, 1950. Т.1. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2360/file.pdf> (дата звернення: 11.09.2025).
3. Дзюба І. «Засвітився сам од себе» : [про творчість В. Свідзинського] // Українське слово. У 3 кн. Кн. 1 : хрестоматія укр. літ. та літ. критики ХХ ст. / [упоряд.: В. Яременко, Є. Федоренко]. Київ, 1994. С. 402–410.
4. Мулик-Луцик Ю. Олекса Гай -Головка // Гай-Головка О. Поетичні твори: у 3 т. Т.1. Торонто: Нові дні, 1970. С. 7–41.
5. Свідзінський В. Є. Твори: У 2 т. / Вид. підготувала Елеонора Соловей. Київ: Критика, 2004. (Відкритий архів). Т. 1. Поетичні твори. 584 с.
6. Соловей Е. «Роботи і дні» поета // Свідзінський В. Є. Твори: У 2 т. Київ: Критика, 2004. (Відкритий архів). Т. 1. С. 447–516.
7. Сосновська Т. «Як я Женю – свого брата – рятував у ЧК». URL: http://memorial.kiev.ua/zhurnal/pdf/01_1994/163.pdf (дата звернення: 10.09.2025).
8. Стус В. Зникоме розцвітання. URL: <https://litmisto.org.ua/?p=28022> (дата звернення: 13.09.2025).

**Повага до святості слова Володимира Свідзінського:
вшанування пам'яті митця**

Моторна Ніна Іванівна,
*викладач вищої категорії, викладач-методист
Тульчинського фахового коледжу культури
м. Тульчин, Україна*

У статті подано огляд життєвого шляху, творчості, філософського мислення, вшанування пам'яті талановитого поета, перекладача, краєзнавця, дослідника, нашого земляка Володимира Свідзінського.

Ключові слова: *українська література, «Розстріляне Відродження», творчість В. Свідзінського, вшанування пам'яті, Ліга українських меценатів, літературна премія імені Володимира Свідзінського.*

The article provides an overview of the life, work, philosophical thinking, and commemoration of the talented poet, translator, local historian, researcher, and our fellow countryman Volodymyr Svidzinskyi.

Keywords: *Ukrainian literature, «The Executed Renaissance», the work of V. Svidzinskyi, commemoration, League of Ukrainian Patrons, Volodymyr Svidzinsky Literary Award.*

Володимир Свідзінський... Талановитий поет, перекладач, краєзнавець-дослідник, філософ, 140-річчя від дня народження якого ми відзначаємо нині, у 2025 році.

Поет поза часом і простором. Людина, яка кредом свого життя взяла слова: «Три радості у мене неодіймані: самотність, труд, мовчання».

Самотність. Труд. Мовчання.
Туги злобної немає більше.
Місяцю надламаний
Я виноград оновлення у ніч несучу.

Згадую мудрі слова нашого подільського філософа Василя Думанського з Бершадщини: «Світ влаштовано так... У когось життя – як пісня, у когось – як довгий плач. В одних, здається, сонце не заходить, а в інших наче й не сходить. Хоча всі – на одній землі, мов червоні і чорні хрестики на полотні» [1, с.100].

Доля Володимира Свідзінського вражає, шокує уяву і бачення тих, хто відкриває його життя і творчість уперше для себе: він прожив тихо і непомітно, наче випадково кинутий і забутий у протилежну його духу і совісті добу. Він навіть у своїх пророчих віршах передбачив свою трагічну смерть [2, с. 53–55].

На жаль, архіву творчості В. Свідзінського на сьогоднішній день не існує, як немає й могили і невідомо коли ж нарешті наш талановитий земляк займе достойне місце в українській літературі?

Володимир Свідзінський ще з народження виховувався у строгих і вимогливих канонах християнської етики і моралі, яких строго дотримувалися

в сім'ях священників, він все своє життя дотримувався вимог смирення перед ближнім своїм. А тому феномен поета полягає в його духовній винятковій зосередженості, навіть, у чомусь закритості від світу.

Свідзінський пішов у духовне підпілля, взявши на себе обітництво мовчанки та самотності, щоб там, в такому середовищі розвивати себе і свою творчу активність лише в духовній ясності [3, с. 301–302].

Стоячи окремо від активного мистецького життя України в добу «Розстріляного Відродження», митець зумів зберегти власний голос, совість, думку, і тим самим високо підніс нашу українську літературу.

Замовчувана протягом багатьох десятиліть творчість нашого краянину, поета-страдника, є поезією європейського рівня, про що говорять поціновувачі його таланту, як українські, так і зарубіжні. Не набувши популярності ні за життя, ні по смерті, поет не справив помітного впливу і на нинішнє поетичне покоління.

Але його значимість в українській поезії зростає і зростатиме. Я теж уперше, на жаль, відкриваю для себе Володимира Свідзінського.

Хоча, на жаль, його твори ще не видані достатніми накладками ні українськими, ні вінницькими видавництвами.

Кажуть, людина живе доти, поки про неї пам'ятають.

Володимир Свідзінський не мав почестей при житті, не багато їх і по смерті.

Відрадно, що Лігою українських меценатів, журналом «Київ» та видавництвом «Дніпро» у 2000 році засновано літературну премію імені Володимира Свідзінського. Премія присуджується за найкращі книжки української лірики.

Її лауреатами вже стали багато видатних українських митців: Богдан Томенчук (2023), Михайло Сидоржевський (2024), Олександр Вертіль (2020), Іван Малкович (2016), Станіслав Чернілевський (2015), Борис Гуменюк (2014), Василь Герасим'юк (2002), Світлана Короненко, Любов Голота, Дмитро Кремінь, Ігор Качуровський, Володимир Базилевський, Теодозія Зарівна, Костянтин Москалець, Степан Сапеляк та інші поети. У 2025 році лауреаткою премії імені В. Свідзінського стала Ірина Мироненко, харківська поетеса за поетичні добірки на сторінках журналу «Київ», зокрема, «Картинний календар», «Сторожеві секрети малъв», «Місяцю-лебедю».

Розпорядженням Харківської обласної військової адміністрації № 514 від 26.07.2024 року «Про перейменування об'єктів топонімії населених пунктів Харківського району Харківської області» вулицю та в'їзд Олега Кошового в Мерєфі, перейменували на вулицю та в'їзд Володимира Свідзінського.

Увічнено пам'ять нашого земляка і меморіальною дошкою на честь В. Свідзінського, яку встановлено у 2016 році на будівлі Харківської обласної організації Національної спілки письменників України.

Відкрито пам'ятник поету і в сквері Кам'янець-Подільського педагогічного університету, меморіальну Дошку на будинку, в якому проживав з сім'єю В. Свідзінський в м. Кам'янець-Подільському.

Дякуючи дослідниці, поціновувачці творчості В. Свідзінського, Елеонорі Соловей, найменована його ім'ям і вулиця у Кам'янець-Подільському.

Якось так сталося, що скупі біографічні відомості про Володимира Свідзінського були зібрані по крихті, завдяки кропіткій праці В. Яременка, В. Шевчука, І. Дзюби, О. Рибалка та інших дослідників [4, с. 402].

Пам'ять про В. Свідзінського – Людину, митця, це не лише гранітні пам'ятники, обеліски, меморіальні дошки, це, насамперед, пам'ять, яка живе у слові його нащадків, дослідників, краєзнавців нашого краю.

Пам'ятаймо про високу оцінку творчості В. Свідзінського Емануїла Райса, французького славіста, який назвав нашого земляка «найпрекраснішою із квіток українського саду».

Василь Стус назвав його «поетом невгнутим». «Вірші поета, – згадував В. Стус, – наскрізь асоціальні, сповнені якоїсь таємничої внутрішньої самодостатності, без будь-яких зовнішніх намірів» [5, с. 3–4].

Велику подвижницьку роботу щодо дослідження життя і творчості Володимира Свідзінського, вшанування його пам'яті, проводить дослідниця, літературна критикиня Елеонора Соловей. Вона доводить, що приклад Свідзінського унікальний тим, що виявляється можна було жити в СРСР, творити поезію, бути членом Спілки письменників, мати членський квиток – і при цьому не бути радянським письменником (Е. Соловей).

Професор Василь Яременко для увічнення, для збереження пам'яті про відомого подільського поета, повернення його імені і творчої спадщини на Україну зробив надзвичайно багато. Він зімітував зошити поета, силами студентів переписав у загальні зошити все зарубіжне видання поета, і сказав, що це і є зошити В. Свідзінського, і на їх основі пізніше уклав видання. А що було робити, коли інакше зберегти пам'ять і вдячність автору-земляку іншим способом не можна було? Сьогодні видання двотомника з творчого доробку Свідзінського, яке вийшло 2004 року, можна назвати справжнім шедевром і сенсацією. І таким способом винахідливі українці вшановують працю своїх земляків.

Дуже хочеться, щоб у книговидавничому проєкті «Моя Вінниччина» (1000 книг про 1000 сіл Вінниччини), найближчим часом, вийшла хоча б невелика брошура про село Маянів, у Гніванській міській громаді Вінницького району Вінницької області, в якому народився Володимир Свідзінський, адже село вже майже зникло з географічної карти Вінниччини, а ім'я Володимира Свідзінського того варте, щоб його пам'ятали нащадки.

Багато відомостей уже загубилося, пропало, розвіялося. Минуле, сьогодення та майбутнє не зв'яжуться в нас у міцний ланцюг, якщо ми загубимо з нього хоча б одну ланку [6, с. 2].

Краєзнавство – саме така ланка в культурі, яку не можна уявити без творчих надбань, без відтворення в ній сивої давнини, знайомої й суперечливої сучасності, омріяного надіями і сподіваннями близького і далекого майбутнього. Отже, до праці, краєзнавці!

Список джерел та літератури

1. Думанський, В. Вибір: маленька проза, казки, поезії / В. Думанський ; упоряд. Т. Р. Святенко. – Київ, 2000. – С. 100.
2. Зборовець, І. Обставини загибелі поета В. Свідзінського / І. Зборовець // Краєзнавство. – 1995. – № 1–4. – С. 53–55.
3. З-над Божої ріки. Літературний біобібліографічний словник Вінниччини / упоряд. і заг. ред. А. М. Подолинного. – Вінниця : Континент-ПРИМ, 2001. – С. 301–302.
4. Дзюба, І. Володимир Свідзінський // Українське слово: Хрестоматія української літературної критики ХХ ст. (У 3-х кн.). – Київ, 1994. – Кн. 1. – С. 402.
5. Коцюбинська, М. Перегук душ: Василь Стус про Володимира Свідзінського / М. Коцюбинська // Слово і час. – 1991. – № 5. – С. 3–4.
6. Бортняк, А. Пам'ять відроджена з попелу / А. Бортняк // Хочу все знати. – 2000. – 4 жовт. – С. 2.

Наукове видання

**Особистість Володимира Свідзінського
в контексті формування
національної культурної ідентичності**

(до 140-річчя від дня народження українського поета, перекладача доби
«Розстріляного відродження»)

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції

8 жовтня 2025 року

Відповідальна за випуск Г. М. Слотюк,
директор ВОУНБ ім. В. Отамановського

Редакційна колегія:

Г. М. Слотюк (голова редкол.), О. Ю. Антонюк (упоряд.), Н. В. Березюк,
Л. Б. Борисенко, А. Ю. Гумінська, О. І Кізян, С. В. Лавренюк,
О. В. Стояльникова, П. І. Цимбалюк

Комп'ютерна верстка, дизайн, оригінал-макет А. В. Зубко